

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ επιθεώρηση

Περιοδικό Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Διοικητής ΑΔΙΣΠΟ

Υποναύαρχος Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Σμχος (Ι) Ιωάννης Κалаϊτζής

Σμχος (Ι) Δημήτριος Μήτρου

Σμχος (Ι) Μάριος Βλάχος

Σμχος (Ι) Χαρίτων Χαρούσης

Σμχος (Ι) Αντώνιος Καλμουτζής

Σχης (ΠΒ) Αστέριος Ντίνας

Πχος (Μ) Γεώργιος Παπακωνσταντίνου ΠΝ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΜΥ Β' ΣΞ Αικατερίνη Μπάλλα

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Ανθχος (Ε) Αναστάσιος Πέtkος ΠΝ

ΕΠΙΛΟΓΗ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Σμχος (Ι) Ιωάννης Κалаϊτζής

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αρχιμανδρίτης Μελέτιος Π. Κουράκλης

Διευθυντής Σώματος Στρατιωτικών Ιερέων ΓΕΕΘΑ,

Σμήναρχος (Ι) Χαρίτων Χαρούσης

Τμηματάρχης Τμήματος Μελετών,

Αντισμήναρχος (ΥΝ) Δήμητρα Αθανασιάδου

Σπουδάστρια 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ,

Ανχης (Γ) Ευάγγελος Δ. Ξυνογαλάς

Σπουδαστής 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ,

Ταγματάρχης (ΕΜ) Μαρία Κιοϊλιού

Σπουδάστρια 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ,

Συνταγματάρχης (ΕΜ) Δημήτριος Σκρινής

Επιτελής Τμήματος Μελετών της ΑΔΙΣΠΟ,

Δρ. Αικατερίνη Μπάλλα

Αρχαιολόγος

ΟΡΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στη Διακλαδική Επιθεώρηση δημοσιεύονται:

α. Επιστημονικές εργασίες και διαλέξεις των Σπουδαστών της Σχολής, ομιλίες της Ηγεσίας του ΥΕΘΑ, που αφορούν τις ΕΔ, Καθηγητών Πανεπιστημίων και γενικά Πνευματικών Προσωπικότητων, για θέματα Διακλαδικού ενδιαφέροντος, Στρατηγικής, Γεωπολιτικής και Διεθνών Σχέσεων.

β. Συμπεράσματα ή αποσπάσματα από σεμινάρια, ημερίδες και διημερίδες, που διοργανώνει η Σχολή.

γ. Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής.

Οι εργασίες πρέπει να περιλαμβάνουν πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση - βιβλιογραφία, να αναφέρουν πλήρως τα στοιχεία του συγγραφέα και να μην υπερβαίνουν τις 4000 λέξεις.

Δε δημοσιεύονται εργασίες που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες, εργασίες που δεν τεκμηριώνεται το περιεχόμενό τους και έχουν αιχμές πολιτικής φύσεως ή μη ευπρεπείς εκφράσεις.

Δημοσίευση εργασίας δε σημαίνει αποδοχή απόψεων του συγγραφέα της από την ΑΔΙΣΠΟ.

Οι βιβλιογραφικές σημειώσεις πρέπει να έχουν ενιαία αρίθμηση, να βρίσκονται στο τέλος του άρθρου και να δίνονται ως εξής: Ονοματεπώνυμο συγγραφέα, Τίτλος βιβλίου και υπότιτλος, Εκδοτικός οίκος, Έτος έκδοσης, Σελίδα.

Οι μελέτες στρατηγικού και γεωπολιτικού περιεχομένου πρέπει να συνοδεύονται και από σχετικούς χάρτες και σχεδιαγράμματα.

Η οποιαδήποτε εργασία πρέπει να παραδίδεται σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

Δεν επιστρέφεται το υλικό, ανεξάρτητα αν δημοσιευθεί ή όχι.

Το περιοδικό “Διακλαδική Επιθεώρηση”
δημοσιεύεται και στο διαδίκτυο
www.adispo.mil.gr

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Πρεσβείες, Προξενεία, Μουσεία,

Γενικά Επιτελεία, Στρατιωτικοί Σχηματισμοί,

ΓΕΕΦ, ΣΕΘΑ, Στρατιωτικές Σχολές,

Σπουδαστές ΑΔΙΣΠΟ,

ΑΕΙ, Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

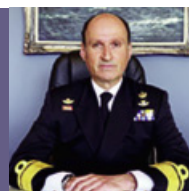
Γεωργικής Σχολής 29, ΤΚ 55535 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310 472603, FAX 2310 471710

e-mail: info@adispo.gr

Πρόλογος

του Υποναύαρχου Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ
Διοικητού Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

Αγαπητοί Αναγνώστες,

Μια εξόχως σημαντική εξέλιξη στα διπλωματικά δρώμενα, αποτελεί η νέα Συμφωνία που αφορά την εγκαθίδρυση Στρατηγικής Εταιρικής Σχέσης για την Άμυνα και Ασφάλεια μεταξύ της Ελλάδος και της Γαλλίας, η οποία υπογράφηκε στο Παρίσι την 28η Σεπτεμβρίου 2021. Η νέα αυτή συμφωνία χαράσσει έντονα το αποτύπωμά της στη γεωπολιτική σκακιέρα στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Είναι η πρώτη φορά που τέτοια ρήτρα περιέχεται σε διμερή συμφωνία της Ελλάδας με Ευρωπαϊό εταίρο ή σύμμαχο στο NATO. Το γεγονός αυτό δημιουργεί νέα δεδομένα, σε ότι αφορά την προστασία της εδαφικής ακεραιότητας και της κυριαρχίας της χώρας μας. Ανάλογη συμφωνία η χώρα μας έχει υπογράψει με τα Η.Α.Ε., ενώ επίκειται εντός του μηνός, υπογραφή σημαντικής συμφωνίας με το Ηνωμένο Βασίλειο.

Η συμφωνία αποτελεί παράλληλα άλλο ένα βήμα προς την στρατηγική αυτονομία της Ευρώπης, η οποία θα οδηγήσει στην γεωπολιτική της ενίσχυση κατά τρόπο ανάλογο με την οικονομική της ευρωστία. Ταυτόχρονα ενισχύει και τη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO, καθώς σημαντικό απότοκο αυτής είναι και η απόφαση ενίσχυσης του ΠΝ με τρεις νέες φρεγάτες FDI. Η πρόσκτηση των νέων φρεγατών, προστίθεται σε αυτή των 24 αεροσκαφών RAFALE και οδηγεί τις Ε.Δ σε νέα εποχή.

Στο παρόν τεύχος συνεχίζεται το αφιέρωμά μας στην επέτειο των διακοσίων ετών από την επανάσταση του 1821, στο οποίο παρατίθενται σχετικά άρθρα για τις τακτικές δυνάμεις του αγώνα, καθώς και για τη συμβολή του κλήρου σε αυτόν. Επιπροσθέτα φιλοξενείται μία ιστορική αναδρομή για την πολιτισμική διπλωματία της Ελλάδας και τις δυνατότητες της περαιτέρω συνεισφοράς της, ενώ σε έτερο άρθρο προσεγγίζεται θεωρητικά η ύπαρξη «Ζώνης Πιθανής Συμφωνίας» μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας σε ενδεχόμενο διαπραγματεύσεων. Εξίσου σημαντικό είναι και το αφιέρωμα για την εικόνα της γυναικείας ηγεσίας στο περιβάλλον των Ελληνικών Ένοπλων Δυνάμεων.

Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να ευχηθώ, με την ευκαιρία της έναρξης της νέου ακαδημαϊκού έτους, καλή και γόνιμη φρόιτηση σε όλους τους σπουδαστές της ΑΔΙΣΠΟ.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Υποναύαρχος Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ, είναι Διοικητής της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1965. Εισήλθε στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων το 1983 και αποφοίτησε το 1987 με το βαθμό του Μάχιμου Σημαιοφόρου ΠΝ. Η επιτελική του εμπειρία περιλαμβάνει καθήκοντα Διευθυντή Επιχειρήσεων στο ΓΕΝ/Α3, Διευθυντή Οπλικών Συστημάτων στο ΑΣ, Διευθυντή Κλάδου Επιχειρησιακής Εκπαίδευσης - Επιχειρήσεων στο ΑΣ, Αρχιεπιστολέα στο ΑΣ και Διευθυντή Διεθνών Σχέσεων στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ/Δ3). Έχει υπηρετήσει ως Εθνικός Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην Κοινοπραξία NATO SEASPARROW (ΗΠΑ). Έχει διατελέσει Κυβερνήτης της Πυραυλακάτου ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ και της Φρεγάτας ΣΑΛΑΜΙΣ. Έχει διατελέσει Διοικητής Ταχών Σκαφών και Ναυτικής Διοικήσεως Αιγαίου. Παρακολούθησε όλα τα σταδιοδρομικά σχολεία του κλάδου του και είναι απόφοιτος ΑΔΙΣΠΟ και ΣΕΘΑ. Κατέχει τίτλο μεταπτυχιακών σπουδών MASTER of ARTS in Security Studies (Defence Decision Making and Planning) από το Ναυτικό Πανεπιστήμιο των ΗΠΑ στο Monterey CA, ενώ είναι υποψήφιος μεταπτυχιακού MBA Strategic Management του Πανεπιστημίου Heriot Watt University (Σκωτία). Έχει μία κόρη και έναν γιο.

Περιεχόμενα

Άρθρα Εξωτερικών Συνεργατών, Εκπαιδευτών, Σπουδαστών της Σχολής & Ιστορικά - Αρχαιακά Κείμενα

"Η συμβολή του Κλήρου
στον πολεμικό αγώνα της επανάστασης του 1821"
*του Αρχιμανδρίτη Μελετίου Π. Κουράκλη,
Διευθυντή του Σώματος Στρατιωτικών Ιερέων ΓΕΕΘΑ*

1

"Τα ελληνικά τακτικά στρατεύματα κατά την Επανάσταση του 1821"
*του Σμήναρχου (Ι) Χαρίτωνα Χαρούση,
Τμηματάρχη Τμήματος Μελετών ΑΔΙΣΠΟ*

12

"Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία: Δυνατότητες και Προόψεις"
*της Αντισμηνάρχου (ΥΝ) Δήμητρας Αθανασιάδου,
Σπουδάστρια της 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ*

24

"Υπαρξη Ζώνης Πιθανής Συμφωνίας-ΖΠΣ (ZOPA-Zone Of Possible Agreement) μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σε πιθανές διαπραγματεύσεις για τον καθορισμό ΑΟΖ"
*του Ανχη (Ι) Ευάγγελου Δ. Ξυνογαλά,
Σπουδαστή της 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ*

36

"Γυναικεία Ηγεσία Μέσα στο Περιβάλλον
των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων"
*της Ταγματάρχη (ΕΜ) Μαρίας Κιοιλιού,
Σπουδάστριας της 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ*

48

"Διοίκηση, ηγεσία και συναισθηματική νοημοσύνη
του Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα (Διγενή) ως ηγέτη της ΕΟΚΑ"
*του Συνταγματάρχη (ΕΜ) Δημήτριου Σκρινή,
Επιτελή του Τμήματος Μελετών της ΑΔΙΣΠΟ*

62

Πολιτιστικά Μονοπάτια

"Τα Οθωμανικά λουτρά (χαμάμ)
της Θεσσαλονίκης"
της Δρ. Αικατερίνης Μπάλλα, Αρχαιολόγου

73

Δραστηριότητες της ΑΔΙΣΠΟ

87

Τελετή Αποφοίτησης
18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

90

Σχολείο Επιχειρησιακής
Σχεδίασης Αξιωματικών
της Εθνικής Φρουράς

92

Διεθνές Σχολείο
Επιχειρησιακής
Σχεδίασης

94

Εκπαίδευση
«Εκπαιδευτών
Ενηλίκων»

94

Εκπαίδευση στην
«Τέχνη Διαπραγμάτευσης
και Τεχνικές Επίτευξης
Συμφωνίας»

95

Εκπαίδευση στην
«Ανάπτυξη Διοικ. Ικανοτήτων:
Διαχείρ. Έργου και
Κατάρτιση Επιχειρησιακών
Σχεδίων»

96

Η Βιβλιοθήκη μας

98

Καλλιτεχνική Ματιά
Ο ζωγράφος ASTREOS
(Βαρέλογλου Χρ. Νικόλαος)

108

Απάνθισμα Σοφίας
«Ευφυΐα-Παιδεία»

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΔΙΣΠΟ

Ίδρυση της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ)

Με απόφαση του Υφυπουργού Εθνικής Άμυνας (Φ.022/27/158782/Σ.4405/25 Ιουλ 2003/ΥΕΘΑ/ΓΕΕΘΑ/ΔΙΔΥΠ&ΟΡΓ.) συγκροτήθηκε η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ). Την 1 Οκτ 2003 εκδόθηκε ο Νόμος υπ' αριθ. 3186 (ΦΕΚ230/Τεύχος Πρώτο) για την ίδρυση της ΑΔΙΣΠΟ.

Ως ημερομηνία έναρξης λειτουργίας της Σχολής καθορίστηκε η 9η Σεπ 2003, ημερομηνία κατά την οποία εκλήθη να φοιτήσει η 1η Εκπαιδευτική Σειρά (Ε.Σ)

Στις 27 Οκτ 2003 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια της Σχολής παρουσία της Πολιτικής και Στρατιωτικής Ηγεσίας του ΥΕΘΑ.

Έδρα της Σχολής

Η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου έχει την έδρα της στο στρατόπεδο "Ταξιάρχου Λασκαρίδη Κωνσταντίνου" στη Θεσσαλονίκη, όπου έως το έτος 2003 λειτουργούσε η Ανώτατη Σχολή Πολέμου του Στρατού Ξηράς (ΑΣΠ).

Έμβλημα της Σχολής

Το έμβλημα της Σχολής αποτελείται από το αντίστοιχο έμβλημα του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ) με τα σύμβολα των τριών Κλάδων (κράνος, άγκυρα, φτερά) και την προσθήκη ενός βιβλίου και ενός ξίφους που κόβει τον «Γόρδιο Δεσμό». Η σύνθεση συμβολίζει τη δύναμη και την αποφασιστικότητα που δίδει η γνώση για την επίλυση κάθε προβλήματος, μέσω του διακλαδικού σχεδιασμού. Η φράση «ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ Η ΙΣΧΥΣ», που αναγράφεται στο επάνω μέρος του εμβλήματος, τονίζει τον διακλαδικό χαρακτήρα της Σχολής.

"Η συμβολή του Κλήρου στον πολεμικό αγώνα της επαναστάσεως του 1821"

του Αρχιμανδρίτη
Μελετίου Π. Κουράκλη
Διευθυντή του Σώματος
Στρατιωτικών
Ιερέων ΓΕΕΘΑ

Εισαγωγή

Στον μεγαλειώδη υπέρ της εθνικής παλιγγενεσίας ιερό αγώνα του 1821 συμμετείχε σύσσωμος ο ορθόδοξος ελληνικός κλήρος,¹ «άγωνιζόμενος καί χειρί, καί ποδί, καί πάση δυνάμει, πνευματικῇ τε καί πατριωτικῇ, ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, καί τῆς προτιμήσεως τοῦ θανάτου ἀντ' αὐτῆς».

Και αυτό ήταν φυσικό και αναμενόμενο. Γιατί πώς είναι δυνατόν να απουσιάζει από κρισιμώτατη εθνική επιχείρηση ο αντιπρόσωπος της Ελληνικής Εκκλησίας; Αφού ο βίος ολόκληρος της Ελληνικής Εκκλησίας καθ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης δουλείας του Γένους ήταν διηνεκής και άγρυπνη προπαρασκευή, και προπαίδευσή του προς απόκτηση της εθνικής ελευθερίας· ήταν επιμελής και έμμονη χειραγωγή και προπόνηση προς τους υπέρ πίστεως και πατρίδος αγώνες. Το σύνθημα του εθνικού βίου ήταν: «ὑπέρ πίστεως καί πατρίδος»· διότι πόλεμος ελληνικός σημαίνει όχι επιδρομή και κατάκτηση και σφετερισμός αλλοτρίων λαών και εδαφών, αλλ' εξέγερση κατά της τυραννίας, επανάσταση κατά της βίας και της πίεσεως, ορμή προς απόκτηση της ελευθερίας, προς σωτηρία της πίστεως, προς απολύτρωση αδελφών από της δουλείας, προς επανάκτηση του πατρώου εδάφους. Ιδού γιατί ασυνεπής και αφύσικη θα ήταν η απουσία του Έλληνα κληρικού από τους

1. Όπως μαρτυρούν ομόφωνα οι αψευδείς πηγές του αγώνα, από τις οποίες επιλεκτικά προέρχονται τα αποσπάσματα που, στη συνέχεια, εντός εισαγωγικών παρατίθενται.

εθνικούς πολέμους. Ο κληρικός, λοιπόν, ήταν ταυτοχρόνως ο συνεπέστερος και φυσικώτερος παραστάτης του στρατηγού και του στρατιώτη. Η παρουσία του υπενθύμιζε την παρουσία της Εκκλησίας στον ιερώτερο των αγώνων, και η θέα του υπεμίμνησκε στους μαχομένους το αγιώτερο των καθηκόντων και το ισχυρότερο των δικαιωμάτων.

1. Μαζική συμμετοχή του κλήρου στον πολεμικό αγώνα

Αντιπαρερχόμενοι τις άλλες μεγάλες πτυχές της συμβολής του κλήρου στον αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας -όπως της πνευματικής και ψυχολογικής προετοιμασίας του Έθνους για την εξέγερσή του, της οικονομικής συνδρομής στον αγώνα κ.α., χωρίς τις οποίες δεν μπορεί να εξηγηθεί η επιτυχία του Αγώνα- επικεντρωνόμαστε στο παρόν αφιέρωμα στην αμιγώς «πολεμική» συμβολή του στην Επανάσταση του '21.

«Έκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως καί ἀνυψωθείσης τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας ἐναντίον τῶν Τυράννων»,² κληρικοί παντός βαθμού και με κάθε «στρατιωτική» ιδιότητα και τρόπο «ζήλω θεῷ καί ὑπέρ τῆς πίστεως καί τῆς πατρίδος κινούμενοι» συνέβαλαν αποφασιστικά στην ευόδωση των πολεμικών επιχειρήσεων από την πρώτη στιγμή της ενάρξεως του αγώνα και καθ' ὅλη τή διάρκειά του.

«Πλήθος πάμμεγα κληρικῶν, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων καί μοναχῶν ἐνίσχυσαν τοὺς ἀγωνιστάς τῆς Ἐλευθερίας στά πεδία τῶν μαχῶν, συνεκακοπάθησαν μαζί τῶν καί ἐγένοντο ὁλοκαύτωμα ὑπέρ τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως καί τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος».³

Έτσι στα πεδία των μαχών βρέθηκαν, ενδεικτικά, επίσκοποι (ο Σαλῶνων Ησαΐας, ο Ταλαντίου Νεόφυτος, ο Έλους Άνθιμος, ο Βρεσθένης Θεοδώρητος, ο Μεθώνης Γρηγόριος), ηγούμενοι μονῶν (λ.χ. ο Καλλίνικος Μιχαλιάδης), πρεσβύτεροι και ιεροδιάκονοι (όπως οι εθνομάρτυρες Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας και Αθανάσιος Διάκος αντίστοιχα), οι οποίοι έδρασαν ενεργητικά ως πολέμαρχοι, πολεμιστές κληρικοί. Ταυτόχρονα βρέθηκαν και κληρικοί με αμιγῶς πνευματικό, λειτουργικό και κηρυκτικό έργο. Ο Αρχιμανδρίτης Νικηφόρος Ρωμανίδης, λ.χ., υπηρέτησε ποιμαντικά τα ελληνικά στρατεύματα αδιάκοπα για 51 συναπτά έτη -στην αρχή εθελοντικά καθ' ὅλη τη

2. Ε.Β.Ε. (=Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος), Φ. (=Φάκελος) 665 και στο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁ κληρὸς στὴν Ἐξέγερσιν τοῦ 1821 ἀπὸ ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (στο ἐξῆς: Πανόπουλος), σ. 17-8, 20.*

3. ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1925, σ. 47.

διάρκεια του Αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας και στην ξηρά και στη θάλασσα- και στη συνέχεια ως μόνιμος στρατιωτικός ιερέας στο νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος μέχρι και το 1872, οπότε και συνταξιοδοτήθηκε. Επιπλέον ο Ιωακείμ Φουνδανάκης «διωρισμένος παρά τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Γρηγορίου νά περιφέρεται τήν Ἑλλάδα ἐπί λόγῳ συστάσεως σχολείων, ἅμα ἤρχισεν ὁ ἀγών, ὑπηρέτησε κατὰ θάλασσαν εἰς τόν Ἑλληνικόν στόλον καί μετέπειτα εἰς τό στρατόπεδο τῶν Τρικόρφων (1821). Ἀκολούθως διορισθεῖς πνευματικός τοῦ ἐν Ναυπλίῳ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου, διέτρεξε εἰς τό χρέος τοῦτο μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις τόν κατέστησεν Ἱερέα τοῦ Τακτικοῦ Σώματος διά τοῦ ὑπ' ἀριθ. 56 Διατάγματος, καί ἰδιαίτερως πνευματικόν ἰδικόν του».⁴

Πίσω ἀπό κάθε τέτοια εμβληματική περίπτωση κληρικού, ὅπως οἱ παραπάνω, στοιχοῦνται δυσεξαρίθμητοι ἄλλοι λειτουργοί τῆς Εκκλησίας. Επιδεικνύεται εἶναι, ἄλλωστε, ἡ μαρτυρία τοῦ Στρατηγοῦ Ἰωάννη Μακρυγιάννη ὅτι «ἐμεῖς τούς παπάδες τούς εἶχαμε μαζί εἰς κάθε μετερίζι, εἰς κάθε πόνον καί δυστυχίαν. Ὅχι μόνον διά νά βλογᾶνε τά ὄπλα τά ἱερά, ἀλλά καί αὐτοί μέ ντουφέκι καί γιαταγάνι, πολεμώντας σάν λεοντάρια».

2. Ἡ παρουσία τῶν κληρικῶν στον πολεμικό αγώνα

Μαζική ἦταν ἡ προσέλευση κληρικῶν γιά τή **στελέχωση τῶν επαναστατικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων τῶν ἐλλήνων οπλαρχηγῶν**, στα ὁποῖα προσέφεραν, καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ ἀγῶνα, ἀμισθί, τίς πολυτίμες υπηρεσίες τους. Αναφέρουμε, ἐνδεικτικά, ὅτι στο ἰδιαίτερο σῶμα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη υπηρετοῦσαν, οἱ ἱερεῖς «Παπά Ζαφειρόπουλος, Οἰκονόμος ἀπό τή Λάστα καί ὁ Οἰκονόμος Βελισάριος»,⁵ ἐνῶ ἱερεῖς συνόδευαν καί τὰ στρατεύματα τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη, τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ Παπαφλέσσα, τοῦ Γιατράκου καί το Ἰόνιο στρατιωτικό σῶμα.

Κληρικοί, ἐπίσης, υπηρετοῦσαν καί **στα πολεμικά πλοία καί τίς μοῖρες τῶν Ἑλλήνων Ναυάρχων**: στη μοῖρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Δημ. Κριεζή εἶχε διορισθεῖ ὁ Παπά Σωφρόνιος Σκλιάς· στη μοῖρα τοῦ Τομπάζη καί τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη υπηρετοῦσε ὡς ἱερέας τοῦ στόλου ὁ Ἀρχιμανδρίτης Θεόδωρος, ὁ ὁποῖος συχνά δεχόταν τίς θερμές ευχαριστίες τοῦ Ἀρχιναυάρχου «διά τόν ἀποστολικόν ζῆλον, ὃν ἀνέπτυσε κατὰ τάς ἐκ-

4. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ τοῦ ΚΡΑΤΟΥΣ, Ὁθωνικό Ἀρχεῖο, Γραμματεία Στρατιωτικῶν, Φ.218, ἐγγράφο 141.

5. ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Παλαιῶν Πατρῶν, *Ἀπομνημονεύματα*, ἐκδ. Βεργίνα, Δεκέμβριος 1996, σ. 8 καί ΦΩΤΙΟΥ ΧΡΙΣΤΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ἢ ΦΩΤΑΚΟΥ, *Ἀπομνημονεύματα περί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821*, τόμ. Α', ἐκδ. Βεργίνα, 1996, σ. 261-264.

δρομάς»· στο πολεμικό πλοίο του Καπετάν Γεωργίου Δημητρίου Νέγκα ΑΘΗΝΑ, «ζήλω θείω καί ὑπέρ τῆς πίστεως καί τῆς πατρίδος κινούμενος, ὑπηρετοῦσε ὁ ἱερέας Ἰωάννης Διολῆς, ὅστις μ' ὅλην τήν προσήκουσαν τῷ Ἱερατικῷ αὐτοῦ ἐπαγγέλματι, δέν ἔλλειψεν ἵνα πληρώσῃ, ἐντίμως τε, καί θεαρέστως τά προσήκοντα αὐτῷ χρέη, νοουθετῶν πνευματικῶς, καί προτρέπων τοὺς λοιποὺς συντροφοναύτας»· στο πλοίο του ἐνδόξου πυρπολητῆ Δ. Παπανικολή ἱερέας «ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος μέχρι τέλους εἰς ὅλας τὰς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐκστρατείας μέ διάφορα πλοῖα, ἐτέλει μέ ἄπειρον ζῆλον τὰ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος ἀποβλέπων τὰ χρέη του, καί ὡς ἱερεὺς, καί ὡς ἀγωνιστῆς ναυτικός»· καὶ τέλος στο πολεμικό πλοίο ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ «ἀδωροδοκῆτως παρειαίσκετο ὁ ἱερεὺς Μερκούρης, Ὑδραῖος, ὑπὸ ζήλου πατριωτισμοῦ κινούμενος».⁶

Αλλὰ καὶ στον **τακτικό στρατό**, ὁ ὁποῖος ὁργανώθηκε ἐπισήμως στὴν πρώτη Εθνικὴ Συνέλευση τῆς Επιδαύρου, με τὸ ψήφισμα τῆς 9ης Ἀπριλίου 1822, θεσμοθετήθηκε θέση ἱερέα γιὰ κάθε χιλιαρχία τοῦ Στρατοῦ, ἡ ὁποία ἐπληρώθη ἀμεσα ἀπὸ κληρικό ὀνομαζόμενο Νικόλαο.

2.1 Συμμετοχὴ ἀπὸ διαφόρους βαθμοὺς καὶ θέσεις

Πολλοὶ κληρικοί, που εἶχαν ἐνταχθεῖ στὰ διάφορα πολεμικά στρατόπεδα, ὑπηρετοῦσαν ὑπὸ διαφόρους βαθμοὺς καὶ θέσεις: ὡς **στρατιώτες**, ὅπως «ὁ ἱερέας Εὐστάθιος Δημητρακόπουλος εἰς τὴν Μάχην τῶν Τρικόρφων πολεμῶν κατὰ τοῦ Ἱμπραχίμ πασᾶ ὡς στρατιώτης»·⁷ ὡς **υπαξιωματικοί**, ὅπως ὁ Ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνὸς Βρανόπουλος, που «ὑπηρετήσε εἰς τὸν περὶ ἀνεξαρτησίας ἱερόν ἀγῶνα ὡς ὑπαξιωματικὸς φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ἐπέκεινα τῶν 50 Στρατιωτῶν»·⁸ ὡς **ἀξιωματικοί**, ὅπως ὁ ἱερομόναχος Γαβριὴλ Βασιλειάδης, ὁ ὁποῖος «ἐπολέμησεν μέ γενναιότητα ὡς καλὸς ἀξιωματικὸς εἰς ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, ἐκπληρῶν πάντοτε ὅλα τὰ πρὸς τὴν πατρίδα στρατιωτικά του χρέη»·⁹ ὡς **αρχηγοὶ ομάδας συγγενῶν τους ἢ συγχωριανῶν τους**, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Παπαθωμά Γεωργίου, ὁ ὁποῖος «καὶ αὐτὸς ὀπλισθεὶς μάλιστα φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ὅλους τοὺς ἐκ τῆς πολυαριθμοῦ οἰκογενείας του, ἐδούλευσε τὴν πατρίδα μέ προθυμίαν»·¹⁰ ἢ ἡγούμενοι, ὅπως ὁ «Πανοσιώτατος Ἱερομόναχος Καλλίνικος Γκούμας, ἡγούμενος τῆς Μονῆς Λευκῶν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ πέντε Μοναχοὺς, κατοίκους τῆς αὐτῆς Μονῆς,

-
6. Ε.Β.Ε., Κ., 127/72 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΙΛΟΣ, σ. 240-1.
 7. Ε.Β.Ε., Κ., 46/58 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΙΛΟΣ, σ. 96, 98.
 8. Ε.Β.Ε., Κ., 26/2415 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΙΛΟΣ, σ. 47-8.
 9. Ε.Β.Ε., Κ., 20 Π καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΙΛΟΣ, σ. 43-4.
 10. Ε.Β.Ε., Κ., 167 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΙΛΟΣ, σ. 383-384.

δράξας τά ὄπλα, συνοπλίσας καί τούς μοναχοὺς τούτους μέ ἰδικά του ὄπλα, τρέφων ἐν τ' αὐτῷ καί πληρῶνων αὐτούς ἐξ ἰδίων του ἀδιακόπως τέσσαρα ἔτη, παρευρέθη εἰς τὰς μάχας ἐκείνας, αἵτινες ἔγιναν [...] καί εἰς τὰς μάχας ταύτας ἔδειξε μεγάλην γενναιότητα ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν ἐχθρῶν».¹¹

2.2 Τρόποι συμμετοχῆς: αμιγῶς ως ιερεῖς· ως μαχητές· ως και τα δυο

Ἡ συμμετοχή των κληρικών στον πολεμικὸ ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας συντελέστηκε ὑπὸ διάφορες μορφές και τρόπους, με κριτήριο τὴν ἐνεργὸ ἢ μὴ δράση τους ως πολεμιστῶν. Υπήρχαν **κληρικοί που συμμετείχαν αμιγῶς ως λειτουργοὶ τοῦ Υψίστου** ἐπικεντρωμένοι στο πνευματικὸ, ποιμαντικὸ, λειτουργικὸ, ιεροπρακτικὸ, κηρυκτικὸ, παραμυθητικὸ ἔργο τους. Ἄλλοι συμμετείχαν ως μαχητές, με ἐνεργητικὴ πολεμικὴ δράση, λαβόντες και χρησιμοποίησαν τα ὄπλα ἐναντίον των ἐχθρῶν. Καί τέλος υπήρχαν και περιπτώσεις κληρικών που **υπηρέτησαν και με τις δυο ιδιότητες, και ως κληρικοί και ως μαχητές**, με χαρακτηριστικότερες τις περιπτώσεις ἐκείνων που ἐνήλασαν και τους δυο τρόπους.

2.2.1 αμιγῶς ως λειτουργοὶ τοῦ Υψίστου

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς πρώτης περίπτωσης εἶναι τοῦ Πάτμιου Ἀρχιμανδρίτη Νικηφόρου Ρωμανίδου (1798-1877), ὁ ὁποῖος, ἔχοντας διατελέσει διάκονος τοῦ ἐθνο-ιερομάρτυρα Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', κατόρθωσε μετὰ τον μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Πατριάρχου να διαφύγει και να ἐνταχθεῖ στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, καθιστάμενος ἐκ των μαχητικωτέρων ἀγωνιστῶν τῆς. Ὁ Νικηφόρος Ρωμανίδης, προχειρισθεὶς σε ἀρχιμανδρίτη, υπηρέτησε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἀγῶνα «ἀπὸ τοῦ ἔτους 1821 ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Ὑψηλάντην μετὰ τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων καί ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Μιαούλην μετὰ τοῦ Ναυτικοῦ» στὴ φρεγάτα «ΕΛΛΑΣ», ἐνῶ στὴ συνέχεια διορίστηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια, πρῶτος μόνιμος στρατιωτικὸς ιερέας στὸ ἀνεξάρτητο Ἑλληνικὸ Κράτος. Υπῆρξε ἡ πιο ἐμβληματικὴ μορφή στρατιωτικοῦ ιερέα τῆς ἐποχῆς τοῦ.

Μένοντας συνεπὴς στὸν πνευματικὸ και ἀγιαστικὸ χαρακτήρα τοῦ λειτουργήματός του, δὲν χρησιμοποίησε ὄπλα κατὰ των ἐχθρῶν, παρὰ τὴ διαρκὴ παρουσία τοῦ στα πεδία των μαχῶν και στὴν ξηρὰ και τὴ θάλασσα. Χαρακτηριστικὴ μαρτυρία ως πρὸς αὐτὸ εἶναι ἡ ἀναφορά τοῦ, τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1837, στὴν ὁποία υπεραμύνεται τοῦ πνευματικοῦ χαρακτήρα τῆς παρου-

11. Ε.Β.Ε., Κ., 39 IV καὶ στο ΠΑΝΟΠΙΟΛΟΣ, σ. 73.

σίας και της αποστολής του στο επαναστατικό στράτευμα, σε αντιδιαστολή προς την πολεμική δραστηριότητα του ιερέα μαχητή, ακόμα και επί ζημιά των οικονομικών του απολαβών και της ιεραρχικής του εξελίξεως. Τονίζει δε συγκεκριμένως ότι «αν ἐνηγκάλιζον ἰδίαις χερσὶ τὰ ὄπλα ἐξ ἀρχῆς ἤθελον χαίρει ἀνώτερον βαθμὸν καθὼς ἄλλοι. Πλὴν δὲν εἶναι νομίζω εὐκαταφρόνητον ὅτι ἐφύλαξα τὸ Ἱερατικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ἐβοήθησα τὸν στρατὸν λόγῳ καὶ ἔργῳ πραγματικῶς, χρηματίσας μάλιστα εἰς πολλὰ Σώματα ὡς διδάσκαλος ἄνευ τινὸς ἐπιμισθίου».

2.2.2 ως ενεργητικοί πολεμιστές

Ενδεικτικά παραδείγματα της **κατηγορίας των πολεμιστῶν κληρικῶν** ἦταν οἱ κληρικοὶ Νικόλαος Διαμαντόπουλος, ὁ ὁποῖος «ἄμα ἐξερράγη ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγὼν, λαβὼν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας τοῦ ἠκολούθησε τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς ἐπαρχίας Παναγιώτην Γιατράκον καὶ Πέτρον Βαρβιτζώτην, παρευρέθη εἰς πολλὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν μάχας, πολεμήσας γενναίως καὶ ἀνδρεῖως...»¹² καὶ ὁ Αντώνιος Αναγνωστόπουλος, ὁ ὁποῖος «εἰς Δερβενάκια διεκρίθη πολεμῶν πάντοτε μέ ἀπαρδειγμάτιστον ζῆλον καὶ καρτερίαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος»,¹³ ἀκολουθῶς δε «ἐπολέμησε μεθ' ὅλης τῆς ἀπαιτουμένης προθυμίας καὶ γενναιότητος καθ' ὅλας τὰς κατὰ τῶν ἀράβων καὶ Ἱμπραχίμ πασσᾶ μάχας».¹⁴

Πολλοὶ ἐκ τῶν κληρικῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς **ἀπώλεσαν τὴν ἱεροσύνην τους**, θυσιάζοντας ἔτσι τὸ πολυτιμώτερο καὶ σπουδαιότατο ἀγαθὸ τους ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Αὐτὸ συνέβη, ἐπὶ παραδείγματι, με τὸν ιερέα Γεώργιο Περθωριώτη, ὁ ὁποῖος «γνωστός εἰς πολλούς καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Τριπολιτζάν, ἐγένετο φιλοκίνδυνος καὶ φιλοπόλεμος, ἀλλὰ καὶ ἐνάρετος, διὰ τοῦτο καὶ πτωχεύει. Θανατώσας ἱκανούς ἐχθρούς τῆς πίστεως καὶ πατρίδος, ἐκκλησιαστικοῦ ὑπουργήματος εἶναι ἀνεπίδεκτος· ἐξ ἐναντίας, ἐξησκημένος εἰς τὰ ὄπλα, δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πατρίδα εἰσέτι στρατιωτικῶς, ἕως οὔ τὸ στάδιον εἶναι ἀνεωγμένον».¹⁵

2.2.3 καὶ ὡς πολεμιστές καὶ ὡς λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας

Στὴν τρίτη κατηγορία κληρικῶν ποὺ **υπηρέτησαν τὸν ἀγῶνα καὶ μετὰ τὴν ἑξέλιξιν αὐτοῦ**, ὡς **πολεμιστῆς καὶ ὡς λειτουργοὶ τοῦ ὕψιστου**,

12. Ε.Β.Ε., Κ., 49 IV / 103 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 100-1.

13. Ε.Β.Ε., Φ., 665 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 16-17, 20.

14. Στο ἴδιο.

15. *Ἀρχεὶα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας (1821 – 1832)*, Ἀθῆναι 16. 1976, «Λυτὰ Ἑγγράφα», Α' & Β' Βουλευτικῆς Περιόδου, τόμ. 1 / 14, σ. 136-137.

ανήκει και ο ιερέας Αντώνιος Αναγνωστόπουλος, ο οποίος «ἄμα ἤρχισεν ὁ ὑπέρ ἐλευθερίας Ἑλληνικός ἀγών δράξας τά ὄπλα καί τόν σταυρόν εἰς χεῖρας ἔδραμεν εἰς διαφόρους μάχας, λαβών μέρος ἐνεργητικόν εἰς τās πολιορκίας, ἄλλοτε ἐκτελῶν τά ἱερά τοῦ καθήκοντα εἰς τούς στρατούς, ἄλλοτε ἐγκαρδιῶνων καί ἄλλοτε πολεμῶν, ὑποστάς ὅλας τās στερήσεις, κινδύνους καί ταλαιπωρίας, μηδὲν ἔξελθὼν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, καί εἰς πλείστας μάχας παρευρεθείς»¹⁶ καί «διεκρίθη πολεμῶν πάντοτε μέ ἀπαραδειγμάτιστον ζῆλον καί καρτερίαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καί ὑπέρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος».¹⁷

2.2.4 και ως λειτουργοί και ως πολεμιστές αλληλοδιαδόχως

Υπήρχαν, τέλος, και άλλες πιο ιδιαίζουσες περιπτώσεις, όπως του ιερέα Δημητρίου Κωστούροπούλου, ο οποίος «ἄμα ἤρχισεν ὁ ὑπέρ ἐλευθερίας Ἑλληνικός ἀγών δράξας τά ὄπλα καί τόν σταυρόν εἰς χεῖρας ἔδραμεν εἰς διαφόρους μάχας, λαβών μέρος ἐνεργητικόν εἰς τās πολιορκίας, ἄλλοτε ἐκτελῶν τά ἱερά τοῦ καθήκοντα εἰς τούς στρατούς, ἄλλοτε ἐγκαρδιῶνων καί ἄλλοτε πολεμῶν, ὑποστάς ὅλας τās στερήσεις, κινδύνους καί ταλαιπωρίας, μηδὲν ἔξελθὼν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, καί εἰς πλείστας μάχας παρευρεθείς»¹⁸ καί «διεκρίθη πολεμῶν πάντοτε μέ ἀπαραδειγμάτιστον ζῆλον καί καρτερίαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καί ὑπέρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος».¹⁹

3. Οι θυσίες των κληρικών στα στρατόπεδα

Ευρισκόμενοι οι κληρικοί στην πρώτη γραμμή των πολεμικών επιχειρήσεων, εκτίθεντο σε πολλούς κινδύνους, που απειλούσαν είτε τη σωματική τους ακεραιότητα είτε την ίδια τη ζωή τους. Πολλοί ήταν οι κληρικοί εκείνοι, που **τραυματίστηκαν**, όπως, ενδεικτικά, ο ιερέας εκείνος, ο οποίος «ἐκπληρῶν εἰς τόν ἐκεῖ (εἰς τούς Μύλους) ναόν τά ἱερατικά του χρέη ὑπέρ τοῦ πολιορκοῦντος τό Ναύπλιον στρατοπέδου, καί ὅλων τῶν ἐκεῖ συσσωρευμένων στρατευμάτων, καί πολεμούντων τούς ἐχθρούς ἐπὶ Κεχαγιάμπεη, ἐπὶ Δράμαλη καί ἐπὶ Ἰμβραήμη, διακινδυνεύων καί αὐτός μέ τούς στρατιώτας εἰς ὅλας τās συγκροτουμένας μάχας, ὑστερήθη καί τόν δεξιόν ὀφθαλμόν του εἰς μίαν τῶν μαχῶν, ὁμοῦ καί τόν υἱόν του Ἀντώνιον πεσόντα ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἰμβραήμη».²⁰

16. Στο *ίδιο*.

17. E.B.E., Φ., 665 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 16, 19.

18. E.B.E., Φ., 665 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 16.

19. E.B.E., Κ., 105/60 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 16-17, 20. ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 215-7.

20. E.B.E., Κ., 105/60 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 214.

Άλλοι **αιχμαλωτίστηκαν** όπως ο ιερέας Δημήτριος Γρίβας, ο οποίος «γενομένης μάχης φρικτοτάτης ήχμαλωτίσθη παρά τοῦ ἐχθροῦ μετὰ τῶν εἰρημένων, τοῦ ἁγίου Μεθώνης καὶ Χατζηχρήστου μαχόμενος γενναίως καὶ προθύμως ὑπὲρ πατρίδος»²¹ «καὶ διασωθεὶς ἔπειτα ἐξηκολούθει ὡς καὶ πρότερον νά συμπολεμῇ καὶ συγκινδυνεύῃ», ενώ ἄλλος, ἀφού αιχμαλωτίστηκε, «ἐκρατήθη εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν σχεδόν μῆνας ἕξ».

Άλλοι δε **έπεσαν μαχόμενοι**: «ὁ ἀγωνιστὴς Παππαγαβριήλ Ἀνέξης», λ.χ., «πολεμῶν ἀνδρείως κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐν τῇ παρ' αὐτῶν προσβολῇ τῆς ἡμετέρας Νήσου, ἔπεσε μαχόμενος ἡρωϊκῶς»²² ἄλλος (ιερέας Παντελέων Βάλβης) «κατὰ τὴν ἔνδοξον ἔξοδόν μας ἀπὸ Μεσολόγγιον τὸ 1826, ἔπεσεν ἐνδόξως εἰς τὴν πεδιάδαν τοῦ Μεσολογγίου μέ τινάς οἰκείου του»²³ ὁ δε «Ἀοιδῆμος Ἐπίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος, ἐζωγρήθη αἰχμάλωτος, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐτελεύτησεν ὑπὸ τὴν δουλείαν, γινόμενος θῦμα ὑπὲρ τῆς Πατρίδος».²⁴

Εἶναι ἱστορικά επιβεβαιωμένο ὅτι «οἱ αυτοθυσιασθέντες χάριν τοῦ ἐθνικοῦ καθήκοντος κληρικοί, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, αποτελοῦν ἡρωϊκὴν λεγεῶνα».

4. Το αμιγὲς ποιμαντικὸ καὶ ιεροπρακτικὸ ἔργο τῶν κληρικῶν ὑπὲρ τῶν αγωνιζομένων

Οἱ κληρικοί, ἀκολουθώντας σ' ὅλες τὶς μάχες τὰ στρατεύματα, -με τοὺς προφανεῖς κινδύνους καὶ τὶς κακουχίες-, ιερουργοῦσαν, εξομολογοῦσαν, κοινωνοῦσαν καὶ παραμυθοῦσαν τοὺς αγωνιζόμενους ἀδελφούς. Κυρίως ὁμως προκινδύνευαν στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ μετώπου. Με τὸ θυσιαστικὸ παράδειγμά τους, ἀκόμα καὶ με τὸ αἷμα τοὺς συνέβαλλαν ἀποφασιστικά στὴν ἐνίσχυση τοῦ ἠθικοῦ καὶ πατριωτικοῦ φρονήματος τῶν ἀνδρῶν καὶ στὴ νικηφόρα ἐκβάση τῶν πολεμικῶν επιχειρήσεων.

4.1 Πρὶν τὴ μάχη

«Κατὰ πᾶσαν πρωΐαν καὶ ἐσπέραν οἱ ἱερεῖς ἔψαλλον τὴν ἁγίαν παράκλησιν»²⁵ προσευχόμενοι ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ ἀγῶνος. Πρὸ τῶν μαχῶν «με

21. ΦΩΤΙΟΥ ΧΡΙΣΤΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ἢ ΦΩΤΑΚΟΥ, *Βίοι Πελοποννήσιων ἀνδρῶν*, ἔκδ. Βεργίνα, Δεκέμβριος 1996, σ. 229.

22. Ε.Β.Ε., Φ., 1035 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 31.

23. Ε.Β.Ε., Κ., 18/1741 Π καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 49.

24. Ε.Β.Ε., Κ., 42 Ι/13 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 75, 76.

25. Ι. ΦΙΛΗΜΩΝΟΣ, *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, τομ. Γ', Ἀθήναι 1860, σ. 305.

ένθουσιαστικούς λόγους κατά πολύ ἐνεψύχωναν τὸν στρατόν, κηρύσσοντες τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος λόγον».²⁶ Τελούσαν τὴ θεία Λειτουργία, καὶ μετέδιδαν τὸν Ἄρτον τῆς Ζωῆς, στηρίζοντας τὸ φρόνημα τῶν ἀνδρῶν, προκειμένου νὰ ἀψηφοῦν τοὺς κινδύνους καὶ τὸν θάνατο.

4.2 Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν μαχῶν

Κατὰ τὴ διάρκεια δὲ τῶν μαχῶν βρίσκονταν στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ πυρός «ἐνθαρρύνωντες τοὺς στρατιώτας». Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ περιώνυμου Φλεσάκου, ὁ ὁποῖος «εἰς τὰς μάχας πάντοτε ἐκράτει εἰς τὰς χεῖρας τοῦ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ ἐπήγαιεν ἐμπρός. Εἰς τὰς Πάτρας δὲ κατὰ τὴν περίφημον μάχην τῆς 9ης Μαρτίου οἱ Τοῦρκοι ἐκυνήγησαν καὶ αὐτόν, ὅστις καταδιωκόμενος ἔρριψε τὴν εἰκόνα ἐντὸς μιᾶς βάτου καὶ εἶπεν εἰς αὐτήν ὅτι, ἂν δὲν δυναμώσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ νικήσουν τοὺς Τούρκους, δὲν τὴν παίρνει πάλιν, εἰπὼν "πήγαινε καὶ σύ μέ τοὺς Τούρκους". Ἐντὸς ὀλίγου οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὡς θαῦμα τῆς Παναγίας».²⁷ Σὲ ἄλλη περίσταση δὲ ὁ ιερομόναχος Μαρούλης Μηνάς, «τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκραγείσης, παρευρέθη εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης εἰς Μακρυνόρον ὅτε ἐπολέμησαν οἱ Τσόγκας Μακρῆς, Γρίβας, Βαρνακιώτης Λιόλιος καὶ λοιποὶ ἀρχηγοὶ καὶ προεπορεύετο ἐνθαρρύνων τοὺς μαχητάς, ἔχων δὲ εἰς χεῖρας τὸν Τίμιον Σταυρόν ἐκραύγαζε "ἐν Τούτῳ Νίκα", ὑποστάς διαφόρους πληγὰς καὶ ὑποφέρων πολλὰς κακουχίας».²⁸

Ἄλλοτε «ἔψαλλον παρακλήσεις, δεόμενοι τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ νικήσουν τὸν ἐχθρόν», κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ προμνημονευθέντος Παπὰ Ζαφειρόπουλου, ὁ ὁποῖος «εἰς τὴν κατὰ τοῦ Δράμαλη μάχην ἦτο εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν, ὅπου ἐστέκετο καὶ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ διηύθυνεν αὐτήν, καὶ ἐκεῖ ἔψαλλε παράκλησιν, δεόμενος τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ νικήσουν τὸν ἰσχυρόν Δράμαλην».²⁹

4.3 Μετὰ τὸ πέρας τῶν μαχῶν: μέριμνα ὑπὲρ τῶν φονευθέντων

Τέλος, προέπεμπαν τοὺς ετοιμοθάνατους ἀγωνιστὲς στὴν ἀγήρω ζωὴ τῆς αμαράντου δόξης, προσφέροντάς τοὺς τὰ τελευταῖα πνευματικὰ εφόδια, ὅπως συνέβη καὶ μετὰ τὸν μεγάλο σπληρχηγό Γ. Καραϊσκάκη. Ὁ κορυφαῖος πολέμαρχος τοῦ Γένους, μετὰ ἀπὸ θανάσιμο τραυματισμό, λίγες ὥρες πρὶν ἀπὸ τὸν

26. Φ. ΧΡΙΣΤΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Βίοι*, ὁ.π., σ. 229.

27. *Στο ἴδιο*, σ. 233.

28. Ε.Β.Ε., Κ., 123/35 καὶ *στο* ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 230, 231.

29. Φ. ΧΡΙΣΤΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Βίοι*, ὁ.π., σ. 97-98.

θάνατό του, κάλεσε τον πνευματικό του, «Ένα τῶν ἱερέων τοῦ στρατοπέδου, ἐξωμολογήθη, ὡς ἀληθὴς καὶ θεοσεβὴς χριστιανός, ἐζήτησε συγχώρησιν παρὰ τῶν περιστώτων καὶ ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων».³⁰

4.4 **Οἱ πλήρεις πτυχές του έργου**

Συνοπτική, περιεκτική και παραστατική αποτύπωση του ποιμαντικού έργου και της ιερατικής διακονίας ενός κληρικού σε στρατοπεδευμένους αγωνιστές είναι η ακόλουθη, που αναφέρεται στο ἔργο του ἱερέα Κωνσταντίνου (Παπακωνσταντίνου) Οικονόμου:

«ἔχων τὴν ἰκανότητα νὰ **ἐμπνέῃ τὸν ἐνθουσιασμόν** εἰς πάντας, ἠνάγκασεν ἐκκλησιαστικῶς τὰ μέρη ταῦτα εἰς τό νὰ ξεκινῶσι διὰ τό στρατόπεδον, καὶ ταῦτα πάντα πράττων ὁ εἰρημένος κατὰ τό πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἐν ἔτει 1821 μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπόλεως, ἀναγνωρίσθη οὐ μόνον παρ' ἡμῶν ὡς ἰκανός καὶ πιστός πολίτης διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τούς διαφόρους ὀπλαρχηγούς τῆς Πελοποννήσου, οἵτινες προσεκάλουν αὐτόν νὰ παρευρίσκεται εἰς τό ἐν Τρικόρφοις τῆς Τριπόλεως στρατόπεδον **ἀναγινώσκων** πάντοτε ἐν αὐτῷ τάς ἐπὶ προσδοκίᾳ πολέμου **παρακλήσεις**, καὶ τὰς συντεινούσας ἄλλας διὰ τὸν πόλεμον ἐνθουσιάζεις τοῦ στρατοπέδου εὐχάς, τὰς ἀφορώσας τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοπέδου, **πείθων κατὰ πάντα αὐτό καὶ διὰ ζωῆς νὰ ὑψώῃ τὸν σταυρόν** μόνον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, **ἐξωμολογῶν** καὶ **λειτουργῶν** διὰ τό στρατόπεδον εἰς τὴν νῦν ἐκκλησίαν ὁ ἅγιος Βλάσιος κατὰ τὴν Τρίπολιν διὰ νὰ **μεταλαμβάνῃ** αὐτό τῶν ἀχράντων μυστηρίων, φροντίζων πρό πάντων νὰ **ἐνταφιάζονται** ἐν τάξει οἱ ὑπὲρ πατρίδος πεσόντες νεκροί. Τὴν ἰκανότητα ταύτην ἀναγνωρίσασα κατὰ τό ἔτος 1822 ἡ ἐφορεία τῆς Ἐπαρχίας Καρυταίνης διέταξεν αὐτόν νὰ **περιφέρηται ἀόκνως εἰς τὴν ἐπαρχίαν** ταύτην καὶ **ἀναγινώσκει τὰς διαταγὰς τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως γιὰ πολὺν ἐνθουσιασμόν εἰς τὸν λαόν**, ὅστις περιφερόμενος ἔκτοτε ἐκεῖσε γενικῶς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην εἰς τρόπον ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ δωδεκαετῆ παιδία ἐξεκίνησαν κατόπιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐκείνου τὸν ὁποῖον καὶ τῶνόντι ἐξηφάνισαν μετ' ἄλλων πολλῶν Ἑλλήνων, **ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ κινητὴ τε καὶ ἀκίνητος ἀπωλέσθη εἰς δύο ἐπαρχίας εἰς τε τὴν Μαντινείαν ὅπου κατῴκει εἰς Ἀλωνίσταιναν καὶ ἐπομένως εἰς τὴν Γορτυνίαν**· ἡ ἐνταῦθα οἰκία τοῦ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ εἶναι **πραγματικῶς πέννης**».³¹

30. ΧΡΗΣΤΟΣ ΒΙΖΑΝΤΙΟΥ, σ. 193.

31. Ε.Β.Ε., Κ., 155 καὶ στο ΠΑΝΟΠΟΙΛΟΣ, σ. 324-325, 326-7.

"Τα Ελληνικά Τακτικά Στρατεύματα κατά την Επανάσταση του 1821"

του Σμήναρχου (Ι)
Χαρίτωνα Χαρούση,
Τμηματάρχη Τμήματος Μελετών

Ο χερσαίος αγώνας για την ελληνική πλευρά, κατά την επανάσταση του 1821, χαρακτηρίστηκε από τη χρησιμοποίηση άτακτων ένοπλων σωμάτων. Οι δυνάμεις αυτές βασίστηκαν κυρίως στα σώματα των κλεφτών και αρματολών της εποχής. Η ένταξη τακτικών στρατευμάτων ήταν εξαιρετικά δύσκολη, δαπανηρή και δε συμβάδιζε με τη νοοτροπία και την εμπειρία των πολέμαρχων της εποχής. Παρόλα αυτά, λόγω της αποτελεσματικότητας που είχαν τα τακτικού τύπου στρατεύματα, στο διάστημα 1821-1832 έγιναν αρκετές προσπάθειες για την οργάνωση τακτικού στρατού. Στις επόμενες σελίδες θα παρουσιαστεί αυτή η πτυχή του αγώνα και οι κυριότερες στρατιωτικές επιχειρήσεις των ελληνικών τακτικών δυνάμεων της επανάστασης.

Τα χαρακτηριστικά άτακτων και τακτικών δυνάμεων

Οι Έλληνες της περιόδου ήταν εξοικειωμένοι με τις τακτικές ανταρτοπολέμου, λόγω της ύπαρξης πολλών σωμάτων κλεφτών και αρματολών,¹ σε όλες τις περιοχές της οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου διαβιούσαν ελληνικοί πληθυσμοί. Οι περιοχές δράσης αυτών των σωμάτων ήταν κατά βάση ορεινές,

1. Οι αρματολοί ήταν σώματα στα οποία οι κατά τόπους οθωμανικές αρχές ανέθεταν καθήκοντα τήρησης της τάξης και της δημόσιας ασφάλειας. Δες και Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος: Η θεμελίωση του Ελληνικού κράτους 1821-1862* (2η έκδοση), (Αθήνα: Παπαζήση, 2005), σελ. 52.

γεγονός που σε συνδυασμό με την υπεροχή των Οθωμανών σε πλήθος στρατευμάτων, κατέστησαν τον ανταρτοπόλεμο ως την πλέον ενδεδειγμένη τακτική για ελαφρά άτακτα σώματα.

Ο εξοπλισμός των άτακτων σωμάτων περιλάμβανε τουφέκια, πισόλες, γιαταγάνια και μαχαίρια. Η επικρατούσα τακτική ήταν αυτή της μάχης μέσα από χαρακώματα και πρόχειρα οχυρωμένες θέσεις, ενώ γενικά τα σώματα αυτά ήταν ακατάλληλα για την αντιμετώπιση του οθωμανικού ιππικού και για μάχη εκ παρατάξεως. Τα σώματα αρματολών είχαν γενικά καλό οπλισμό και ένδυση, και ήταν σχετικά πειθαρχημένα στον οπλαρχηγό τους.²

Τα αντάρτικα σώματα ευνοούνταν από την υποστήριξη του ντόπιου ελληνικού στοιχείου, το οποίο παρείχε καταφύγια, μαχητές και εφόδια. Επίσης, διέθεταν εμπειροπόλεμους μαχητές, οι οποίοι είχαν εξοικειωθεί με τον τρόπο³ που πολεμούσαν τα οθωμανικά στρατεύματα, και χρησιμοποιούσαν ανάλογες τακτικές. Οι Έλληνες εφάρμοζαν κατά κόρον τον αποκεντρωμένο ανταρτοπόλεμο, που αποσυντόνιζε και παρενοχλούσε τα οθωμανικά στρατεύματα. Η τακτική τους περιλάμβανε επίσης ενέδρες και πολιορκίες των κάστρων που διέθεταν οι Οθωμανοί ως κέντρα ισχύος και ελέγχου σε όλη την επικράτεια.⁴

Κοινό χαρακτηριστικό Ελλήνων και Οθωμανών το 1821 ήταν η έλλειψη σε σύγχρονα τακτικά στρατεύματα. Τα τελευταία είχαν εξελιγμένες τακτικές, ομοιόμορφο εξοπλισμό, πειθαρχία και εκπαιδευμένους αξιωματικούς και στρατιώτες. Στους τακτικούς στρατούς οι στρατιώτες παρατάσσονταν γραμμικά ή σε τετράγωνα, έβαλαν ομαδικά και συντονισμένα, και εκτελούσαν κινήσεις ακριβείας, σε συνδυασμό με ισχυρές Μονάδες πυροβολικού και ιππικού. Χαρακτηριστικό των όπλων τους ήταν η προσθήκη ξιφολόγχης, που τους έδινε πλεονέκτημα σε μάχες σώμα με σώμα, αλλά και στην αντιμετώπιση επιθέσεων ιππικού. Οι τακτικές και τα όπλα αυτά πολλαπλασίαζαν την ισχύ πυρός και την αποτελεσματικότητα των Μονάδων, οι οποίες μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ισχυρούς αντιπάλους και ιππικό, ακόμα και σε ομαλό έδαφος.⁵

2. Χρήστος Βυζάντιος, *Η Ιστορία του Τακτικού Στρατού της Ελλάδος, από της πρώτης συστάσεώς του κατά το 1821 μέχρι το 1832*, (Αθήνα: Τυπογραφία Ράλλη, 1837), σελ. 2-4.

3. Οι Οθωμανοί χρησιμοποιούσαν επίσης άτακτα σώματα και παρωχημένες τακτικές. Το οθωμανικό στρατιωτικό κατεστημένο αντιστεκόταν στους νεωτερισμούς, και δεν επέτρεψε την οργάνωση τακτικών στρατευμάτων, πριν την εξολόθρευση των Γενίτσαρων το 1826. Δες και David Nicolle, Angus McBride, *Armies of the Ottoman Empire 1775-1820, Series - Men at Arms 314* (London: Osprey Publishing, 1998), σελ. 36-39.

4. Από τα *Καλάβρυτα στο Ναβαρίνο*: Η στρατιωτική αφήγηση της Επανάστασης. Πρακτικά Ημερίδας ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη: ΑΔΙΣΠΟ, 2021, σελ. 37-43.

5. *Η Ιστορία του Πεζικού*, ΣΚ 900-21 (Αθήνα: ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2014), σελ. 34.

Ο Ιερός Λόχος

Εικ. 1. Χιτώνιο στολής Ιερολοχίτη. Παρόμοιο χιτώνιο υιοθέτησε στη συνέχεια και το σώμα του Balestra.

Εικ. 2. Οι Ιερολοχίτες μάχονται στο Δραγατσάνι (πίνακας του Πέτερ Φον Ες).

Η πρώτη ελληνική τακτική Μονάδα ήταν ο Ιερός Λόχος.⁶ Συγκροτήθηκε στις 3 Μαρτίου 1821 στο Ιάσιο της Μολδοβλαχίας από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, κυρίως από Έλληνες σπουδαστές από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Οι άντρες φορούσαν ομοιόμορφη στολή μαύρου χρώματος, και ήταν οπλισμένοι με μουσκέτο που έφερε και ξιφολόγχη (εικ. 1). Επίσης οργανώθηκε τμήμα ιππικού με στολές Κοζάκων και Ουλάνων.⁷ Σε πλήρη συγκρότηση ο Ιερός Λόχος αποτελούνταν από ένα τάγμα Πεζικού δυνάμεως 500 ανδρών, μία πυροβολαρχία με 4 πυροβόλα και 200 ιππείς.⁸ Παρά τον καλό εξοπλισμό και την οργάνωση οι στρατιώτες του Ιερού Λόχου δε διέθεταν πολεμική εμπειρία.

Ο Ιερός Λόχος έδωσε την έσχατη μάχη στο Δραγατσάνι, στις 8 Ιουνίου 1821. Στο πεδίο της μάχης έγιναν ασυντόνιστες ενέργειες από τους οπλαρχηγούς, με επιστέγασμα την ανυπακοή του ίππαρχου Καραβιά, ο οποίος επιτέθηκε στο οθωμανικό στρατόπεδο με αποτέλεσμα τη συντριβή της δύναμής του. Σε βοήθειά του έσπευσε ο Ιερός Λόχος, όμως περικυκλώθηκε από χιλιάδες Οθωμανούς, που διέθεταν ισχυρές δυνάμεις ιππικού (εικ. 2). Οι στρατιώτες του Ιερού Λόχου πολέμησαν γενναία παρά την απειρία τους, και τουλάχιστον 200 από αυτούς έδωσαν τη ζωή τους σε μια άνιση μάχη. Περίπου 100 σώθηκαν μετά από επέμβαση του οπλαρχηγού Ολύμπιου, ενώ 37 αιχμαλωτίστηκαν και εκτελέστηκαν στην Κωνσταντινούπολη. Το σημαντικότερο όμως

πλήγμα ήταν η ψυχολογική συντριβή του στρατού του Αλέξανδρου Υψηλάντη, ο οποίος μετά την ήττα στο Δραγατσάνι αυτοδιαλύθηκε.⁹

6. Η ονομασία έχει δοθεί σε αρκετά επίλεκτα ελληνικά σώματα ανά τους αιώνες, ξεκινώντας από τον Ιερό Λόχο των Θηβαίων (379 π.Χ).

7. Διονύσιος Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Έκδοση 6η, Τόμος 1ος, (Αθήνα: Μέλισσα, 1974), σελ. 117.

8. *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού, 1821-1954* (Αθήνα: ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2005), σελ. 2.

9. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 1ος, σελ. 146-147.

Τα πρώτα ελληνικά τακτικά σώματα

Τον Ιούνιο του 1821 ο Δημήτριος Υψηλάντης ανέθεσε στον κορσικανικής καταγωγής αξιωματικό του στρατού του Ναπολέοντα και φιλέλληνα¹⁰ Βαλέστ ή Βαλέστρα, την οργάνωση τακτικής Μονάδας 300 αντρών (εικ. 3). Ο Βαλέστρα έλαβε το βαθμό του Συνταγματάρχη και χώρισε τους άντρες του σε 3 Λόχους των 100 αντρών. Επίσης διέθετε δύο πυροβόλα υπό τον Γάλλο Συνταγματάρχη Voutier.¹¹ Η μονάδα μισθοδοτούνταν από πόρους του Υψηλάντη και αποτελούνταν κυρίως από φιλέλληνες και εθελοντές που ακολούθησαν τον Υψηλάντη στην Ελλάδα. Στους άντρες χορηγήθηκε μαύρη στολή,¹² μάλλινο αμπέχωνο, πάνινο παντελόνι, κάλυμμα κεφαλής, μουσκέτο με ξιφολόγχη και σακκίδιο αποσκευών, στα πρότυπα του Ιερού Λόχου.

Εικ. 3. Joseph Balestra.

Η Μονάδα αυτή με την εμφάνισή της και μόνο απέτρεψε την απόβαση δύναμης του τουρκικού στόλου στην Καλαμάτα, στις 23 Αυγούστου 1821. Το Σεπτέμβριο το σώμα του Βαλέστρα μετακινήθηκε σε στρατόπεδο περίξ της Τριπολιτσάς, όπου απέκρουσε αρκετές προσπάθειες εξόδου των πολιορκημένων Οθωμανών. Κατόπιν ακολούθησε τον Υψηλάντη στον Κορινθιακό κόλπο, σε μια προσπάθεια αποτροπής απόβασης των Οθωμανών στην περιοχή. Μετά την άλωση της Τριπολιτσάς έδρασε πολύ αποτελεσματικά στην κατά τα άλλα αποτυχημένη πολιορκία του Ναυπλίου, το Δεκέμβριο του 1821, και στην πολιορκία της Ακροκορίνθου, τον Ιανουάριο του 1822.¹³ Τότε ο Υψηλάντης ήρθε σε ρήξη με αρκετούς οπλαρχηγούς, λόγω της επίθεσης σε φάλαγγα φυγάδων Οθωμανών από την Ακροκόρινθο, με τους οποίους είχε κάνει συμφωνία να φύγουν χωρίς να πειραχτούν. Μετά την απομάκρυνση του Υψηλάντη και αντιμετωπίζοντας έλλειψη πόρων η Μονάδα διαλύθηκε.¹⁴

Το Μάρτιο του 1821 ο Βαλέστρα πήγε στην Κρήτη με τα υπολείματα του σώματός του. Την Κρήτη τη θεωρούσε δεύτερη πατρίδα του, και κατέφυ-

10. Ο Βαλέστρα ήταν γεννημένος στην Κρήτη, όπου ο πατέρας του είχε εμπορικές επιχειρήσεις, και μιλούσε καλά ελληνικά.

11. Η δύναμη πυροβολικού ενσωματώθηκε στο σώμα του Βαλέστρα μετά την πολιορκία της Τριπολιτσάς, και ενώ το σώμα υπέφερε από μεγάλες ελλείψεις. Δες και Βυζάντιος, *Η Ιστορία του Τακτικού Στρατού της Ελλάδος*, σελ. 7.

12. Ο τοπικός πληθυσμός αποκαλούσε τους άντρες του Βαλέστρα «μαυροφόρους», λόγω της στολής τους.

13. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 2ος, σελ. 472. Δες και Τόμος 3ος, σελ. 89-92.

14. *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού*, σελ. 3. Δες και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τόμος ΙΒ (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1975), σελ. 175.

γε εκεί με σκοπό να βοηθήσει με την τεχνογνωσία του τους επαναστάτες, αλλά και για να διατηρήσει το σώμα του, που υπέφερε από ελλείψεις. Οργάνωσε επιχείρηση για την κατάληψη του φρουρίου του Ρεθύμνου, ενός από τα κέντρα ισχύος των Οθωμανών στην Κρήτη. Η επιχείρηση υπονομεύτηκε από τον Αφεντούλief, αρχηγό των ελληνικών δυνάμεων στο νησί, και ο Βαλέστρα σκοτώθηκε στην προσπάθεια κατάληψης του Ρεθύμνου, στις 14 Απριλίου 1822.¹⁵

Τα επανησιακά σώματα

Εικ. 4. Εξοπλισμός και ενδυμασία επανησιακών σωμάτων.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει στα επανησιακά σώματα που επιχειρούσαν στην Πελοπόννησο. Με την έναρξη της επανάστασης εκατοντάδες Επτανήσιοι πέρασαν στην Πελοπόννησο. Τα ισχυρότερα επανησιακά σώματα είχαν αρχηγούς τους αδελφούς Μεταξά και τον Πάνα, με συνολική δύναμη 1.500 μαχητές και πυροβόλα. Αρκετοί από αυτούς τους άντρες είχαν προϋπηρεσία στο βρετανικό στρατό,¹⁶ ήταν εκπαιδευμένοι στο τρόπο πολέμου με τακτικά στρατεύματα, αλλά μπορούσαν επίσης να συνδυάσουν τον ανταρτοπόλεμο με την τακτική αντιπαράθεση. Η άρτια εκπαίδευση και οργάνωσή τους ήταν φανερή από τον τρόπο που εκτελούσαν τις πορείες, που οργάνωναν στρατόπεδα και εκτελούσαν καθήκοντα φρουράς, και φυσικά από τον οπλισμό, την εν γένει τάξη και την ενδυμασία τους (Εικ. 4).¹⁷

Η άφιξη των Επτανήσιων στη δυτική Πελοπόννησο αποτέλεσε σημαντικό πλεονέκτημα για την Επανάσταση, διότι στην περιοχή επικρατούσαν οι Λαλαίοι, γεγονός που τοποθετούσε έναν αξιόμαχο αντίπαλο στα νώτα των ελληνικών δυνάμεων.¹⁸ Η συμβολή

15. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 3ος, σελ. 18-21.

16. Τα Επτανήσια τελούσαν υπό τη βρετανική επικυριαρχία την περίοδο 1809-1864.

17. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 1ος, σελ. 405-408.

18. Οι Λαλαίοι ήταν αλβανικής καταγωγής οθωμανοί και εχθροί των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής. θεωρούνταν «τα καλύτερα τουφέκια του Μοριά», και είχαν δύναμη 1.700 αντρών.

των Επτανήσιων στις μάχες εναντίον των Λαλαίων και των οθωμανικών ενισχύσεων υπό τον Γιουσούφ Πασά των Πατρών ήταν καθοριστική στην εξάλειψη της απειλής.

Το Σώμα Φιλελλήνων του Μαυροκορδάτου και η Μάχη του Πέτα

Στις 1 Απριλίου 1822 ψηφίστηκε νόμος για την οργάνωση τακτικού στρατού, ο οποίος προέβλεπε την οργάνωση Συνταγμάτων πεζικού, ιππικού, πυροβολικού και μηχανικού. Η θητεία θα ήταν τριετής, ενώ απαγορευόταν η συγκρότηση μονάδας από άντρες της ίδιας περιοχής. Οι αποδοχές ήταν υψηλές, και αποτέλεσαν σοβαρό κίνητρο για κατάταξη. Στη στελέχωση προβλεπόταν τόσο εθελοντές όσο και ξένοι στρατιωτικοί. Οι τελευταίοι είχαν συρρεύσει στην Ελλάδα εξαιτίας της λήξης των ναπολεόντιων πολέμων και των φιλελεύθερων ιδεών τους, αλλά ορισμένοι και από τυχοδιωκτισμό. Η αρχηγία του τακτικού στρατού ανατέθηκε στο Γερμανό Norman.¹⁹

Στις 3 Απριλίου 1822 συγκροτήθηκε από την Κυβέρνηση Μαυροκορδάτου Σύνταγμα υπό τον Ιταλό Συνταγματάρχη Tarella. Ήταν εξοπλισμένο σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, και είχε δύναμη 2 Ταγμάτων, καθένα από τα οποία διέθετε 5 Λόχους των 40 αντρών. Στο σώμα εντάχθηκε και λόχος με δύο πυροβόλα υπό τον Γάλλο Συνταγματάρχη Voutier. Επίσης οργανώθηκε τμήμα Φιλελλήνων δύναμης 120 αντρών, οργανωμένων σε δύο Λόχους των 60 αντρών, με διοικητή τον Ιταλό Συνταγματάρχη Dania (Εικ. 5).²⁰

Εικ. 5. Φιλέλληνες Αξιωματικοί το 1822.

Μετά την εξουδετέρωση του Αλή Πασά από τον Χουρσίτ, τον Ιανουάριο του 1822, οι Οθωμανοί ετοιμάστηκαν να εκστρατεύσουν στο Μοριά με δύναμη 36.000 Τουρκαλβανών. Οι Τσάμηδες σύμμαχοί του Χουρσίτ φοβούνταν τους Σουλιώτες, οπότε ο Χουρσίτ πρότεινε συνθήκη ειρήνης για να εξασφαλίσει τους συμμάχους του. Όταν οι Σουλιώτες αρνήθηκαν τους πολιορκη-

19. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 3ος, σελ. 89-92.

20. *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού*, σελ. 3-4.

σε χωρίς επιτυχία. Τότε οι Σουλιώτες στράφηκαν στους Έλληνες της Πελοποννήσου για ενισχύσεις. Μια επιχείρηση στην Ήπειρο εξυπηρετούσε την επανάσταση, διότι εάν πετύχαινε θα ανέκοπτε την επίφοβη για την επανάσταση εκστρατεία των Τούρκων προς την Αιτωλοακαρνανία και το Μοριά.²¹

Στις 11 Μαΐου 1822 η εκστρατεία ανατέθηκε στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, πρόεδρο του νεοσύστατου τότε Εκτελεστικού, που όμως δεν είχε στρατιωτικές γνώσεις. Το στράτευμά του απαρτιζόταν από άτακτα σώματα, το Σώμα Φιλελλήνων του Dania και το Σύνταγμα του Tarella. Οι ασυντόνιστες κινήσεις, η ανεξάρτητη δράση των οπλαρχηγών, η έλλειψη εφοδίων και τα τακτικά λάθη έφεραν γρήγορα τις ελληνικές δυνάμεις σε αποσύνθεση. Σε αυτά προστέθηκαν οι έριδες μεταξύ των φιλελλήλων, αλλά και οι διαφορετικές αντιλήψεις περί τακτικής μεταξύ των τακτικών και των άτακτων σωμάτων. Ακολούθησαν η ήττα στην Πλάκα, ένας σκληρός αγώνας μέσα σε κατοικημένο τόπο (Κομπότι) και η απώλεια των λίγων ελληνικών πλοίων στον Αμβρακικό.

Η επιμονή των φιλελλήνων να πολεμήσουν σε μάχη εκ παρατάξεως έναντι ισχυρότερου εχθρού, οδήγησε στη Μάχη του Πέτα, στις 4 Ιουλίου 1822. Στο Πέτα σημειώθηκε διχογνωμία για το σχέδιο μάχης, διότι οι τακτικοί ήθελαν να πολεμήσουν ανοιχτά χωρίς προφυλάξεις, ενώ οι Έλληνες άτακτοι προτιμούσαν να στήνουν ταμπούρια²² και να λαμβάνουν θέσης μάχης στα υψώματα, προκειμένου να αποφύγουν το οθωμανικό ιππικό. Χαρακτηριστική ήταν η φράση του Ιταλού Dania, ο οποίος είπε ότι «εμείς έχουμε τα στήθη μας προμαχώνα», ενώ ο Tarella είπε: «γνωρίζουμε κι εμείς να πολεμάμε».²³ Ο Κιουταχής εκμεταλλεύτηκε τις αδράνειες, την αδυναμία συντονισμού μεταξύ τακτικών και άτακτων στρατευμάτων και τα τακτικά λάθη των Ελλήνων, με αποτέλεσμα η ελληνική δύναμη 2.000 αντρών να διαλυθεί από τους 8.000 Τουρκαλβανούς.²⁴

Στο Πέτα φονεύτηκαν 200 άντρες του τακτικού Συντάγματος και 100 φιλέλληνες. Παρά τις απώλειες, το Σύνταγμα ήρθε στην Αθήνα και του ανατέθηκε η φύλαξη της περιοχής Μεγάλα Δερβένια.²⁵ Στη συνέχεια μεταστάθμευσε στο Ναύπλιο όπου ενισχύθηκε με εθελοντές, φτάνοντας τους 400 άντρες,

21. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 3ος, σελ. 64-74.

22. Πρόχειρες οχυρώσεις και χαρακώματα.

23. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 3ος, σελ. 94-119.

24. *Η Ιστορία του Πεζικού*, σελ. 41.

25. Αντιστοιχούσαν στην περιοχή από τον ισθμό μέχρι τα Μέγαρα, και περιλάμβαναν τα Γεράνια Όρη.

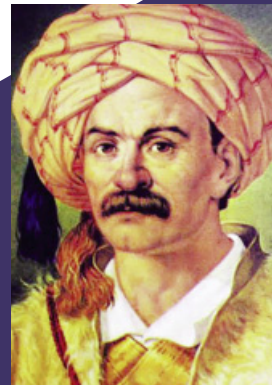
26. *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού*, σελ. 4-5.

οργανωμένους σε δύο Τάγματα, αλλά τελικά διαλύθηκε λόγω έλλειψης πόρων.²⁶

Το «Σώμα Τακτικόν» του Φαβιέρου

Η ανασύσταση τακτικού Συντάγματος 500 αντρών επαναλήφθηκε με αγγλικό δάνειο, τον Ιούλιο του 1824, υπό τον Συνταγματάρχη Ρόδιο. Επίσης οργανώθηκε μονάδα πυροβολικού 100 αντρών υπό τον Γάλλο Voutier για την επάνδρωση των πυροβόλων του Ναυπλίου. Στις 10 Μαΐου 1825, με το νόμο ΜΗ΄ «περί απογραφικής στρατολογίας» αποφασίστηκε η υποχρεωτική στρατολόγηση με κλήρο μεταξύ των νέων 18 έως 30 ετών, σε αναλογία ενός κληρωτού ανά 100 κατοίκους.²⁷

Στις 30 Ιουλίου 1825 τη διοίκηση Συντάγματος ανέλαβε ο Γάλλος Συνταγματάρχης Φαβιέρου (Εικ. 6). Με τις ενέργειες του και τα κίνητρα που παρείχε, το λεγόμενο

Εικ. 6. Ο Συνταγματάρχης Φαβιέρου με παραδοσιακή ενδυμασία.

και «Σώμα Τακτικόν» έφτασε τους 4.000 άντρες, οργανωμένους σε 4 Τάγματα Πεζικού (Α΄, Β΄, Γ΄ και Δ΄, με συνολική δύναμη περίπου 3.400 άντρες), τμήμα ελαφρού πεζικού «σταυροφόρων»²⁸ σε ρόλο ανιχνευτών, δύναμης 250 αντρών, 3 ΄Ιλες Ιππικού των 80 αντρών κάθε μία, πυροβολικό 200 αντρών με 4 ορεινά πυροβόλα και τμήμα στρατιωτικής μουσικής (Εικ. 7).²⁹

Εικ. 7. Υποδείγματα στολών του Τακτικού του Φαβιέρου.

Το «Τακτικόν» επιχείρησε να καταλάβει το φρούριο της Καρύστου. Η επιχείρηση προτάθηκε από τον Φαβιέρου, σε μια προσπάθεια να προσελκύσει χρηματοδότηση, και να συντηρήσει το σώμα του από πόρους της Εύβοιας, προκειμένου αυτό να μη διαλυθεί. Εκστράτευσε στις 12 Φεβρουαρίου 1826 με 2.750 άντρες, στους οποίους περιλαμβάνονταν το Α΄ Τάγμα Πεζικού, 160 πυροβολητές με 4 πυροβόλα, 120 ιππείς χωρίς άλογα και 700 σταυροφόροι.

27. Από εκεί προέρχεται ο όρος «κληρωτός», ο οποίος χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα για τους οπλίτες θητείας.

28. Ονομάστηκαν έτσι λόγω του μαύρου σταυρού που έφεραν στο στήθος, προκειμένου να ξεχωρίζουν από τους άτακτους.

29. *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού*, σελ. 6-8.

Το Τακτικό πέρασε με πλοία στα Στύρα και επιτέθηκε στην Κάρυστο. Εκεί αντιμετώπισε ισχυρές οθωμανικές δυνάμεις αλλά και μεγάλες ελλείψεις σε τρόφιμα, λόγω της αδράνειας για ανεφοδιασμό του από πλοία του ελληνικού στόλου. Μετά από αιματηρές και ανεπιτυχείς προσπάθειες κατάληψης του φρουρίου, και υπό το φάσμα των οθωμανικών ενισχύσεων, που έφταναν τις 4.500 άντρες, αναγκάστηκε να αποσυρθεί.³⁰

Στα τέλη του 1826 ήταν σε εξέλιξη διαπραγματεύσεις με αγγλική μεσολάβηση, προκειμένου να επέλθει ειρήνη. Στο ίδιο διάστημα η Ακρόπολη των Αθηνών τελούσε σε πολιορκία από τα στρατεύματα του Κιουταχί. Αν και οι πολιορκημένοι Έλληνες είχαν άφθονα τρόφιμα, αντιμετώπιζαν έλλειψη πυρομαχικών, οπότε η πτώση της Ακρόπολης ήταν θέμα χρόνου. Μια ενδεχόμενη πτώση της Ακρόπολης θα απέκλειε από τη διαπραγμάτευση τη Στερεά Ελλάδα.

Η επιχείρηση διάσπασης του αποκλεισμού, με σκοπό τον ανεφοδιασμό των πολιορκημένων με πυρομαχικά ανατέθηκε στο Φαβιέρο, και πραγματοποιήθηκε στις 13 Δεκεμβρίου 1826. Αυτός επέλεξε 530 άντρες και ετέθη επικεφαλής του σώματος εφόδου. Από αυτούς οι 430 πολέμησαν μόνο με τη χρήση ξιφολόγχης, και μετέφεραν σακίδια με πυρίτιδα βάρους 10 οκάδων το καθένα. Οι υπόλοιποι 100 έφεραν σακίδια με πυριτόλιθο,³¹ και ήταν αυτοί που προπορεύτηκαν και υποστήριξαν την επίθεση με πυρά, καλύπτοντας το μέτωπο και τα πλευρά της φάλαγγας. Η επιχείρηση ήταν δύσκολη, καθώς το Τακτικό εμποδίστηκε από μία τάφρο και πυκνά πυρά των Οθωμανών από το λόφο του Φιλοπάππου. Μετά από σκληρή μάχη δια της λόγχης οι τακτικοί ανεφοδιάσαν με πυρομαχικά τους πολιορκημένους Έλληνες.³² Ο αντίκτυπος της επιχείρησης αυτής είχε ως αποτέλεσμα να παραταθεί η ελληνική αντίσταση στην Αθήνα κατά 4 μήνες, γεγονός που έδωσε ώθηση στις διπλωματικές ζυμώσεις που οδήγησαν στη ναυμαχία του Ναβαρίνου.

Τον Οκτώβριο του 1827 το Τακτικό χρησιμοποιήθηκε στη Χίο. Η δύναμή του είχε μειωθεί στα τρία Τάγματα (με 16 Λόχους αντί των αρχικών 26). Προκειμένου να διασφαλίσει την ύπαρξη του σώματος ο Φαβιέρος δέχτηκε την εκστρατεία, στην οποία συμμετείχαν 700 τακτικοί στρατιώτες, 150 πυρο-

30. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος 5ος, σελ. 298-305. Δες και *Η Ιστορία του Πεζικού*, σελ. 43.

31. Ο πυριτόλιθος ήταν απαραίτητη προσθήκη για τους επικρουστές των όπλων της εποχής, προκειμένου να αναφλεγεί η πυρίτιδα και να πραγματοποιηθεί η βολή.

32. Ι. Κονδυλάκης, Γ. Ασπρέας, Ι. Πετρουνάκος, Γ. Τσοκόπουλος, Ε. Παντελίδης, Α. Στράτος, *Η μεγάλη πολιορκία της Ακροπόλεως στο Μεγαλοουργήματα του 1821*, Αθήνα: Φέξης, 1914, 14-21.

βολητές με 10 πυροβόλα και 3 όλμους, και 200 ιππείς, οι περισσότεροι χωρίς άλογα. Παρά τη γενναιότητα του σώματος, η επιχείρηση απέτυχε διότι δεν επιτεύχθηκε ο αποκλεισμός του νησιού από το ελληνικό ναυτικό. Έτσι οι Οθωμανοί ανεφοδιάζονταν ανεμπόδιστα, με αποτέλεσμα το Τακτικό να επιστρέψει στο στρατόπεδό του στα Μέθανα, την άνοιξη του 1828.³³

Η αναδιοργάνωση του Καποδίστρια

Η έλευση του Καποδίστρια, στις 6 Ιανουαρίου 1828, σηματοδότησε την ανασύσταση του Τακτικού, την ανασυγκρότηση Ιππικού, Πυροβολικού και Μηχανικού. Με το Β΄ Ψήφισμα συγκρότησε το Πολεμικό Συμβούλιο, με σκοπό την επεξεργασία των στρατιωτικών υποθέσεων, ενώ ο ίδιος διορίστηκε Αρχηγός του Στρατού. Από το Φεβρουάριο του 1828 άρχισε η αναδιοργάνωση του Τακτικού Στρατού με βάση τη χιλιαρχία, τυπικής σύνθεσης 1.125 αντρών, και τη συμμετοχή αναγνωρισμένων Οπλαρχηγών. Οργανώθηκαν 3 Χιλιαρχίες Τακτικού, ενώ οι άτακτοι εντάχτηκαν σε 8 Χιλιαρχίες, τις λεγόμενες αεικίνητες. Επίσης υπήρχαν και ορισμένα ανεξάρτητα άτακτα σώματα. Το ιππικό έφτασε τις 4 ίλεις. Το στράτευμα έφτασε τους 10.000 άντρες, ενώ Διοικητής του ορίστηκε ο Γερμανός Karl Heideck. Αυτός συγκέντρωσε όλο το Τακτικό στο Ναύπλιο, και μερίμνησε για τη χορήγηση νέων στολών γαλλικού τύπου (Εικ. 8). Επίσης δόθηκε βαρύτητα στην επιμόρφωση των στελεχών, με την ίδρυση σχολείων. Κορωνίδα αυτής της προσπάθειας ήταν η ίδρυση της Σχολής Ευελπίδων, του πρώτου ακαδημαϊκού ιδρύματος της σύγχρονης Ελλάδας.³⁴

Εικ. 8. Υπόδειγμα στολής τυφεκιοφόρου του Πεζικού του 1829.

Το καλοκαίρι του 1829 είχαν απελευθερωθεί η Πελοπόννησος και μεγάλο μέρος της Στερεάς Ελλάδας. Τη διακυβέρνηση των περιοχών αυτών είχε αναλάβει με απόφαση της Εθνοσυνέλευσης ο Ιωάννης Καποδίστριας, μέλημα του οποίου ήταν η εκκαθάριση της Στερεάς Ελλάδας από τα υπολείμματα των Οθωμανών. Ο Καποδίστριας γνώριζε την αξία που είχαν στο διπλωματικό τραπέζι τα τετελεσμένα γεγονότα και είχε πληροφορίες ότι στο μελλοντικό ελληνικό κράτος θα συμπεριλαμβάνονταν όσες περιοχές θα είχαν απελευθερωθεί από τις ελληνικές δυνάμεις.

33. *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού*, σελ. 9. Δες και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, σελ. 469-471.

34. *Η Ιστορία του Πεζικού*, σελ. 45-49. Δες και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, σελ. 469-471.

Τον Αύγουστο του 1829 οι Οθωμανοί συγκέντρωσαν τα στρατεύματά τους για να τα οδηγήσουν στην Αδριανούπολη, ώστε να αντιμετωπίσουν τους Ρώσους. Ο Υψηλάντης έστησε ενέδρα στην τουρκική στρατιά που αποτελούνταν από 7.000 στρατιώτες στη στενή δίοδο της Πέτρας, μεταξύ Θήβας και Λιβαδειάς. Ήταν μία από τις λίγες φορές που οι Έλληνες παρουσίασαν τακτικό στρατό αποτελούμενο από 4.000 άνδρες. Ο Υψηλάντης δημιούργησε οχυρώματα και τα χαράματα της 12ης Σεπτεμβρίου οι Τούρκοι προσπάθησαν να τα περάσουν. Οι Τουρκαλβανοί ήταν οι πρώτοι που υποχώρησαν παρασύροντας και τους υπόλοιπους Τούρκους, που κινδύνευαν να περικυκλωθούν.

Το τακτικό αποτέλεσμα της μάχης ήταν μικρό με ελάχιστες απώλειες. Επηρέασε όμως το ηθικό των Τούρκων που δεν κατάφεραν να περάσουν τα στενά. Την επομένη της μάχης οι Οθωμανοί πρότειναν συνθηκολόγηση, προκειμένου να περάσουν προς τη Θράκη. Οι Έλληνες δέχθηκαν, υπό τον όρο να τους παραδοθεί η περιοχή από τη Λιβαδειά ως τις Θερμοπύλες και την Αλαμάνη. Έπειτα από διαπραγματεύσεις που κράτησαν όλη τη μέρα, η συνθήκη υπογράφηκε τη νύχτα της 13ης προς τη 14η Σεπτεμβρίου. Η Μάχη της Πέτρας έχει ιδιαίτερη αξία, γιατί ήταν η πρώτη και μοναδική φορά κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, που μία επίλεκτη τουρκική στρατιά συνθηκολόγησε επί του πεδίου της μάχης και μάλιστα παραδίνοντας έδαφος στους Έλληνες.

Απολογισμός

Οι δυνατότητες σχηματισμού τακτικών μονάδων από τους επαναστατημένους Έλληνες ήταν εξ αρχής μια δύσκολη διαδικασία. Για τους Έλληνες ήταν ευτυχής η συγκυρία της καθυστέρησης ένταξης τακτικών μονάδων στο οθωμανικό στράτευμα, με εξαίρεση του Αιγύπτιους. Η ποιοτική διαφορά των τακτικών στρατευμάτων έναντι των άτακτων σωμάτων φάνηκε κάθε φορά που οι τακτικές δυνάμεις χρησιμοποιήθηκαν με σύνεση και καλή οργάνωση. Τη διαφορά αυτή ένωσαν τόσο οι Ελληνες που νικήθηκαν στην Πελοπόννησο από τις δυνάμεις του Ιμπραήμ, όσο και οι Οθωμανοί που νικήθηκαν στο Λάλλα, στην Ακρόπολη και στην Πέτρα.

Αν και τα ελληνικά τακτικά στρατεύματα απέδειξαν την αξία τους στην πράξη, η οργάνωσή τους ήταν δύσκολη λόγω έλλειψης πόρων αλλά και του ανεξάρτητου χαρακτήρα των Ελλήνων, που δυσπιστούσαν απέναντι σε ηγέτες ή αξιωματικούς που δεν είχαν αποδείξει την αξία τους στην μάχη. Οι οπλαρχηγοί της εποχής δεν είδαν θετικά τα νέα σώματα, τα οποία είχαν τακτικές και πειθαρχία που δεν ακολουθούσε την πεπατημένη των άτακτων σωμάτων. Αυτές οι διαφορές θεωρούσαν ότι απειλούσαν τη δική τους πρωτοκαθεδρία

στις κατά τόπους συγκρούσεις και σε πολλές περιπτώσεις δε συνεργάστηκαν όπως αναμενόταν.

Η υπέροχή που προσέφερε ο σύγχρονος τρόπος πολέμου έγινε έγκαιρα αντιληπτή παρά τις δυσκολίες. Αν και οι ελληνικές τακτικές δυνάμεις είχαν αρκετές αποτυχίες, με την πάροδο του χρόνου έγιναν πιο αποτελεσματικές, ενώ προετοιμάστηκε το έδαφος για τη μετάβαση σε σύγχρονο στράτευμα, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Κλειδί για τη μετάβαση αυτή ήταν η ανάληψη κεντρικής εξουσίας και η χρηματοδότηση του εγχειρήματος, παράγοντες που αποτέλεσαν τροχοπέδη κατά τα πρώτα χρόνια της επανάστασης.

Βιβλιογραφία

Από τα Καλάβρυτα στο Ναβαρίνο: Η στρατιωτική αφήγηση της Επανάστασης. Πρακτικά Ημερίδας ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη: ΑΔΙΣΠΟ, 2021.

Βυζάντιος Χρήστος. *Η Ιστορία του Τακτικού Στρατού της Ελλάδος, από της πρώτης συστάσεώς του κατά το 1821 μέχρι το 1832.* Αθήνα: Τυπογραφείο Ράλλη, 1837.

Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού, 1821-1954. Αθήνα: ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2005.

Η Ιστορία του Πεζικού, ΣΚ 900-21. Αθήνα: ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2014.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Τόμος ΙΒ' (1821-1832). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975.

Κόκκινος Διονύσιος. *Η Ελληνική Επανάσταση,* Έκδοση 6η. Αθήνα: Μέλισσα, 1974.

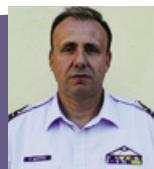
Κονδυλάκης Ι., Ασπρέας Γ., Πετρουνάκος Ι., Τσοκόπουλος Γ., Παντελίδης Ε., Στράτος Α. *Η μεγάλη πολιορκία της Ακροπόλεως στο Μεγαλοουργήματα του 1821.* Αθήνα: Φέξης, 1914.

Nicolle David, McBride Angus. *Armies of the Ottoman Empire 1775-1820, Series - Men at Arms 314.* London: Osprey Publishing, 1998.

Παπαγεωργίου Π. Στέφανος. *Από το γένος στο έθνος: Η θεμελίωση του Ελληνικού κράτους 1821-1862* (2η έκδοση). Αθήνα: Παπαζήση, 2005.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Σμχος (Ι) Χαρίτων Χαρούσης αποφοίτησε από τη Σχολή Ικάρων το 1991. Έχει πετάξει με μαχητικά αεροσκάφη RF-4E Phantom II και πυροσβεστικά αεροσκάφη CL-415, με συνολική πτητική εμπειρία 3.300 ώρες πτήσης. Έχει υπηρετήσει σε επιτελικές θέσεις στο ΕΚΑΕ, το ΓΕΑ και το ΓΕΕΦ στην Κύπρο. Διετέλεσε Διοικητής του Σμήνους Μετεκπαίδευσης αεροσκαφών CL-415, του Αεροπορικού Αποσπάσματος Χρυσούπολης, Διευθυντής Επιχειρήσεων-Εκπαίδευσης της 113 Πτέρυγας Μάχης, υπηρέτησε επίσης ως Εκπαιδευτής στην Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου στη Θεσσαλονίκη και την παρούσα περίοδο υπηρετεί ως Τμηματάρχης Τμήματος Μελετών της Σχολής. Από το 1988 ασχολείται με τη μελέτη και συγγραφή θεμάτων αεροπορικής και στρατιωτικής ιστορίας, και έχει δημοσιεύσει 4 μονογραφίες και περισσότερα από 100 άρθρα με ανάλογο περιεχόμενο.

"Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία: Δυνατότητες και Προοπτικές"

της Αντισμηνάρχου (ΥΝ)
Δήμητρας Αθανασιάδου,
Σπουδάστρια της 18ης ΕΣ
της ΑΔΙΣΠΟ

Η έννοια, που δεσπόζει στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων, είναι αυτή της «ισχύος». Η «ισχύς» είναι σημαντική, διότι καθορίζει την αποτελεσματικότητα της εξουσίας και συνεπώς το βαθμό συμμετοχής κάθε δρώντα στη λήψη αποφάσεων. Είναι γνωστή η διάκριση μεταξύ δύο κυρίως μορφών ισχύος, της λεγόμενης «σκληρής» και της «ήπιας» ισχύος, με τη δεύτερη να εδράζεται στην ικανότητα επιβολής της θελήσεως μέσω της έλξης μάλλον, αντί του φόβου. Η ένταση της ήπιας ισχύος ενός κράτους είναι ανάλογη της «θελκτικότητάς» του και διαμορφώνεται από τη γενική εικόνα της χώρας και την πολιτιστική φυσιογνωμία του λαού. (Nye, 2005,18-21). Η ιστορία, η γλώσσα, η θρησκεία, οι παραδόσεις, οι πολιτικές και κοινωνικές αξίες, οι επιστήμες, η καλλιτεχνική δημιουργία συνυφαίνουν την πολιτιστική φυσιογνωμία των κρατών. Η διαφύλαξη και η προβολή όλων αυτών των πολιτιστικών παραγόντων με σκοπό αφενός την επιβίωση, αφετέρου δε την προβολή και την ενίσχυση της θελκτικότητας του κράτους, ώστε αυτή να αξιοποιηθεί προς την εμπέδωση κλίματος ασφάλειας κι εμπιστοσύνης, σύσφιξης διακρατικών σχέσεων και φυσικά προσπορισμό γενικού και ίδιου οφέλους, αποτελούν αρμοδιότητα του κλάδου της διπλωματίας, που διεθνώς καλείται Πολιτιστική Διπλωματία. (Γιανναράς 2003, Τζουμάκα 2005, Χριστογιάννης 2002).

Ελληνική Πολιτιστική Πολιτική και Διαχείριση

Αναμφίβολα, η μετατροπή των πολιτισμικών μέσων σε αποτελεσματική ισχύ χρειάζεται αξία ηγεσία και διπλωματικούς χειρισμούς. (Nye 2005, 30) Αν η αξία ηγεσία νοείται ως η εμπνευσμένη με όραμα και στα όρια του εφικτού διακυβέρνηση, η διπλωματία μπορεί να θεαθεί ως η επιστήμη και τέχνη της διαπραγμάτευσης. Απαιτεί ένα σύνολο δεξιοτήτων μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται η ευφυΐα, η ευρυμάθεια- χωρίς αυτοπροβολή- η πολιτική διαίσθηση και αφοσίωση στις γραμμές της κυβερνητικής πολιτικής, η διακριτικότητα, η αξιοπρέπεια, η αυτοκυριαρχία, η αίσθηση του μέτρου, η ευγένεια, η σύνεση, η αξιοπιστία, η εχεμύθεια, η επιρροή. Αυτά, μεταξύ άλλων, συνιστούν θεμελιώδη προσόντα του διπλωμάτη λειτουργού. *«Ο Διπλωμάτης είναι προπαντός ο άνθρωπος, ο οποίος δεν άγεται και φέρεται από συναισθηματισμούς και προκαταλήψεις».* (Χριστογιάννης, 2002, 87-88).

Για την κατανόηση της συγκρότησης, της οργάνωσης και άσκησης, καθώς και των δυνατοτήτων της Ελληνικής Πολιτιστικής Διπλωματίας, θα πρέπει να ληφθούν υπόψιν συγκεκριμένες παραδοχές. Αρχικά, τονίζεται ότι η χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής αποτελεί κυβερνητική ευθύνη ενώ στην πολιτιστική διαχείριση συμμετέχουν ποικίλοι φορείς. Ο στρατός, που ως επί το πλείστον είναι επιφορτισμένος με το υπερκομματικό καθήκον της υπεράσπισης της εθνικής κυριαρχίας της χώρας και των εθνικών της συμφερόντων, συμμετέχει έμμεσα μέσω ποικίλων δραστηριοτήτων με εθνικό και διεθνή αντίκτυπο. Δεδομένης της ιδιαίτερης ευαισθησίας του χώρου σε θέματα εθνικής ταυτότητας κι αυτοσυνειδησίας, κρίνεται σκόπιμη η εξοικείωση των στρατιωτικών με θέματα πολιτιστικής διαχείρισης και τακτικές εξωστρέφειας, αφού σύμφωνα με τον Παναγιώτη Κονδύλη, προκειμένου να εξελίσσεται αρμονικά η συνεργασία πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, *«απαιτείται εξοικείωση των στρατιωτικών με την πολιτική οπτική- κι αντιστρόφως βέβαια».* (Κονδύλης 1988, 122-124)

Αυτό, που πρέπει να γίνει κατανοητό, είναι ότι η εξωτερική πολιτική της χώρας δεν μπορεί να χαραχθεί ανεξάρτητα από τους περιορισμούς και τις δυνατότητες του γεωπολιτικού δυναμικού της. Οι αποφάσεις, που λαμβάνονται εναρμονίζονται με την πολιτική, που χαράσσουν οι Διεθνείς Οργανισμοί στους οποίους συμμετέχει ως μέλος. Η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας την καθιστά κόμβο μεταξύ των χωρών της Δύσης, της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και των κρατών του Παρευξείνιου χώρου. Σκόπιμο θα ήταν να δίνεται έμφαση στις σχέσεις με τα κράτη αυτά. Ιδιαίτερη σημασία έχει η πολιτιστική συνεργασία με την Κυπριακή Δημοκρατία, που είναι στενή και συνεχής, τόσο σε διμερές, όσο και σε πολυμερές επίπεδο, στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της UNESCO. (Βενιζέλος 1998, 231-237)

Εικ. 1. Αθήνα, Παρθενώνας, Μνημείο αιώνιου κάλλους: «Η καθαρή κι ακριβής έκφραση, η αρμονία κι ο ρυθμός, η ισορροπία των μερών, η αναλογία των σχέσεων, η συμμετρία και τάξη των σχημάτων, η διαύγεια, η ελευθερία τω αναζητήσεων, η ευρηματικότητα του σπάνιου και του εκλεκτού, η αποκάλυψη της ανθρώπινης ευαισθησίας, η αισθητική κάθαρση κι εσωτερική τέρψη, η πνευματική ευφορία και άνωση. Αυτά κι άλλα τόσα γνωρίσματα συνιστούν το κλασικό ιδεώδες, που παιδαγωγεί κι εξαγνίζει την ψυχή». (Gombrich, 1994, 75-115)

Η Πολιτιστική Διπλωματία διαπραγματεύεται πάνω στο όχημα του πολιτισμού. Στη συγκριτική μελέτη των πολιτισμών προβάλλει ενίοτε «ο πειρασμός» μιας ποιοτικής ιεράρχησής τους. Για λόγους πολιτικής ορθότητας- και νομικής συνέπειας, αφού σύμφωνα με το άρθρο 128 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ισχύει η «Αρχή της πολιτισμικής ισοτιμίας»- μια τέτοια ιεράρχηση, θα ήταν επισφαλής. Χρειάζεται, ωστόσο, να επισημανθεί ότι ο αληθινός πολιτισμός προϋποθέτει κάποια κριτήρια, τα οποία διαμορφώνονται από το νόημα, που αποδίδεται στην ανθρώπινη αξία και ύπαρξη. «*Η ποιότητα του αληθινού πολιτισμού*» κατά τον Γιανναρά «*αναφέρεται στην κοινή προσπάθεια να υπερβεί η συμβίωση ως αποκλειστικό στόχο την κοινωνία της χρείας και να επιδιώξει την πραγματοποίηση του κατ'αληθειάν βίου*». (Γιανναράς, 2003, 28). Εντούτοις, η Πολιτιστική Διπλωματία είναι ένας συνθετότερος τομέας δράσης, που δεν απευθύνεται μόνο στα πνευματικά, (culture), αλλά και τα τεχνικά επιτεύγματα του πολιτισμού (civilization). Επομένως, η ανάγκη έλλογης διαχείρισης με πολιτικές και οικονομικές προϋποθέσεις βάσει τόσο ηθικών, όσο και τεχνοκρατικών κριτηρίων δεν μπορεί να παραγνωρίζεται. (Χριστογιάννης 2002, 23-25)

Ο στρατηγικός σχεδιασμός της Πολιτιστικής Διπλωματίας, διέπεται από κάποιες γενικές αρχές. Πρωτίστως, θεωρείται αδιαπραγμάτευτη η διαφύλαξη της εθνικής πολιτισμικής φυσιογνωμίας, ιδιαίτερα μέσα στο έντονα αφομοιωτικό κλίμα της παγκοσμιοποίησης. Ενδέχεται η παραγωγή υψηλής στάθμης πολιτισμικών αγαθών να μην έχει την ίδια θελκτικότητα με αυτήν των προϊόντων λαϊκής ή μαζικής κουλτούρας. Εντούτοις, μειοδοτική πολιτική θα συνεπάγεται βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα και μικρό κέρδος. Για τον λόγο αυτό, η προστασία των φορέων και των παραγωγών υψηλών πολιτιστικών αγαθών αναγκαιεί να τελεί σε καθεστώς προστασίας έναντι του ανταγωνισμού. Ασφαλώς, δεν παραβλέπεται η χρησιμότητα της προώθησης της λαϊκής κουλτούρας, που συνδέεται συνήθως με τον τουριστικό κλάδο, τα εθνικά καταναλωτικά προϊόντα και τις ποικίλες ψυχαγωγικές κι αθλητικές διοργανώσεις. Τέλος, κρίσιμος είναι ο σεβασμός των διακρατικών συμβάσεων στη διακίνηση πολιτιστικών προϊόντων και την προστασία των δικαιωμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για Εθνικό Δίκαιο χωρίς ισχύ νόμου. (Χριστογιάννης, 2002, 75-84)

Φορείς Ελληνικής Πολιτιστικής Διπλωματίας

Κατεξοχήν υπεύθυνος φορέας στη συγκρότηση της στρατηγικής της Πολιτιστικής Διπλωματίας είναι η εκάστοτε κυβέρνηση του κράτους με καθ' ύλην αρμοδίους τα Υπουργεία i) Εξωτερικών, ii) Πολιτισμού και Αθλητισμού και iii) Παιδείας και Θρησκευμάτων. Την υλοποίηση των προγραμμάτων μπορούν να αναλάβουν ιδρύματα ή Ινστιτούτα Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου, που εποπτεύονται και χρηματοδοτούνται από το Κράτος. Σημαντικό ρόλο μπορούν να διαδραματίσουν και ιδιωτικοί φορείς (πολιτιστικά ιδρύματα, καλλιτεχνικά σωματεία ή και απλοί ιδιώτες). Στα πλεονεκτήματα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας συναριθμείται ο περιορισμός του κρατικού παρεμβατισμού, που κάποιες φορές μπορεί να εκλάβει μορφή κυβερνητικής προπαγάνδας. Τα τελευταία χρόνια τείνει να καθιερωθεί ο όρος “public diplomacy”, «Διπλωματία των Πολιτών». Αν και το Κράτος παραμένει ο ενορχηστρωτής¹, η Κοινωνία των Πολιτών αποκτά ολοένα και πιο άμεση πρόσβαση στο διεθνές σύστημα. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο αριθμός των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων διαρκώς αυξάνει κι εξελίσσονται σε υπολογίσιμο παράγοντα των διεθνών εξελίξεων. (Τζουμάκα, 2005, 111-122)

Αναφορικά με τους φορείς άσκησης της πολιτιστικής διπλωματίας έμφαση δίνεται στο ρόλο του Απόδημου Ελληνισμού. Ο Ελληνισμός της Διασπο-

1. Πρέπει να επισημανθεί ότι στο χώρο της Σύγχρονης Πολιτιστικής Δημιουργίας σε αντίθεση με τον τομέα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η προτεραιότητα δεν ανήκει στην κρατική εξουσία- θα ήταν εξάλλου επικίνδυνο. Ανήκει στην τοπική κοινωνία, πολίτες και ιδιώτες. Ο ρόλος του Κράτους περιορίζεται στη διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου για τη διασφάλιση του πολιτισμικού πλουραλισμού. (Βενιζέλος 1998)

ράς ως «προκεχωρημένη δύναμη» αποτελεί σημαντικό δρώντα για την προώθηση του ελληνικού πολιτισμού και την ενίσχυση της διεθνούς παρουσίας της χώρας. Η κινητοποίηση, η συσπείρωση, η αξιοποίηση του απόδημου ελληνισμού γύρω από τη βάση των συνεκτικών δεσμών με τη «Μητροπολιτική Ελλάδα», την ελληνορθόδοξη κοινότητα, τη μητρική γλώσσα και τις πατρώες παραδόσεις, είναι καθήκον και βασική μέριμνα της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής.² (Γιανναράς 2003, Τζουμάκα 2005, Χριστογιάννης 2002)

Εξόχως σημαντική είναι η σχέση του ελληνικού κράτους με τη «Μητέρα Εκκλησία», έναν δυναμικό εναλλακτικό πόλο, που ενσαρκώνει τη διάσταση της Οικουμενικότητας, η οποία, όπως η ιστορία μαρτυρεί, είναι συνδεδεμένη με την Ορθοδοξία και το Βυζάντιο. (Πάνσιμαν 2010) Το ότι η Ανώτατη Αρχή της Ορθοδοξίας, που είναι το Οικουμενικό Πατριαρχείο, είναι ελληνόφωνη και ιστορικά στενά συνδεδεμένη με το Ελληνικό Γένος, προσδίδει στον ελληνισμό αναντικατάστατη ήπια ισχύ σε διεθνές επίπεδο και ενθουσιαστικές προοπτικές στη συμβολή ενός Παγκόσμιου Πολιτισμού. (Μασαβέτας 2019, Σεραφείμ 2017). Μέριμνα πρέπει να αποτελεί, ακόμη, η ενίσχυση των Πρεσβυγενών Πατριαρχείων, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων για τη διατήρηση των προσκυνημάτων στους πολύπαθους αυτούς τόπους της Ασίας και της Αφρικής. Οι Άγιοι Τόποι και το ιστορικό Μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης αποτελούν ζωσες μαρτυρίες της μακρόχρονης ελληνοχριστιανικής παράδοσης, που αριθμεί πλέον πάνω από δύο χιλιετίες και θα ήταν εγκληματικό να λησμονηθούν. Παρομοίως και το Άγιον Όρος διαθέτει μια τεράστια πνευματική ακτινοβολία και ένα δυναμισμό μεγάλων. Έχει χαρακτήρα οικουμενικό και πανανθρώπινο, που προκαλεί τον ανυπόκριτο θαυμασμό, όχι μόνο για τα μνημεία και τα κειμήλια της βυζαντινής τέχνης κι αρχιτεκτονικής, αλλά κι ως γνήσιος φορέας της ησυχαστικής παράδοσης.³ (Μεταλληνός 1999)

2. Μέσα στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Πολιτισμού ανήκει η καλλιέργεια ιδιαίτερης σχέσης με του Απόδημους Έλληνες κάτω από την «ομπρέλα» του Υπουργείου Εξωτερικών και τη Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού. Το Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού, το Υπουργείο Παιδείας, το Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού, το Ίδρυμα «Ωνάση και Πανεπιστήμια του Εξωτερικού συνεργάζονται αναπτύσσοντας εκτεταμένο δίκτυο δράσεων με έμφαση στη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας. (Παπασωτηρίου 2000)

3. Πρόμαχος της Ορθόδοξης Εκκλησίας θεωρείται ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, ως ο κατεξοχήν εκφραστής της Ησυχαστικής Παράδοσης, που ενσαρκώνει στον απόλυτο βαθμό, αυτό, που νοείται με τον όρο Ορθοδοξία. Περικλείει την πεμππουσία της αυθεντικής χριστιανικής ζωής, η οποία δεν εδράζεται σε μια διανοητική, στοχαστική ή φιλοσοφική θεώρηση του βίου, αλλά σε μια πρακτική βαθιάς Αυτογνωσίας -Ετερογνωσίας- Θεογνωσίας, που επιτυγχάνεται μέσα από το τρίπτυχο: Κάθαρση- Φώτιση- Θέωση του ανθρώπου. «Στόχος να φτάσει ο καθένας στο πλήρωμα των υπαρκτικών του δυνατοτήτων». (Γιανναράς, 2003, 83) Αναδείχθηκε μέγας θεολόγος, γιατί αντέκρουσε την αλλοτρίωση της δυτικής θεολογίας και την αυθαιρεσία των επιχειρημάτων των δυτικών λογίων μοναχών Θωμά Ακινάτη και του Βαρλαάμ Καλαβρού, η οποία δια του σχολαστικισμού και της νοησιαρχίας καθιστούσε την ύπαρξη του Θεού παγερή και αδιάφορη, αφού Αυτός -ο Θεός- δεν μπορούσε να επέμβει στην ανθρώπινη ιστορία. Το κενό, που εμφανίζεται από την αποδυνάμωση του αγώνα για συνά-

Σύγχρονες Προκλήσεις - Παγκοσμιοποίηση

Αναμφίβολα η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η δυναμική της πληροφορίας τον 21ο αιώνα οδήγησε σε μια νέα πραγματικότητα. Η δυνατότητα άμεσης μετακίνησης κεφαλαίων, ανθρώπων, ιδεών, εικόνων, προϊόντων σε όλο τον κόσμο *«μετέτρεψε το τοπικό σε παλητικό, την ομοιογένεια σε ετερογένεια, τη συνοχή σε κατακερματισμό, τον συγκεντρωτισμό σε αποκέντρωση»*. (Τζουμάκα 2005, 74-77)) Πρόκειται για τη δημιουργία ενός πολύπλοκου δικτύου δεσμών και σχέσεων, που υπερβαίνουν τα όρια των εθνικών κρατών και κοινωνιών. Ο όρος, που περιγράφει την νέα πραγματικότητα, είναι η «παγκοσμιοποίηση». Η παγκοσμιοποίηση είναι μια διαδικασία, που χαρακτηρίζεται από ανισοκατανομή ισχύος (Συλλογικό, Νεγρεπόντη, 2003, 59-61). Χώρες, που εμπλέκονται πιο ενεργά σε δράσεις οικονομικής

συνάφειας, λόγω της προηγμένης τεχνογνωσίας και υποδομών, που διαθέτουν, ενσωματώνονται σε μεγαλύτερο βαθμό και αποκτούν πλεονέκτημα. Ταυτόχρονα όμως μπορούν να αναδυθούν νέα ανταγωνιστικά κέντρα ακόμη κι από μικρότερα κράτη, που διαθέτουν την συγκεκριμένη τεχνογνωσία. Επομένως, δεν

ντηση Θεού και ανθρώπου, υποκαθίσταται στη Δύση από μια στείρα κι αλυσίτελή ηθικολογία. Η παρακαταθήκη του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά είναι η σωτηριώδης παραίτηση, να μην αντικατασταθεί ο αγώνας συνάντησης του ανθρώπου με τον Άκτιστο και Προσωπικό Θεό από εφήμερες επικαλύψεις κτιστών κι απρόσωπων κοσμοειδώλων. (Πατρώνος, 2003, 187-220)

Εικ. 2. Αλέξης Μινωτής. Οιδίπους επί Κολωνών. 1975. Αρχείο Εθνικού Θεάτρου. “Τη στιγμή, που ο Θουκυδίδης εξιστορεί το ηγεμονικό μεγαλείο της Αθήνας, ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής κι ο Ευριπίδης ανοίγουν τον πνευματικό ορίζοντα των αξιών και ιδεών του Ελληνικού Πολιτισμού. Υπενθυμίζουν πως η υπέρβαση του μέτρου, η βία και η αλαζονεία, που υπερβαίνει τα όρια της «Υβρεως», οδηγεί στην «Ατην», την τύφλωση του νοός, προκαλεί τη «Νέμεσιν», τη θεία οργή και τελικά επισύρει την «Τίσιν», την τιμωρία”. (Meier, 1997, 241-260)

Εικ. 3. Αλέξανδρος και Βουκεφάλας. Η Μάχη της Ισσού 333 π.Χ.. Ψηφιδωτό Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Νάπολης. «Η εμβληματική κι ανεπανάληπτη προσωπικότητα του Μεγάλου Αλεξάνδρου σκιαγραφείται στα έργα του Αρριανού, Διοδώρου και Πλουτάρχου. Ο τελευταίος σημειώνει χαρακτηριστικά: «ο Αλέξανδρος πίστευε ότι είχε σταλεί από τους θεούς για να γίνει Αρμοστής και Διαλλακτής του κόσμου. Προέτρεπε τους πάντες να θεωρούν ως Πατρίδα τους την Οικουμένη».

μπορούμε πια να μιλάμε με όρους κυριαρχίας ενός και μοναδικού κέντρου επί της περιφέρειας. (Συλλογικό 2003, Ζουμπουλάκης, 38-44, Αλειφαντής, 72-73) Επιπλέον, σε ένα παγκοσμιοποιημένο πολιτικό- στρατιωτικό- οικονομικό σύστημα η παραδοσιακή διάκριση μεταξύ εσωτερικής κι εξωτερικής σφαίρας καταστρατηγείται, αφού τα σύνορα γίνονται «πορώδη» κι ευάλωτα. «*Η αρχή της παγκοσμιοποιημένης αλληλεξάρτησης ενισχύεται εις βάρος της εθνικής εδαφικής αρχής*». (Συλλογικό, Αλειφαντής, 2003, 82)

Πέρα από την πολιτική- οικονομική- στρατιωτική ώσμωση με τη συμπύκνωση του χώρου και του χρόνου, η παγκοσμιοποίηση έχει σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνία και τις πολιτιστικές ταυτότητες. Στον σύγχρονο κόσμο χρησιμοποιούνται ευρέως οι όροι «πολυπολιτισμικότητα» και «διαπολιτισμικότητα». Συχνά συγχέονται και χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι. Για λόγους ακρίβειας και αλήθειας όμως, χρειάζεται να αποσαφηνιστούν. Η «πολυπολιτισμικότητα» αναφέρεται σε ένα πλέγμα προβλημάτων, που αναδύονται από τη δεδομένη πλέον συνύπαρξη διαφορετικών πολιτιστικών ομάδων, ενώ η «διαπολιτισμικότητα» πρεσβεύει απόψεις, που προσπαθούν να επιλύσουν τα προβλήματα, να

αμβλύνουν τις αντιθέσεις, να χτίσουν γέφυρες μέσω πρακτικών αλληλεγγύης, να επινοήσουν σχέσεις και κοινές ταυτότητες εκεί, που η αμοιβαιότητα απουσιάζει. Ωστόσο, υπάρχουν θέματα, που παραμένουν αδιαπραγμάτευτα, ειδάλλως ελλοχεύει ο κίνδυνος της αφομοίωσης και του αφανισμού μέσα στην απέραντη πολιτιστική χοάνη. (Παπαρηγόπουλος 1999)

Εθνική Ταυτότητα και Πολιτιστικές Παρακαταθήκες

Υπάρχουν θεωρητικοί, που υποστηρίζουν ότι η παγκοσμιοποίηση ενισχύει και ανανεώνει το θεσμό του έθνους - κράτους. Ο Χάτινγκτον βαθιά επηρεασμένος από την κοινωνική ψυχολογία και τη θεωρία της διαφοροποίησης, ισχυρίζεται ότι οι άνθρωποι ορίζουν τον εαυτό τους σύμφωνα με εκείνα τα χαρακτηριστικά, που τους διαφοροποιούν από τους άλλους ανθρώπους του συνηθισμένου κοινωνικού πλαισίου. (Χάτινγκτον 1998, 71-76) Η έννοια της ταυτότητας είναι κάτι ιδιαίτερα πολύπλοκο κι εξόχως σημαντικό. Κάθε άνθρωπος έχει πολλές ταυτότητες. Το γενετικό υλικό, που φέρει του προσδίδει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, βάσει των οποίων κατατάσσεται σε κάποια φυλή. Το κράτος στο οποίο έχει πολιτογραφηθεί, του αναγνωρίζει δικαιώματα και υποχρεώσεις, που του προσδίδουν μια κρατική, εθνική ταυτότητα. Τέλος, έχει και μια πολιτισμική ταυτότητα από το πολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο γεννιέται κι εξελίσσεται. Η αλληλεπίδραση όλων αυτών των ατομικών ταυτοτήτων διαμορφώνουν στο άτομο μια ευρύτερη συνείδηση, βάσει της οποίας αυτοπροσδιορίζεται. Παράλληλα, όμως, ωθείται και σε κοινωνική δράση, καθώς η ταυτότητα εξ' ορισμού έχει εκτός από την ατομική και μια συλλογική διάσταση: κάτι ταυτίζεται με κάτι άλλο όμοιό του.⁴ Τα θέματα της πολιτιστικής ταυτότητας και της εθνικής αυτοσυνειδησίας, φαίνεται να περιπλέκονται ακόμη περισσότερο από αποδομητικές θεωρίες της σύγχρονης διάνοησης σχετικά με τις ψυχολογικές, υπαρξιακές, πολιτικο-οικονομικές σκοπιμότητες και ανάγκες, που εξυπηρετούνται από την -κατά τα λεγόμενα- «φαντασιακή επινόηση» των εθνικών ταυτοτήτων.⁵

Ο Γιανναράς emphaticά τονίζει, «πως ελάχιστες φορές στην ιστορία η εθνική ταυτότητα ενός λαού μπορεί να συνιστά πρόταση πολιτισμού με πανανθρώπινη εμβέλεια». (Γιανναράς 2003, σ.30). Η γνωστή ρήση του Ισοκράτη ότι, «Έλληνες είναι όσοι μετέχουν στην παιδεία την Ελληνική»⁶, σηματοδότησε ίσως

4. πρβλ. και Smith D. Anthony, «Εθνική Ταυτότητα» . Κεφ. 1ο και 2ο.

5. Κατά τους Hall, Benedict ,Anderson (πρβλ «Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of Nationalism»), Eric Hobsbaum «το έθνος είναι μια φαντασιακή κοινότητα, αφού στην πραγματικότητα δεν θα γνωριστούν ποτέ τα άτομα, που τη συνιστούν. Η επιχειρηματολογία για την επινόηση των τοπικών εθνικών ταυτοτήτων στηρίζεται σε τρεις κυρίως φαντασιακούς άξονες: την ύπαρξη ενός ιδρυτικού μύθου, το αφήγημα του έθνους κι έναν “αγνό λαό” αναφορικά με την καταγωγή και την επινόηση της παράδοσης». (αναφέρεται στην Τζουμάκα 2005, 84-91)

6. Βλ. Ισοκράτης, Πανηγυρικός, §50: «καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείας τῆς ἡμετέρας παρὰ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας»

μια μοναδική, ιστορική στιγμή εθνικής αυτοσυνειδησίας, καθώς εκφράζει την δημιουργική κι έμπρακτη επίγνωση της εθνικής αξίας και ευθύνης της εποχής. Σίγουρα υπάρχουν ποικίλοι τρόποι αφήγησης της γένεσης και της διάδοσης του πολιτισμού, που έχει χαρακτηριστεί ελληνικός. Μπορεί να εξιστορηθεί απλά ως μια αλληλουχία πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων. Ο ελληνικός πολιτισμός, όμως, αποτελεί την ίδια την περιπέτεια της ανθρώπινης φύσης και σκέψης κι έτσι θα πρέπει να θεωρείται και να προβάλλεται, καθώς η ιδιαιτερότητά του αυτή, είναι, που τον καθιστά παγκόσμιο και πανανθρώπινο. (Baslez 2007, Horrocks 2014). Ο «Έλλην Λόγος», το αρχαιοελληνικό θαύμα, που συντελέστηκε από τον 8ο έως τον 4ο αιώνα παρουσιάζει πανανθρώπινο ενδιαφέρον, γιατί ακριβώς εμφανίστηκε ως η πρώτη κριτική προσπάθεια να ερμηνευτεί ο κόσμος κι ο άνθρωπος και ωριμάζοντας προλείανε το έδαφος για την έλευση του Χριστιανισμού. Κατά τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο *«κάτι έλλειπε από τον κόσμο πριν από την έλευση του Χριστού. Κι ήταν αυτό η απαλότητα και η ευγένεια του Θεανθρώπου, που ξέρει να θέτει τη δύναμη Του σε λανθάνουσα κατάσταση και που επέλεξε να έρθει στην ανθρωπότητα στην πιο σκληρή ιστορική της φάση για να την εξημερώσει»* (Κανελλόπουλος, 2004). Συνεπώς, το αρχαιοελληνικό κληροδότημα, πυλώνας του ευρωπαϊκού πολιτισμού μαζί με το Χριστιανισμό, θα άξιζε να λάβουν από κοινού διεθνείς προοπτικές και διαστάσεις μέσα στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. (Αρβελέρ 2009, 241-255)

Αναφορικά με το Χριστιανισμό, αιχμή του δόρατος αποτελεί το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών. Συνιστά ιστορική μνήμη, η επίκληση της οποίας προκαλεί αλγεινά συναισθήματα και πολλές παρανοήσεις, που καλό είναι να αποσαφηνίζονται.⁷ Η άσκηση πολιτικής εξουσίας και κοινωνικής επιρροής ήταν ένας πειρασμός για τη Δυτική Εκκλησία, τον οποίο δεν φάνηκε να μπορεί να υπερβεί. Αποτέλεσμα της «εκκοσμίκευσης» του χριστιανισμού της Δύσης, δηλαδή της συρρίκνωσης μέσα στα στενά όρια των κοσμικών θεσμών, ήταν όχι μόνο η απώλεια της δροσιάς και του νοήματος της πίστης, αλλά μια σειρά τραγικών υλικών και ηθικών παρεκτροπών. Σταυροφορίες, φρικιαστικά εγκλήματα στο όνομα του Χριστού, προσχηματικές ιεραποστολές με καθαρό ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα, επιβολή δυσβάσταχτων εκκλησιαστικών φόρων και οικονομική εκμετάλλευση του λαού, εκδηλώσεις ανευλάβειας και εργαλαιοποίησης του αγνού θρησκευτικού αισθήματος προκάλεσαν έντονο κλίμα δυσφορίας απέναντι στην Καθολική Εκκλησία και το ιερατείο της. Η δυσαρέσκεια του λαού οδήγησε στην τάση αποτίναξης του εκκλησιαστικού ζυγού και την αναζήτηση της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας σε κάτι ολοσχερώς καινούριο. (Πατρώνος, 2003, 187-220, Burns

7. Η έναρξη της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας του 2000 και η προβολή της Ορθόδοξης Διάστασης, μιας διάστασης πολύ εγγύτερης στην αγωνία του σύγχρονου ανθρώπου, απετέλεσε μια αξιόλογη προσπάθεια προβολής του ελληνικού πολιτισμού και της διαχρονίας του. (Βενιζέλος 1998).

Εικ. 4. Κωνσταντινούπολη. Αγία Σοφία. Ως σπουδαιότερη δράση της UNESCO, θα μπορούσε να θεωρηθεί η «Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς». Το 1978 ιδρύεται η «Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προώθηση της Επιστροφής της Πολιτιστικής Περιουσίας στις Χώρες Προέλευσής της ή για την Αποκατάστασή της σε Περίπτωση Παράνομης Οικειοποίησης». Στην αρμοδιότητά της εμπίπτει το αίτημα της Ελλάδας για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα από το Βρετανικό Μουσείο, καθώς και το ζήτημα της μετατροπής της Αγίας Σοφίας σε Τζαμί.

2020, 139-168). Φυσικά, η ιστορία επαναλαμβάνεται χωρίς προσωποληψίες, όταν η αλήθεια αποσκορακίζεται κι αντικαθίσταται από «ξύλινα κηρύγματα» κι «ανέξοδες ρητορείες».

Επίλογος

Το ελληνικό κράτος διαθέτει σήμερα ένα εξαιρετικό πλεονέκτημα στη χάραξη της Πολιτιστικής Διπλωματίας. Ένα πλεονέκτημα, που συνδέεται με το όνομα των Ελλήνων και συνειρμικά προκαλεί μια ευνοϊκή προδιάθεση λόγω της πνευματικής ακτινοβολίας του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Σύμφωνα με την εύστοχη παρατήρηση του Ευάγγελου Βενιζέλου, η «*αναγωγή του κλασικού πολιτισμού σε ιδεολόγημα καταπίεσε τη διαχρονία του εις βάρος της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου*». (Βενιζέλος 1998). Ωστόσο, υπάρχει άρρηκτη σχέση μεταξύ τους. Η Ελλάδα με την αυτοπεποίθηση μιας «οιονεί πολιτιστικής υπερδύναμης» μπορεί να διεκδικεί και να παροτρύνει τον «διψασμένο κόσμο» να αναζητήσει στους κόλπους της το πολιτιστικό του λίκνο. Η αξιοποίηση του αφετηριακού της πλεονεκτήματος και η προβολή της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας του

Νέου Ελληνισμού απαιτούν επίπονη, συντονισμένη και στιβαρή προσπάθεια, ώστε η χώρα να βγει από τον ανενεργό μιμητισμό και να διεκδικήσει αποφασιστικά μια θέση ανάλογη του λαμπρού παρελθόντος στο σύγχρονο κόσμο.

Βιβλιογραφία

- Αρβελέρ- Γλυκαντζή, Ελένη. 2009. *Γιατί το Βυζάντιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Baslez, Marie- Françoise. 2007. *Πολιτική Ιστορία του Αρχαίου Ελληνικού Κόσμου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Βενιζέλος, Ευάγγελος. 1998. *Διαχρονία και Συνέργεια. Μια πολιτική Πολιτισμού*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Burns, E.M. (2020) *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο Δυτικός Πολιτισμός. Νεότεροι Χρόνοι*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Γιανναράς, Χρήστος. 2003. *Πολιτιστική Διπλωματία. Προθεωρία ελληνικού σχεδιασμού*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Giddens, Antony. (2001) *Οι συνέπειες της νεοτερικότητας*. Αθήνα: Κριτική.
- Gombrich, E.H. (1994) *Το χρονικό της Τέχνης*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Horrocks, Geoffrey. 2014. *Ελληνικά. Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Huntington, Samuel. 1998. *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*. Αθήνα: Terzo Books.
- Κανελλόπουλος, Παναγιώτης. 2004. *Ο Χριστιανισμός και η εποχή μας. Από την ιστορία στην αιωνιότητα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας".
- Κονδύλης, Παναγιώτης. 1988. *Θεωρία του πολέμου*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Κωστάκης, Μάριος. 2008. *Ελληνική πολιτιστική και εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Μασαβέτας, Αλέξανδρος. 2019. *Η Τρίτη Ρώμη*. Αθήνα: Πατάκης
- Μεταλληνού, π. Γεωργίου. 1999. *Αντιδυτικοί Πατέρες, Ευεργέτες της Ευρώπης. Ιχνηλασία Πνευματικής Σχοινοβασίας*. Αθήνα: Τέρτιος.
- Meier, Christian. 1997. *Η Πολιτική Τέχνη της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας*. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου- Μ. Καρδαμίτσα.
- Νεγρεπόντη- Δελιβάνη, Μαρία. 2004. Τα παιδιά της «παγκοσμιοποίησης»: τρομοκρατία και φασισμός. (στη δίνη του Γ΄ Παγκοσμίου Πολέμου). Αθήνα: Παπαζήση
- Nye, Joseph. 2005. *Ήπια ισχύς. Το μέσο επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παπαρηγόπουλος, Ξ. 1999. «Η πολυπολιτισμικότητα ως σύγχρονο πρόβλημα». *Επιστήμη και Κοινωνία*. 2(3).
- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος. 2000. *Διασπορά και εθνική στρατηγική*.

Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πατρώνος, Π. Γεώργιος. (2003) *Ελληνισμός και Χριστιανισμός*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.

Ράνσιμαν, Στήβεν. 2010. *Η Μεγάλη Εκκλησία εν Αιχμαλωσία*. Αθήνα: Γκοβοστή.

Σεραφεΐμ, Παύλος. 2017. *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στη δίνη του ψυχρού πολέμου. Η εκλογή του Πατριάρχη Αθηναγόρα (1948)*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.

Smith D. Anthony. 2000. *Εθνική Ταυτότητα*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Συλλογικό. 2003. *Μύθοι και πραγματικότητα την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Διεπιστημονική προσέγγιση*. Επιμέλεια: Κόλλιας, Χρήστος, Ναξάκης, Χάρης, Χλέτσος, Μιχάλης. Αθήνα: Πατάκης.

Τζουμάκα, Ελένη. 2005. *Πολιτιστική Διπλωματία. Διεθνή Δεδομένα και Ελληνικές Προοπτικές*. Αθήνα: Σιδέρης

Χριστογιάννης, Γεώργιος. 2002. *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία*. Αθήνα: Σιδέρης.

Πηγές Εικόνων

1. Εικόνα <https://www.thetoc.gr/new-life/article/ekpliktikes-fwtografies-apo-tin-magiki-nuxterini-akropoli/>
2. Εικόνα <http://www.nt-archive.gr/viewfiles1.aspx?playID=781&photoID=6700>
3. Εικόνα Alexander_and_Bucephalus_-_Battle_of_Issus_mosaic_-_Museo_Archeologico_Nazionale_-_Naples_BW.jpg
4. Εικόνα https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hagia_Sophia_Mars_2013.jpg#/media/Αρχείο:Hagia_Sophia_Mars_2013.jpg

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Ασχος (ΥΝ) Δήμητρα Αθανασιάδου γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Αποφοίτησε από τη Σχολή Αξιωματικών Νοσηλευτικής το 1997 και υπηρέτησε επί είκοσι έτη στο 251 ΓΝΑ. Μετακινήθηκε στη ΣΑΝ το 2018, όπου ανέλαβε το Τμήμα Στρατιωτικής Εκπαίδευσης. Έχει τίτλο Παθολογικής Νοσηλευτικής Ειδικότητας από το ΓΝΝΘΑ «ΣΩΤΗΡΙΑ» και μετεκπαιδεύσεις στην Αεροπορική Νοσηλευτική, Επείγουσα - Προνοσοκομειακή Φροντίδα, Βιοηθική και Α' Βοήθειες Μάχης. Έχει αποφοιτήσει από τα Στρατιωτικά Σχολεία: Θαλάσσιας Επιβίωσης (ΣΕΘΑ), Σχολείο Διοίκησης- Επιτελών (ΣΔΙΕΠ-ΠΑ) και Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ). Επιπλέον, είναι κάτοχος Πτυχίου Θεολογίας του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας του ΕΚΠΑ και Μεταπτυχιακού με θέμα «Διαχείριση Γήρατος και Χρόνιων Νοσημάτων» του ΕΑΠ. Είναι θερμή υποστηρικτής των θεσμών του «Εθελοντισμού» και της «Δια Βίου Μάθησης». Στο πλαίσιο του εθελοντισμού έχει συμμετάσχει ως νοσηλεύτρια σε ιεραποστολικό κλιμάκιο της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Ουγκάντα και ως συνοδός κακοποιημένων- εγκαταλελειμμένων παιδιών του ΕΔΑΝΙ στο Νοσοκομείο Παίδων «Αγία Σοφία». Κατά την παρούσα υπηρετεί ως Συντονίστρια Εμβολιαστικού Κέντρου στο πλαίσιο της Εθνικής Επιχείρησης «Ελευθερία».

ΙΙ΄ Υπαρξη Ζώνης Πιθανής Συμφωνίας- ΖΠΣ (ZOPA- Zone Of Possible Agreement) μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σε πιθα- νές διαπραγματεύ- σεις για τον καθορι- σμό ΑΟΖ¹

του Αντισυνταγματάρχη (Γ)
Ευάγγελου Δ. Ξυνογαλά,
της Γεωγραφικής
Υπηρεσίας Στρατού,
Σπουδαστή της 18ης ΕΣ
της ΑΔΙΣΠΟ

«Ας μην διαπραγματευτούμε ποτέ από φόβο. Αλλά, ας μην φοβόμαστε ποτέ να διαπραγματευτούμε» (John F. Kennedy, 35ος Πρόεδρος των ΗΠΑ).

Οι διαπραγματεύσεις αποτελούν τον κυρίαρχο τρόπο διαχείρισης και επίλυσης διεθνών διαφορών, καθώς η διπλωματία εξακολουθεί να υπερτερεί έναντι της προσφυγής σε δικαιοδοτικά όργανα. Μια αναγκαία, αλλά όχι επαρκής συνθήκη, για την επιτυχή κατάληξη μιας διαπραγμάτευσης είναι η ύπαρξη Ζώνης Πιθανής Συμφωνίας¹ (ΖΠΣ), που δημιουργείται στην περίπτωση που μια πιθανή συμφωνία δεν ξεπερνά τις «κόκκινες» γραμμές των δυο πλευρών και θα τις ικανοποιούσε περισσότερο από ότι οι εναλλακτικές επιλογές τους (Spangler 2013).

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει διεθνείς διαφορές στην οριοθέτηση των θαλασσίων ζωνών της και ενώ έχει δρομολογήσει τη διευθέτησή τους με κάποιους εκ των γειτόνων της, οι διαφορές με την Τουρκία παραμένουν. Ο

1. Καθιερωμένη με την ορολογία ZOPA (Zone Of Possible Agreement).

καθορισμός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) για τα δύο αυτά κράτη απαιτεί πέραν της εξαγγελίας της και τη μεταξύ τους συμφωνία οριοθέτησης, καθώς η γεωγραφία δεν επιτρέπει το πλήρες ανάπτυγμα της. Εν αδυναμία συμφωνίας, η οριοθέτηση παραπέμπεται σε διαιτησία ή δικαστήριο. Με την Ελλάδα να παραμένει αταλάντευτη στο Διεθνές Δίκαιο (ΔΔ) και την Τουρκία να προβάλλει έναν μακρύ κατάλογο διεκδικήσεων-απειλών, η αναβολή οριοθέτησης ΑΟΖ είναι εξαιρετικά επιζήμια, καθιστώντας αναγκαία μια λύση με χρήση όλων των διαπραγματευτικών μεθόδων όπως της ΖΠΣ, για τη γεφύρωση των μεταξύ τους διαφορών.

Ζώνη Πιθανής Συμφωνίας- Εννοιολογικοί Προσδιορισμοί

Η ΖΠΣ περιγράφει τη ζώνη στις διαπραγματεύσεις μεταξύ δύο μερών, όπου μπορεί να επιτευχθεί συμφωνία. Μερικές φορές αναφέρεται ως «εύρος διαπραγματεύσεων» και η ύπαρξή της εξαρτάται από το εάν υπάρχει πιθανό αποτέλεσμα που θα ωφελούσε και τα δύο μέρη περισσότερο από μια κατάσταση μη συμφωνίας (Παπασταυρίδης 2020). Δηλαδή, η ΖΠΣ υπάρχει μόνο στην περίπτωση που μια πιθανή συμφωνία θα ωφελούσε και τις δύο πλευρές περισσότερο από ότι οι εναλλακτικές επιλογές τους.

Προκειμένου να προσδιοριστεί η ΖΠΣ είναι απαραίτητο να καθοριστεί το σημείο-τιμή αποχώρησης/αντίστασης/επιφύλαξης ή κατώτατη-«κόκκινη» γραμμή κάθε μέρους, καθώς η ΖΠΣ είναι ο επικαλυπτόμενος χώρος μεταξύ των «κόκκινων» γραμμών όλων των μερών. Η έννοια της ΚΕΛΕΠΣΥ² αντικατοπτρίζει την καλύτερη πορεία δράσης, όπου ένα συμβαλλόμενο μέρος θα μπορούσε να αντικαταστήσει μια αμοιβαία επωφελής συμφωνία. Αυτή είναι ελαφρώς διαφορετική από την προκαθορισμένη και αμετάβλητη κατώτατη γραμμή, καθώς είναι πιο ευέλικτη και πιθανή σε μεταβολή-τροποποίηση.

Το διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο επηρεάζει τα μέρη προς διαπραγμάτευση, τις συμπεριφορές τους, τις αξίες και τις παραδόσεις τους και ως εκ τούτου τα αποτελέσματα της διαπραγμάτευσης (Ott and Ghauri 2019, 138). Στην περίπτωση διεξαγωγής διαπραγματεύσεων σε αβέβαιο περιβάλλον, η αναζήτηση συμβιβασμών και η δημιουργία ΖΠΣ μπορεί να είναι πιο δύσκολη, καθώς τα κέρδη αναμένεται να είναι μικρότερα (Babcock, Loewenstein and Wang 1995, 478). Παράλληλα, η ΖΠΣ ενδέχεται να μην υπάρχει ή να μην αναγνωρίζεται από τους διαφωνούντες κατά την έναρξη των διαπραγματεύσεων, αλλά μπορεί να δημιουργηθεί ή να προσδιοριστεί κατά τη διάρκεια της διαδι-

2. ΚΕΛΕΠΣΥ (Καλύτερη Εναλλακτική Λύση Έναντι Προσφερόμενης Συμφωνίας) ή BATNA (Best Alternative to a Negotiated Agreement), είναι η εναλλακτική λύση που έχει κάθε μέρος αν δεν διαπραγματευτεί.

κασίας (Sprangler 2013). Η ΖΠΣ εφαρμόζεται ευκολότερα στις διαπραγματεύσεις μιας μεταβλητής, ενώ μπορεί να επεκταθεί και σε περισσότερα σύνθετα μοντέλα, με τον εντοπισμό της σε θέματα διεθνών σχέσεων να είναι περιορισμένος.

Το προαναφερθέν θεωρητικό υπόβαθρο, απεικονίζεται μεθοδολογικά σε εν λόγω πρόβλημα ως Εικόνα 1, με πρωτότυπη για την ελληνική βιβλιογραφία εφαρμογή, όπως στο σύνολο των εικόνων που ακολουθούν.

Εικ. 1. Εννοιολογικός προσδιορισμός ΖΠΣ για ΑΟΖ

Παράγοντες Καθορισμού Ζώνης Πιθανής Συμφωνίας στην ΑΟΖ Ελλάδος-Τουρκίας

Προϋπόθεση προσδιορισμού ΖΠΣ για καθορισμό ΑΟΖ μεταξύ των δυο κρατών είναι ο εντοπισμός των σημαντικότερων διαφορών τους, που αποτελούν τους παράγοντες διαμόρφωσης του εύρους διαπραγματεύσεων. Η Σύμβαση των Ηνω-

μένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (εφεξής Σύμβαση ΔΘ), είναι το κύριο έγγραφο ΔΔ, το οποίο ρυθμίζει τη δημιουργία των θαλασσίων ζωνών³, καθώς και τους μηχανισμούς για ζητήματα που ενδέχεται να προκύψουν κατά τη διαδικασία οριοθέτησής τους.

Συμφωνία «Διαφορών»

Η τουρκική πολιτική έναντι της Ελλάδας ήταν και είναι η μεταβολή του εδαφικού status quo που προβλέπεται σε διεθνείς συνθήκες και σηματοδοτήθηκε από την εμφάνιση των πρώτων διεκδικήσεων σε βάρος της ελληνικής υφαλοκρηπίδας το 1973 (ΥΠΕΞ χ.χ.). Έκτοτε, η Τουρκία αναδεικνύει έναν μακρύ κατάλογο ισχυρισμών, διεκδικήσεων και απειλών⁴. Η Ελλάδα επιδιώκει

3. Εσωτερικά ύδατα, Χωρικά ύδατα ή Χωρική Θάλασσα ή Αιγιαλίτιδα Ζώνη (έως 12 ν.μ), Συνορεύουσα Ζώνη (έως 24 ν.μ.), ΑΟΖ (έως 200 ν.μ.), Ηπειρωτική Υφαλοκρηπίδα (έως 350 ν.μ.)

4. Αμφισβήτηση του νομίμου και κυριαρχικού δικαιώματος της Ελλάδας να επεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη της μέχρι τα 12 ναυτικά μίλια (casus belli), αμφισβήτηση του εύρους του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου, αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας επί νησιών,

επίλυση της μόνης διαφοράς που αναγνωρίζει με την Τουρκία, δηλαδή την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας. Ωστόσο, από το 2004 γίνεται λόγος για υιοθέτηση ενός «ενιαίου θαλασσίου ορίου» που θα ίσχυε και στη θέσπιση ΑΟΖ (Συρίγος 2020, 53). Από το 2013 άρχισε να αναγνωρίζεται ως μόνη νομική διαφορά μεταξύ των δύο κρατών, η οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο (Βενιζέλος 2020, 15). Εάν η Τουρκία συνεχίζει να θέτει προς διαπραγμάτευση το σύνολο θεμάτων που αναγνωρίζει ως διαφορές και δεν περιοριστεί σε υφαλοκρηπίδα και ΑΟΖ, ως η Ελλάδα επιθυμεί, δεν μπορεί να υπάρξει ΖΠΣ.

Γραμμές Βάσης

Η Ελλάδα έχει αφετηρία μετρήσεως του εύρους ΧΘ τη φυσική ακτογραμμή (ΦΑ). Η Τουρκία το 1964 χάραξε Ευθείες Γραμμές Βάσης (ΕΓΒ) στο Αιγαίο, αλλά με νεώτερο νόμο της το 1982 καταργεί τον προγενέστερο, οπότε συνάγεται ότι τις έχει ακυρώσει (Σκιαδάς 2020). Εκτιμάται ότι μια τυπική εφαρμογή των ΕΓΒ, σε συνδυασμό με το κλείσιμο των κόλπων, θα είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των ελληνικών χωρικών υδάτων κατά 7% περίπου και θα μετακινούσε προς τα ανοικτά το εξωτερικό όριο της υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ (Ιωάννου και Στρατή 2013, 46). Πολύ πρόσφατα για πρώτη φορά η Ελλάδα υιοθέτησε ΕΓΒ για την περιοχή του Ιονίου⁵ και μια αντίστοιχη κίνηση στο Αιγαίο, εκτιμάται ότι θα προκαλούσε την αντίδραση Τουρκίας μειώνοντας το εύρος μιας ΖΠΣ για ΑΟΖ σε αυτόν τον παράγοντα, που αυτή τη στιγμή φαίνεται να υπάρχει.

Χωρική Θάλασσα (ΧΘ)

Βάσει εθιμικού κανόνα του Δικαίου της Θάλασσας, που ενσωματώνεται και στη Σύμβαση ΔΘ, η Ελλάδα δικαιούται να επεκτείνει μέχρι τα 12νμ την αιγιαλίτιδα ζώνη της, αλλά έχει επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στα 6νμ από το 1936. Η Τουρκία έχει ορίσει 6νμ στο Αιγαίο και σε μέρος των ακτών της επί της Μεσογείου, αλλά έχει ορίσει εύρος 12νμ στην Μαύρη Θάλασσα και στην Ανατολική Μεσόγειο.

Κατά την κύρωση της Σύμβασης ΔΘ (Ν.2321/1995), η Ελλάδα δήλωσε ρητά ότι επιφυλάσσεται να ασκήσει σε οιοδήποτε χρόνο το δικαίωμά της

αμφισβήτηση των θαλασσίων συνόρων, αμφισβήτηση των αρμοδιοτήτων εντός του FIR Αθηνών, αμφισβήτηση των αρμοδιοτήτων της Ελλάδας για θέματα έρευνας και διάσωσης, αμφισβήτηση διαφορετικού εύρους εναερίου χώρου από χωρικά ύδατα, αμφισβήτηση υφαλοκρηπίδας στην Ανατολική Μεσόγειο και απαίτηση αποστρατιωτικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου (Α. Συρίγος 2020).

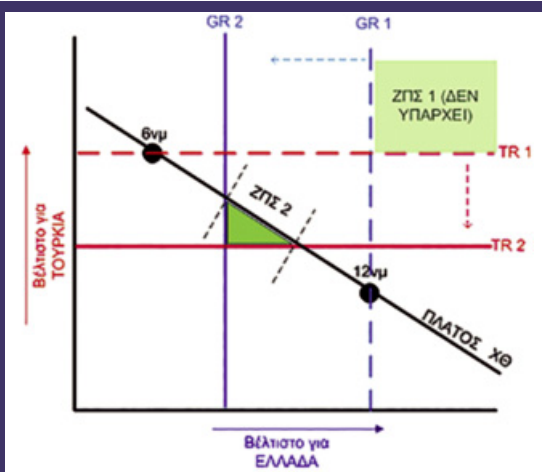
5. ΠΔ 107/2020 (ΦΕΚ Α' 258).

να επεκτείνει τη ΧΘ της μέχρι τα 12νμ και πως θεωρεί το συγκεκριμένο δικαίωμα αδιαπραγμάτευτο, αλλά θα το ασκήσει «όταν και όποτε» το κρίνει σκόπιμο (Συρίγος 2020, 11). Ως αντίδραση προς τη νόμιμη αυτή θέση της, η τουρκική Βουλή το 1995 «εξουσιοδότησε με ψήφισμά της την τουρκική κυβέρνηση, εν λευκώ και στο διηνεκές, να κηρύξει πόλεμο (*casus belli*) στην Ελλάδα, σε περίπτωση που η τελευταία επεκτείνει τη ΧΘ της πέραν των 6νμ» (ΥΠΕΞ χ.χ.). Κατά την Τουρκία, σε κλειστές ή ημίκλειστες θάλασσες όπως το Αιγαίο, τα γειτονικά κράτη θα πρέπει να συναινούν σε οποιαδήποτε πρόθεση επέκτασης. Με το καθεστώς των 6νμ, τα ελληνικά χωρικά ύδατα καλύπτουν το 43,5% του Αιγαίου, ενώ τα τουρκικά χωρικά ύδατα το 7,5%. Εάν η ΧΘ των δύο κρατών έφτανε τα 12νμ, τότε 71,5% του Αιγαίου θα ήταν υπό ελληνική κυριαρχία και 8,7% υπό τουρκική. Η περιοχή της ανοικτής θάλασσας θα μειωνόταν από 49% σε 19,7%. Εάν οι δύο χώρες δημιουργούσαν ΑΟΖ, το εναπομείναν διάστημα (19,7%) θα ανήκε εξ' ολοκλήρου στη δικαιοδοσία της Ελλάδας (Ortolland 2009).

Για τη γραφική εφαρμογή της μεθόδου στο συγκεκριμένο κριτήριο, η ΖΠΣ μεταφέρεται μεθοδολογικά σε ένα σύστημα ορθογωνίων αξόνων, που αντιπροσωπεύουν το βέλτιστο για κάθε χώρα κατά τη θετική φορά τους. Στο επίπεδο που δημιουργείται, μετακινούνται οι διαπραγματευτικές γραμμές τους για να διαπιστωθεί το που δημιουργείται ΖΠΣ με την αλληλοτομία τους επί της διαγωνίου που αντιπροσωπεύει το εκάστοτε κριτήριο. Αν η Ελλάδα θέσει σαν «κόκκινη» γραμμή τα 12νμ, ως έχει δικαίωμα, ενώ η Τουρκία συνεχί-

ζει να απορρίπτει οποιαδήποτε τιμή άνω των 6νμ διατηρώντας το *casus belli*, τότε όπως παρουσιάζεται στην Εικόνα 2 με τις διακεκομμένες GR1-TR1 να απεικονίζουν τις τιμές αποχώρησης των δυο μερών, δεν σχηματίζεται ΖΠΣ.

Αν η Ελλάδα δεχθεί να μην ασκήσει το δικαίωμά της για 12νμ και αποδεχθεί μια τιμή πλάτους ΧΘ στο διάστημα 6-12νμ (μετακίνηση

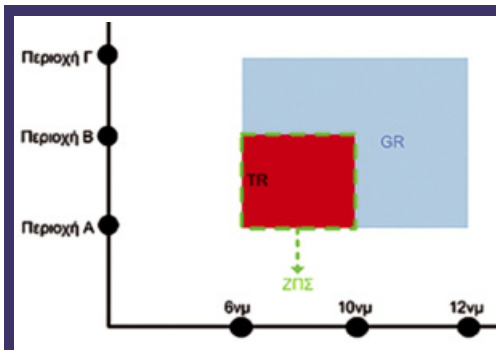
Εικ. 2. ΖΠΣ για κριτήριο πλάτους ΧΘ

σημείου αποχώρησης από GR1 ➔ GR2) με παράλληλη αποδοχή από Τουρκία μιας τιμής ΧΘ στο ίδιο εύρος τιμών (μετακίνηση σημείου αποχώρησης από TR1 ➔ TR2), τότε σχηματίζεται ΖΠΣ.

Η επιλογή διαφορετικού πλάτους ΧΘ ανά γεωγραφικές περιοχές, λύση που είχε επεξεργαστεί εκτενώς το 2003 και παραλίγο να υιοθετηθεί⁶, θα μπορούσε να οδηγήσει σε ΖΠΣ, όπως για παράδειγμα αποτυπώνεται στην Εικόνα 3 με διαφορετικό τρόπο εφαρμογής της μεθόδου και ενδεικτικά για τρεις περιοχές στον κατακόρυφο άξονα και τυχαίες τιμές πλάτους στον οριζόντιο.

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι ΖΠΣ στο συγκεκριμένο παράγοντα θα μπορούσε να υπάρξει μόνο υπό το πλαίσιο αναφερθέντων συμβιβασμών, με βέβαιο πολιτικό κόστος και αμφιβόλου εξέλιξης για περαιτέρω διεκδικήσεις Τουρκίας.

Μέθοδος Οριοθέτησης-Επίλυση Διαφορών

Εικ. 3. ΖΠΣ για κριτήρια πλάτους ΧΘ και περιοχής

Οι διατάξεις Σύμβασης ΔΘ περί οριοθέτησης ΑΟΖ⁷ προβλέπουν οριοθέτηση με συμφωνία στη βάση του ΔΔ ώστε να προκύψει δίκαιη λύση, χωρίς να προωθείται η καθιερωμένη από το εθνικό δίκαιο αρχή μέσης γραμμής-ίσης απόστασης, αλλά η αρχή της «ευθυδικίας». Η πρακτική των κρατών και οι οριοθετήσεις του ΔΔΧ λαμβάνουν αρχικά υπόψη τη μέση γραμμή, η οποία τροποποιείται για να αποδοθεί δίκαιο αποτέλεσμα (Σκιαδάς 2020).

Η Τουρκία επικαλείται οριοθέτηση με ευθυδικία, ενώ η Ελλάδα «με βάση τη θεμελιώδη αρχή της μέσης γραμμής-ίσης απόστασης, θέση που ισχύει χωρίς συμφωνίες έστω και προσωρινά» (Ν. 4001/11). Εν αδυναμία επίτευξης συμφωνίας μέσα «σε εύλογη περίοδο χρόνου» στην οποία τα κράτη οφείλουν να επιδεικνύουν θετική στάση και διάθεση προς λύση, θα πρέπει να καταφύγουν στις διαδικασίες διευθέτησης διαφορών που προβλέπονται (διαιτητικά όργανα). Η Ελλάδα στα ζητήματα οριοθετήσεων παραπέμπει την εκδίκαση των διαφορών

6. Το 2003 είχε διαμορφωθεί μια εικόνα πιθανής συμφωνίας για τα χωρικά ύδατα, καθώς διαφαινόταν μια συναντίληψη ως προς την επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12nm σε όλες τις ηπειρωτικές ακτές της Ελλάδας, ενώ το σημείο το οποίο παρέμενε ασαφές, ήταν ο τρόπος με τον οποίο θα πραγματοποιούνταν η μερική επέκταση των χωρικών υδάτων στα νησιά του Αιγαίου. Η Ελλάδα τασσόταν υπέρ μιας κλιμακωτής επέκτασης (6, 8, 9 και 12nm), ώστε να μην εμποδίζεται η διεθνής ναυσιπλοΐα, ενώ η τουρκική πλευρά είχε μια διαφορετική ερμηνεία, καθώς εξέφραζε ενστάσεις για την κλιμακωτή επέκταση, τασσόμενη αλλού υπέρ των 6 και αλλού υπέρ των 12 nm. (Νέδος 2019).

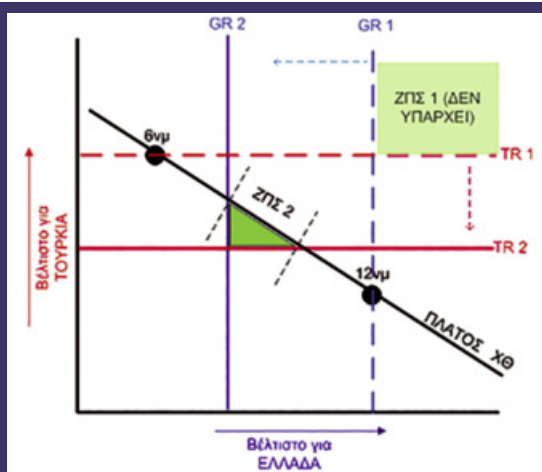
7. Διατάξεις Άρθρου 74, που είναι πανομοιότυπες με τις διατάξεις περί οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας Άρθρου 83 (Σκιαδάς 2020).

στο ΔΔΧ, λύση που η Τουρκία δεν αποδέχεται, καθώς δεν αναγνωρίζει τη δικαιοδοσία του. Οπότε, δεν σχηματίζεται ΖΠΣ σε αυτό το κριτήριο.

Ρόλος και Επίδραση των Νησιών

Όλα τα νησιά έχουν δικαίωμα σε θαλάσσιες ζώνες (Άρθρο 121 Σύμβασης ΔΘ), αλλά το πώς και πόση ΑΟΖ αποδίδεται σε ένα νησί είναι αποτέλεσμα πολλών παραμέτρων, που συνυπολογίζονται στο πλαίσιο της ευθυδικίας. Λόγω των διακυμάνσεων της νομολογίας, αλλά και της αντίληψης των δικαιοδοτικών οργάνων ότι κάθε υπόθεση είναι μοναδική, δεν είναι δυνατόν να προβλεφθεί η επήρεια των νησιών στις οριοθετήσεις υφαλοκρηπίδας-ΑΟΖ (Ιωάννου και Στρατή 2013, 324). Η Τουρκία ισχυρίζεται ότι τα νησιά του Αιγαίου δεν δικαιούνται θαλασσίων ζωνών, οπότε έχουν μηδενική επήρεια στις οριοθετήσεις και έτσι τα αντιμετώπισε στις διεκδικήσεις της το 1973 στο Αιγαίο και στο τουρκολιβικό μνημόνιο το 2019. Η Ελλάδα πρεσβεύει ότι όλα τα νησιά έχουν επήρεια, ωστόσο στις συναφθείσες συμφωνίες ΑΟΖ αναγνώρισε μειωμένη επήρεια σε κάποια από αυτά⁸. Οι παρούσες τιμές αποχώρησης σε μια ενδεχόμενη διαπραγμάτευση των δυο κρατών δεν αφήνουν περιθώρια ΖΠΣ. Εάν

όμως η Τουρκία αναγνωρίσει επήρεια στο Αιγαίο και η Ελλάδα δεν διεκδικήσει πλήρη επήρεια παντού, μπορεί να δημιουργηθεί μια ΖΠΣ με τα αριθμητικά ποσοστά να αποτελούν αντικείμενο μετέπειτα διαπραγματεύσεων. Η εφαρμογή της μεθόδου οπτικοποιείται στην Εικόνα 4 και με δεδομένες τιμές μπορεί να αποτυπώσει με ακρίβεια την κατάσταση ύπαρξης ή όχι ΖΠΣ.

Εικ. 4. ΖΠΣ για κριτήριο επήρειας νησιών

Status quo

Το υπάρχον status quo είναι ασταθές-αβέβαιο εξαιτίας του τουρκικού αναθεωρητισμού. Πέραν των επιχειρησιακών προκλήσεων με NAVTEX⁹ έρευνας εντός ελληνικών θαλασσίων ζωνών, ακόμη και εν μέσω διερευνητικών επα-

8. Στη συμφωνία ΑΟΖ με Ιταλία, η μειωμένη επήρεια προκύπτει τόσο εις βάρος της Ελλάδας (Στροφάδες, Οθωνοί), όσο και εις βάρος της Ιταλίας (Καλαβρία) (Συρίγος 2020, 55).

9. Δέκα ερευνητικές NAVTEX στην περιοχή Νοτίως Καστελλόριζου, από 21/07/2020 έως 29/11/2020, δημοσιευμένες στον επίσημο ιστότοπο του τουρκικού ναυτικού.

φών, η Τουρκία επιδιέχεται σε προκλητικές δηλώσεις και στην έκδοση χαρτών ακραίων διεκδικήσεων, όπως το χάρτη «Γαλάζιας Πατρίδας» και τους χάρτες υφαλοκρηπίδας που κατατέθηκαν επισήμως στον ΟΗΕ. Ταυτόχρονα, ενώ μια συζήτηση οριοθέτησης ΑΟΖ πρέπει ως απαραίτητη συνθήκη να έχει εξασφαλίσει το ζήτημα της εδαφικής κυριαρχίας, η Τουρκία όχι μόνο αμφισβητεί τις διεθνείς συνθήκες που ορίζουν κυριαρχικά δικαιώματα στη χώρα, αλλά προβαίνει σε πλήθος διεκδικήσεων επιδιδόμενη σε μια προσπάθεια δημιουργίας τετελεσμένων και αμφισβητούμενων περιοχών. Με αναθεωρητικές αντιλήψεις του status quo, αμφισβητήσεις εδαφικής κυριαρχίας και αντίθετα προς τις προβλέψεις ΔΔ, η ΖΠΣ δεν είναι δυνατόν να διαμορφωθεί.

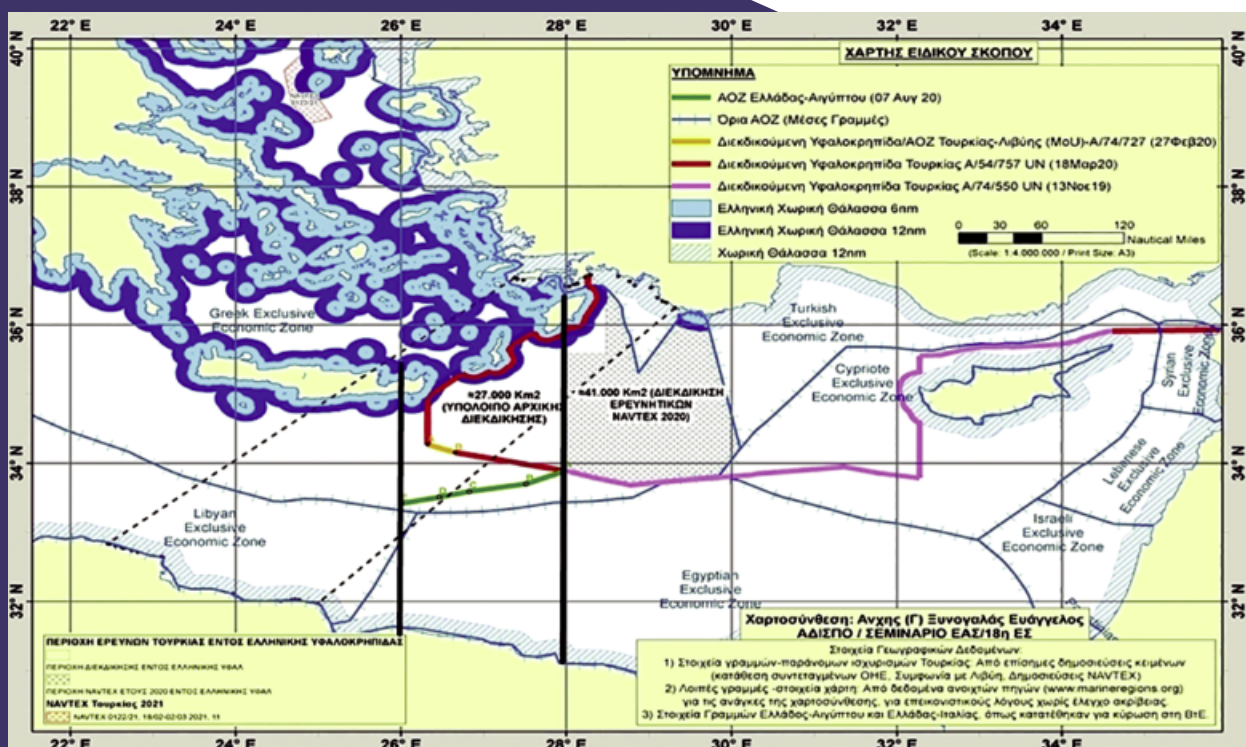
Συμφωνημένες ΑΟΖ

Οι υφιστάμενες οριοθετήσεις ΑΟΖ Μεσογειακών κρατών προβλέπουν την ενημέρωση και διαβούλευση μεταξύ των μερών σε περίπτωση μελλοντικών οριοθετήσεων με άλλα γειτονικά ενδιαφερόμενα κράτη, επηρεάζοντας το εύρος ΖΠΣ, καθώς εμπλέκονται και τρίτα μέρη στις διαπραγματεύσεις συμπεριλαμβανομένης της Κύπρου, που η Τουρκία δεν αναγνωρίζει. Ειδικότερα, η οριοθετική γραμμή ΑΟΖ Ελλάδας με Αίγυπτο «δημιουργεί» μια προς διαπραγμάτευση περιοχή ανατολικά του 28ου μεσημβρινού, καθώς δεν θίγει τις εκεί τουρκικές διεκδικήσεις, σταματώντας προ της κατατεθείσας τουρκικής γραμμής και δεν είναι σαφές αν ακυρώνει το τουρκολιβυκό μνημόνιο, παρά τους σχετικούς ισχυρισμούς (Λιάκουρας 2020). Επιπρόσθετα, η γεωμετρία των τουρκικών ερευνητικών NAVTEX του 2020 ήταν πολύ προσεκτική, καθώς δεν έθιγαν τη συμφωνία Ελλάδας με Αίγυπτο και περιόριζαν την αρχική έκταση καταπάτησης της ελληνικής υφαλοκρηπίδας από 68000Km² σε 41000Km² περίπου. Τα στοιχεία αυτά προκύπτουν από χαρτοσύνθεση που έγινε για τις ανάγκες παρούσας εργασίας¹⁰ και παρατίθεται στην Εικόνα 5.

Λοιποί Παράγοντες Διαμόρφωσης ΖΠΣ Ελλάδας-Τουρκίας

Στην περίπτωση Ελλάδας και Τουρκίας, η ΖΠΣ οποιουδήποτε θέματος επισκιαζεται από πλήθος παραμέτρων. Έτσι, οι πολιτισμικές διαφορές, το οικονομικό περιβάλλον, οι ιστορικές σχέσεις, η κατάσταση ασφαλείας, η εσωτερική πολιτική κατάσταση, η ιδεολογία, η πολυπολοκότητα-ωριμότητα του προβλήματος (Meerts 2015, 12), καθώς και η ορθολογικότητα, η πληροφόρηση, οι γνωστικοί περιορισμοί, το αίσθημα κτητικότητας και η εμπιστοσύνη (Μελετίου 2019, 22-36), είναι παράγοντες που τυγχάνουν εφαρμογής και στο ζήτημα ΖΠΣ στην ΑΟΖ.

10. Οι τεχνικές εργασίες πραγματοποιήθηκαν με χρήση Γεωγραφικού Συστήματος Πληροφοριών (GIS) με τα δεδομένα τουρκικών διεκδικήσεων όπως κατατέθηκαν στον ΟΗΕ. Αποτύπωση συμφωνίας Ελλάδας Αιγύπτου, όπως κατατέθηκε στη ΒτΕ. Η συγκεντρωτική παράθεση εν λόγω πληροφοριών, δεν συναντάται σε άλλο χάρτη ανοιχτών πηγών.

Εικ. 4. Τουρκικές διεκδικήσεις στην Αν. Μεσόγειο με μέτρηση «καταπάτησης» ελληνικής υφαλοκρηπίδας

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Η ΖΠΣ αντανακλά τις δυνατότητες επίτευξης συμφωνίας αποδεκτής και από τις δύο πλευρές, όταν συνεργάζονται τα δύο μέρη και μπορεί να δημιουργηθεί μόνο όταν υπάρχει κάποια αλληλοεπικάλυψη μεταξύ των προσδοκίων τους. Από την προηγηθείσα ανάλυση διαπιστώθηκε πως πολύ δύσκολα θα μπορούσε να υπάρξει ΖΠΣ για την ΑΟΖ Ελλάδας και Τουρκίας.

Όσο δεν υπάρχει «συμφωνία για τη διαφωνία» και η ατζέντα των διαπραγματεύσεων είναι διαφορετική για κάθε χώρα, δεν θα υφίσταται εξ' αρχής ΖΠΣ. Η Τουρκία αντιμετωπίζει τις διαπραγματεύσεις ως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, στο οποίο επιθυμεί να είναι νικητής. Προβαίνει συνεχώς σε μονομερείς ενέργειες και παραβιάσεις, κινούμενη στο όριο των «κόκκινων» γραμμών της Ελλάδας και δεν επιδιώκει τη συναίνεση αλλά τη σύγκρουση. Καθίσταται συνεπώς ένας αναξιόπιστος διαπραγματευτής και με αυτή τη συμπεριφορά της δεν σχηματίζεται ΖΠΣ στον καθορισμό ΑΟΖ.

Η Ελλάδα παραμένει προσηλωμένη στη νομιμότητα και την ειρηνική επίλυση των διαφορών, ενισχύοντας το διεθνές της κύρος και διατηρώντας ως διαπραγματευτικά «όπλα» τις δυνατότητες που προβλέπονται στο ΔΔ. Η Σύμβαση ΔΘ επιτρέπει ένα διαπραγματευτικό εύρος επί ορισμένων θεμάτων όπως ενδεικτικά εξετάστηκαν, ενδεχόμενη υιοθέτηση των οποίων όμως θα ερμηνευτεί από την απέναντι πλευρά ως υποχώρηση, ανοίγοντας το δρόμο σε νέες διεκδικήσεις.

Αναφορικά με το μεθοδολογικό τμήμα της εργασίας, η χρήση της μεθόδου ΖΠΣ σε θέματα διεθνών σχέσεων εντοπίστηκε βιβλιογραφικά σε πολύ λίγες περιπτώσεις. Ωστόσο, από την εφαρμογή της αποδείχθηκε ότι μπορεί να συνεισφέρει στη διαπίστωση ύπαρξης ενός κοινού τόπου για συμφωνία μεταξύ των διαπραγματευόμενων μερών.

Προτάσεις

Η αναλυτική χρήση της μεθόδου, μπορεί να παραμετροποιηθεί περαιτέρω και με τον ορισμό των «κόκκινων» γραμμών, μπορεί με αριθμητικά δεδομένα να εξακριβώσει την ύπαρξη ή όχι ΖΠΣ. Παράλληλα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την ανάλυση παρελθούσης κατάστασης, προκειμένου να διαπιστωθεί αν σε συγκεκριμένες συνθήκες υπήρχε ΖΠΣ, ώστε να διερευνηθούν οι λόγοι που δεν επέτρεψαν την αξιοποίησή της.

Η διαπραγματευτική δύναμη της Ελλάδας για την ΑΟΖ πρέπει να ενισχυθεί μέσω πολλαπλών δράσεων, όπως: εσωτερική ενδυνάμωση μέσω ισχυροποίησης-εξοπλισμού ΕΔ για ενίσχυση αποτροπής, εξωτερική εξισορρόπηση με περαιτέρω στρατηγικές συμφωνίες-συμμαχίες, εφαρμογή σταθερού μακροπρόθεσμου σχεδιασμού, έγκαιρη νομική-τεχνική προετοιμασία και περαιτέρω ενίσχυση του διπλωματικού κεφαλαίου. Η οριστική διευθέτηση του εύρους ΧΘ στο Αιγαίο με επέκταση στα 12νμ (ολικά ή ανά τομείς) και η ευθυγράμμιση του με τον εναέριο χώρο, θα εξουδετέρωνε επίσης ορισμένες από τις τουρκικές αιτιάσεις.

Η Ελλάδα προσερχόμενη στις διαπραγματεύσεις θα πρέπει να έχει καθορίσει το όριο χαμηλότερης αξίας αποδεκτής προσφοράς έπειτα από το οποίο θα αποχωρήσει για να ακολουθήσει την ΚΕΛΕΠΣΥ της. Ως προς τις γραμμές αποχώρησης, θα πρέπει να στηρίζονται στο ΔΔ και τα δικαιώματα που θεμελιώνει, καθώς και στη βασική θέση ότι ο ελληνικός εθνικός χώρος ούτε αμφισβητείται ούτε απειλείται.

Ως προς τις ΚΕΛΕΠΣΥ για το θέμα της ΑΟΖ και υπό την προϋπόθεση ότι η υποχώρηση στις τουρκικές διεκδικήσεις δεν μπορεί να υιοθετηθεί, αυτές ενδεικτικά μπορούν να περιλαμβάνουν: διατήρηση status quo, απόρριψη της πολιτικής κατευνασμού και ανάληψη δυναμικότερης δράσης σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο ή ακόμη και επίσημο πάγωμα των οιοδήποτε συζητήσεων αναμένοντας ευνοϊκές συνθήκες. Η Χάγη, αφού εξασφαλισθεί ένα συνυποσχετικό με Τουρκία και εξηγηθεί στον ελληνικό λαό η ύπαρξη ενδεχομένου μιας απόφασης του ΔΔΧ που δεν ικανοποιεί πλήρως τις εθνικές επιδιώξεις, θα παραμένει πάντα στρατηγική επιλογή και όχι παραχώρηση.

Εν κατακλείδι, επί του παρόντος είναι πολύ δύσκολο να αποφανθεί κάποιος υπέρ της ύπαρξης ΖΠΣ για καθορισμό ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, καθώς δεν υπάρχει αλληλοεπικάλυψη των προσδοκιών κάθε μέρους. Δεδομένης όμως της σημασίας της θαλάσσιας αυτής ζώνης, το πρόβλημα οριοθέτησης της θα πρέπει κάποια στιγμή να επιλυθεί.

Βιβλιογραφία

Babcock, L., G. Loewenstein, και X. Wang. «The relationship between uncertainty, the contract zone, and efficiency in a bargaining experiment.» *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27 1995: 475-485.

Meerts, Paul. *Diplomatic Negotiation Essence and Evolution*. Clingendael: Gildeprint, Enschede, 2015.

Ortolland, P.D. *La revue geopolitique*. 10 04 2009. <https://www.diploweb.com/The-Greco-Turkish-dispute-over-the.html> (πρόσβαση 01 01, 2021).

Ott, UF, και PN Ghauri. «Brexit negotiations: From negotiation space to agreement zones.» *Journal of International Business Studies*, 50 2019: 137-149.

Spangler, B. *Zone of Possible Agreement (ZOPA)*. 06 2013. <https://www.beyondintractability.org/essay/zopa> (πρόσβαση 12 15, 2020).

Βενιζέλος, Ευάγγελος. *Οριοθέτηση Θαλασσιών Ζωνών και Ελληνο-τουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2020.

Ιωάννου, Κρατερός, και Αναστασία Στρατή. *Δίκαιο της Θάλασσας*. 4η. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.

Λιάκουρας, Πέτρος. *Το ΒΗΜΑ, Ανάλυση : Τα «κλειδιά» της συμφωνίας*

Ελλάδας - Αιγύπτου για ΑΟΖ. 07 08 2020. <https://www.tovima.gr/2020/08/07/opinions/analysisi-ta-kleidia-tis-symfonias-me-tin-aigypto-gia-aoz/> (πρόσβαση 12 11, 2020).

Μελετίου, Αρετή. *Η Διαπραγματευτική Οδός ως Μέσο Επίλυσης Διαφορών στο Πλαίσιο του Δικαίου και των Οικονομικών*. Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη: ΠΑΜΑΚ, ΑΠΘ, 2019.

Νέδος, Βασίλης. *Η Καθημερινή, Το χρονικό της αθόρυβης διπλωματίας για το Αιγαίο*. 17 06 2019. <https://www.kathimerini.gr/politics/1029226/to-chroniko-tis-athoryvis-diplomatias-gia-to-aigaio/> (πρόσβαση 12 11, 2020).

Σκιαδάς, Δημήτριος. «Διεθνές Δίκαιο Θάλασσας.» Σημειώσεις Διαλέξεων ΑΔΙΣΠΟ, Θεσσαλονίκη, 2020.

Συρίγος, Α. *Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*. Αθήνα: Καθημερινή, 2020.

ΥΠΕΞ. *Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων (Υπουργείο Εξωτερικών)*. χ.χ. <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/> (πρόσβαση 01 06, 2021).

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ανχης (Γ) Ευνογαλάς Ευάγγελος γεννήθηκε στη Χαλκίδα το 1978. Εισήχθη στη ΣΣΕ το 1997 και αποφοίτησε το 2001 ως Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Το 2004, μετά από εισιτήριες εξετάσεις, εισήχθη στη Σχολή Τοπογραφίας (Ανωτάτη Σχολή Τεχνικής Εκπαίδευσης ΣΞ) της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού (ΓΥΣ) και το 2008 μετατάχθηκε στο Γεωγραφικό Σώμα. Έχει αποφοιτήσει επιτυχώς από όλα τα βασικά σχολεία του ΠΖ, τη ΣΔΙΕΠ και την ΑΔΙΣΠΟ, ενώ έχει λάβει και εξειδίκευση ως φωτοναυτίλος από τη Σχολή Αεροπορίας Στρατού. Είναι αριστούχος διπλωματούχος Αγρονόμος και Τοπογράφος Μηχανικός και κάτοχος integrated master από το ΕΜΠ, κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών στη «Γεωπληροφορική» από το ΕΜΠ, ενώ είναι και τελειόφοιτος του ΔΠΜΣ «Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια» του ΠΑΜΑΚ. Υπηρέτησε μέχρι το 2004 σε Μονάδες ΠΖ και στη ΓΥΣ ως Δντης Υδνσης Στρατιωτικών Εφαρμογών, Δντης Υδνσης Γεωγραφικής Πολιτικής-Μελετών και Δντης Υδνσης Χορήγησης. Συμμετείχε σε εργασίες πεδίου και διετέλεσε Δκτης Τμήματος Μέτρησης Συνόρων Ε/Β Μεθορίου και Δκτης Τμήματος Χαρτογραφίας. Το 2018 τοποθετήθηκε Επικεφαλής του Γραφείου Διαστημικής Πολιτικής του ΥΠΕΘΑ/ΓΔΠΕΑΔΣ μέχρι το 2020. Του έχουν απονεμηθεί όλες οι διαμνημονεύσεις και μετάλλια που προβλέπονται από τον βαθμό του. Ομιλεί την αγγλική γλώσσα και είναι έγγαμος με δυο τέκνα.

"Γυναικεία ηγεσία μέσα στο περιβάλλον των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων"

της Ταγματάρχη (ΕΜ)
Μαρίας Κιοϊλιού,
Σπουδάστριάς της
18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

Περί Ηγεσίας

Η ηγεσία είναι ένα στοιχείο απαραίτητο για κάθε οργανισμό, καθώς συνεισφέρει στην μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητάς του, έχοντας παράλληλα ελάχιστο κόστος. Το στρατιωτικό περιβάλλον είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με αυτή, αποτελώντας διαχρονικά ένα εξαιρετικό πεδίο διερεύνησης ζητημάτων ηγεσίας.

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί της ηγεσίας, γεγονός που υποδεικνύει το πόσο σύνθετη και πολύπλευρη είναι. Ο ΣΚ 31-20 την ορίζει ως μια «διαδικασία επηρεασμού που κατατείνει στον συντονισμό μια ομάδας για την επίτευξη ενός σκοπού και επίσης, η άσκηση επιρροής και καθοδήγησης σε άτομα ή ομάδα ατόμων από πρόσωπο που διαθέτει ηγετικές ικανότητες, με σκοπό να τα κατευθύνει σε ενέργειες για την επίτευξη ενός κοινού, αναγνωρισμένου σκοπού». Καθώς, όμως, ο συγκεκριμένος κανονισμός αριθμεί είκοσι έτη εν ισχύ, δεν λαμβάνει υπόψη τις σύγχρονες θεωρίες περί ηγεσίας. Για παράδειγμα, ο παραπάνω ορισμός δεν περιλαμβάνει το στοιχείο της εθελοντικής και πρόθυμης συμμετοχής των ακολούθων, που οδηγεί στην σύμπνοια και στην αποδοτικότητα, ενώ χρησιμοποιεί αποκλειστικά το αρσενικό γένος για τον ηγέτη και τους ακολούθους, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα σύγχρονα εγχειρίδια του ΣΞ των ΗΠΑ.

Σκοπός της στρατιωτικής ηγεσίας, η οποία βασίζεται στην έννοια του καθήκοντος και της αυτοθυσίας, είναι να προετοιμάσει από τον καιρό της ειρήνης τους υφισταμένους για την επιτυχή εκπλήρωση της αποστολής και την επίτευξη

Εικ. 1. ΣΚ 31-20 & Εγχειρίδια ηγεσίας US Army

των τεθέντων αντικειμενικών σκοπών σε κρίση-ένταση-πόλεμο (ΓΕΣ/ΔΙΔΟ 2002), απαιτώντας έτσι την εφαρμογή δύο μορφών ηγεσίας – μία για την ειρήνη και μία για τον πόλεμο. Ο Στρατός σε περίοδο ειρήνης είθισται να επιβιώνει με καλή διαχείριση και διοίκηση σε όλη την έκταση της ιεραρχίας, σε συνδυασμό με καλή ηγεσία στην κορυφή, όμως στον πόλεμο οι ικανοί ηγέτες σε όλα τα επίπεδα είναι απαραίτητοι (Kotter 2003).

Πρότυπο Ηγεσίας

Πρότυπο ηγεσίας είναι ένα πρότυπο ηγετικής συμπεριφοράς που ορίζεται από τον ίδιο τον οργανισμό (Μπουραντάς 2005). Περιλαμβάνει τις δεξιότητες και τα χαρακτηριστικά που θέλει ο οργανισμός να έχει ο ηγέτης του στην πράξη και διαμορφώνεται βασιζόμενο στις ιδιαιτερότητες και στόχους κάθε οργανισμού. Έτσι, είναι μοναδικό για κάθε οργανισμό, διαφοροποιούμενο ανάλογα με το ιεραρχικό επίπεδο.

Ο ΣΞ στερείται επίσημου πρότυπου ηγεσίας. Το Δόγμα Ηγεσίας περιορίζεται στον καθορισμό ενός γενικού πλαισίου, όπου αναφέρονται οι αξίες, τα χαρακτηριστικά, οι ικανότητες και οι ενέργειες του ηγέτη.

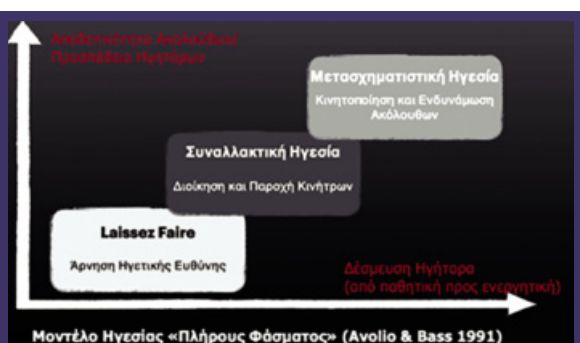

Εικ. 2. Πλαίσιο Ηγεσίας ΣΞ vs Μοντέλο Ηγεσίας US Army.

Στυλ Ηγεσίας

Τα διάφορα πρότυπα συμπεριφοράς των ηγετών κατά την διαδικασία καθοδήγησης και παρακίνησης των ανθρώπων ορίζονται ως στυλ ηγεσίας (Giltinane 2013). Έχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς επηρεάζουν την αποδοτικότητα των ακολούθων, καθορίζοντας έτσι την αποτελεσματικότητά του ίδιου του ηγέτη (Μπουραντάς 2017).

Το μοντέλο ηγεσίας «Πλήρους Φάσματος»¹ (Avolio and Bass 1991) θεωρείται ως η πιο σύγχρονη και πλήρης θεωρία ηγεσίας, η οποία εξηγεί την πολυδιάστατη φύση της και μετρά συμπεριφορές, οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν για να προβλέψουν την έκβασή της μέσω του ερωτηματολογίου MLQ². Παράλληλα, χρησιμοποιείται στη διερεύνηση της επίδρασης του φύλου στην ηγεσία, κάτι που αγνοείται από παλαιότερες θεωρίες. Αποτελείται από τρία στυλ: Μετασχηματιστική, Συναλλακτική και Laissez-faire (η μη ύπαρξη ηγεσίας).

Εικ. 3. Μοντέλο Ηγεσίας και Ηγήτορες

Η συναλλακτική ηγεσία είναι μια συναλλαγή μεταξύ ηγέτη-υφισταμένων. Χρησιμοποιεί ανταμοιβές και τιμωρία και επικεντρώνεται στην διαχείριση των καθημερινών λειτουργιών του οργανισμού. Αποτιμάται εξίσου θετικά και αρνητικά, ανάλογα με τις επιδόσεις των εργαζομένων.

Η μετασχηματιστική ηγεσία προάγει την συνεργασία με τους εργαζόμενους και τον οργανισμό για να διευκολύνει την αλλαγή και να επιτυγχάνει στόχους. Απαιτεί ηγέτες ικανούς να δημιουργήσουν ένα όραμα για το μέλλον, να χρησιμοποιούν συναισθηματικά επιχειρήματα και να παρέχουν υποστήριξη στους υφιστάμενούς τους. Αποτιμάται θετικά, καθώς παρακινεί τους ακόλουθους να επιτύχουν τους καθορισμένους στόχους με επιτυχία, ενώ έχει θετικό αντίκτυπο και στους ηγέτες στην ικανοποίηση που λαμβάνουν από την εργασία τους.

Συναλλακτική vs Μετασχηματιστική Ηγεσία	
 Συναλλακτικοί Ηγέτες συμβαίνει όταν οι ακόλουθοι παρακινούνται για να ολοκληρώσουν τους ρόλους τους, όπως συμφωνήθηκε με έναν ηγέτη σε αντάλλαγμα για μια ανταμοιβή.	 Μετασχηματιστικοί Ηγέτες παρακινούν τους ακόλουθους τους στην επίγνωση σχετικό με το τι είναι σημαντικό και μακριά από τα προσωπικά τους συμφέροντα.
▶ Επικεντρώνονται στους στόχους ▶ Χρησιμοποιούν ανταμοιβές και τιμωρίες για κίνητρα ▶ Δρουν αντιδραστικά (reactive approach)	▶ Επικεντρώνονται στο όραμα ▶ Χρησιμοποιούν το ταλέντο τους και τον ενθουσιασμό για κίνητρα ▶ Δρουν προληπτικά (proactive approach)

Εικ. 4. Παρουσίαση Στυλ Ηγεσίας

1. Full Range Leadership Model (FRLT).
2. Multi Leadership Questionnaire (Πολυπαράγοντικό Ερωτηματολόγιο Ηγεσίας)

Η σύγχρονη προσέγγιση θέλει το στυλ του σύγχρονου Αξιωματικού να είναι Μετασχηματιστικό και όχι Συναλλακτικό (Matthews 2014). Το συνεχώς μεταβαλλόμενο και γεμάτο προκλήσεις στρατιωτικό περιβάλλον απαιτεί προσαρμοστικούς ηγέτες, οι οποίοι «βρίσκονται στον πυρήνα της μετασχηματιστικής ηγεσίας» (Bass, και συν. 2003). Τέλος, θεωρείται ως το καταλληλότερο για την «Διοίκηση με βάση την Αποστολή³» (USA Army 2012), που απαιτεί ιδιαίτερα ανεπτυγμένους υφιστάμενους.

Γυναίκες & ΕΔ

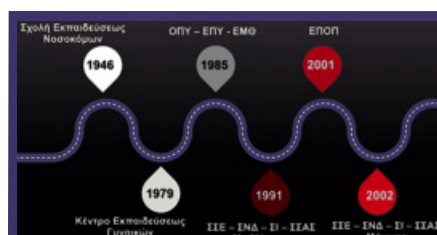
Παρόλο που ο πόλεμος θεωρείται κατεξοχήν ανδρική υπόθεση, από την αρχαιότητα διαπιστώνεται γυναικεία παρουσία στα πεδία των μαχών. Οι πρώτες γυναίκες πολεμίστριες και ηγέτιδες ήταν οι θρυλικές Αμαζόνες, ενώ κατά τον Μεσαίωνα παράδειγμα αποτελεί η Ιωάννα της Λωρραίνης. Εξέχουσες γυναικείες ηγετικές μορφές με στρατιωτική δράση ανέδειξε και η ελληνική Επανάσταση του 1821, όπως η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα και η Μαντώ Μαυρογένους.

Σύγχρονα δείγματα αποτελούν η Πλοίαρχος Darlene Iskra, η πρώτη γυναίκα κυβερνήτης πολεμικού πλοίου των ΗΠΑ, συμμετέχοντας με αυτή την ιδιότητα στον πρώτο Πόλεμο του Κόλπου αλλά και η Αντισμήναρχος Martha McSally, η πρώτη γυναίκα πιλότος των ΗΠΑ που πέταξε σε μάχη.

Πλέον, οι γυναίκες αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό του ένοστου προσωπικού με αυξητικές τάξεις παγκοσμίως⁴, με την παρουσία τους όμως να διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα, αποτελώντας ακόμη αμφιλεγόμενο θέμα σε κάποιες από αυτές.

Ελληνικές ΕΔ

Στην Ελλάδα, οι γυναίκες συμμετείχαν ενεργά σε όλους τους πολέμους και η συμβολή τους υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική. Η συστηματική, όμως, κατάταξη των γυναικών στις ΕΔ και η θεσμοθετημένη συμμετοχή τους σε αυτές έγινε το 1979, ενώ το 2002 άρθηκαν όλοι οι περιορισμοί σχετικά με την είσοδό τους στις ΕΔ.

Εικ. 5. Ημερομηνίες σταθμοί σχετικά με την είσοδο των γυναικών στις Ελληνικές ΕΔ.

3. Mission Command

4. Ενδεικτικά, ο αριθμός των ένοστων γυναικών στο NATO αποτελεί το 11,3% της συνολικής του δύναμης.

Πλέον αυτές εισέρχονται χωρίς περιορισμούς και με τα ίδια κριτήρια με τους άνδρες στις Στρατιωτικές Σχολές. Δεν εξαιρούνται από καμία ειδικότητα, ενώ υπηρετούν σε μάχιμες και επιχειρησιακές Μονάδες, ανάλογα με τον βαθμό και την ειδίκευσή τους. Ακόμη, δεν υφίστανται διακρίσεις τόσο στη σταδιοδρομική τους εξέλιξη όσο και στο ζήτημα συμπληρώσεως του καθορισμένου χρόνου διοικήσεώς τους.

Το 2017 η συμμετοχή των γυναικών στις ελληνικές ΕΔ ήταν 15,7%, με τις μισές να υπηρετούν στον ΣΞ. Την τελευταία πενταετία, οι γυναίκες Ευέλπιδες ανέρχονται κατά μέσο όρο στο 15% του συνόλου κάθε τάξης παρουσιάζοντας αυξητική τάση. Σήμερα υπάρχουν 434 απόφοιτες της Σχολής Ευελπίδων, αποτελώντας το 7,5% του συνόλου των αποφοίτων ΣΣΕ αλλά μόνο το 2% των Ανωτέρων Αξιωματικών, ενώ δεν υπάρχουν, προς το παρόν, Ανώτατες Αξιωματικοί προέλευσης ΣΣΕ, καθώς οι πρώτες προήχθησαν στο βαθμό του Συνταγματάρχη το 2021. Συμπερασματικά, οι γυναίκες Αξιωματικοί στον ΣΞ πλέον αποτελούν αξιόλογο ποιοτικό και ποσοτικό μέρος του και αναμένεται να αυξηθούν περαιτέρω.

Γυναίκες & Ηγεσία

Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον θέμα αποτελεί ο συσχετισμός της ηγεσίας με το φύλο του ηγέτορα, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια που οι γυναίκες καταλαμβάνουν ηγετικές θέσεις. Παραδοσιακά, η ηγεσία εκλαμβάνεται ως ένας ρόλος που παρουσιάζει «ειδικές προκλήσεις και παγίδες για τις γυναίκες» (Carli και Eagly 2001), καθώς οι παραδοσιακές μορφές οργάνωσης διαμορφώνονται συνήθως από ανδρικά συστήματα αξίας (Morgan 1998). Οι ηγετικές ικανότητες είθισται να συνδέονται στερεοτυπικά με τα παραδοσιακά αρσενικά χαρακτηριστικά (Gilligan 1982), αποκλείοντας τις γυναίκες και ορίζοντας την ηγεσία ως μία αρσενική σφαίρα (Højgaard 2002) ασυμβίβαστη με τα γυναικεία χαρακτηριστικά.

Η ύπαρξη γυναικών στις ΕΔ φαντάζει παράταιρη με το αντρικό πρότυπο και έρχεται σε σύγκρουση με την αντίληψη που έχει η κοινωνία για τον στρατό και την ηγεμονία του ανδρικού φύλου (Suzanne 1998), καθώς αποτελούν ανδροκρατούμενο οργανισμό με ισχυρές παραδόσεις, ενώ ο πόλεμος επίσης θεωρείται ανδρική υπόθεση. Έτσι, η συμμετοχή της γυναίκας στο στράτευμα και οι ρόλοι που δύναται να αναλάβει, συμπεριλαμβανομένου αυτού του ηγέτορα, δημιούργησαν συζητήσεις γύρω από την στρατιωτική αποτελεσματικότητα, τη συνοχή και το ηθικό (Devlbiss 1990), θέτοντας το δίλημμα επιχειρησιακή ετοιμότητα και αποτελεσματικότητα ή ισότητα (Καραμπελιάς 2009).

Όσοι ενστερνίζονται την παραπάνω άποψη, θεωρούν ότι η είσοδος των γυναικών στο στράτευμα δεν πραγματοποιήθηκε λόγω στρατιωτικής αναγκαιότητας αλλά ήταν αποτέλεσμα πολιτικοκοινωνικής πίεσης στο πλαίσιο της πολιτικής ορθότητας. Παράλληλα, πιστεύουν ότι η παρουσία γυναικών στην ομάδα, ιδιαίτερα όταν ηγούνται αυτής, ταυτόχρονα με την σωματική ανεπάρκεια τους, υπονομεύει τη συνοχή και τις επιδόσεις της, απειλώντας την αποτελεσματικότητά της στο πεδίο της μάχης.

Η αντίθετη άποψη επιχειρηματολογεί χρησιμοποιώντας τη διαχρονική επιτυχή συμμετοχή και τον ρόλο των γυναικών στον ανταρτοπόλεμο, τις τρομοκρατικές ομάδες αλλά και διάσπαρτα ιστορικά παραδείγματα. Ενισχυτικά είναι και ευρήματα ερευνών (RAND 1997), που καταδεικνύουν ότι η ενσωμάτωση των γυναικών στις ΕΔ, ιδιαίτερα ως αξιωματικοί και ηγέτες, δεν επηρεάζει την δυναμική και την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα των μονάδων.

Περιοριστικοί Παράγοντες Ανάπτυξης Γυναικείας Ηγεσίας

Μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για τις γυναίκες που επιθυμούν να αναλάβουν ηγετικές θέσεις είναι οι περιοριστικοί παράγοντες ανάπτυξης ηγεσίας των γυναικών. Αυτοί είναι γνωστοί στην συναφή βιβλιογραφία ως «γυάλινη οροφή» (Hymowitz και Schellhardt 1986), υποδηλώνοντας το αόρατο αλλά υπαρκτό και εξαιρετικά ανθεκτικό φράγμα που εμποδίζει την επαγγελματική τους εξέλιξη ή ως «λαβύρινθος» (Eagly και Carli 2007), όρος που αναγνωρίζει μεν εμπόδια, τα οποία όμως δεν είναι αποθαρρυντικά και πως ο στόχος είναι δύσκολος αλλά εφικτός.

Σε γενικές γραμμές, αυτοί οι περιορισμοί, αποτελούνται από:

- Τα στερεότυπα, που θεωρούν τις γυναίκες αδύναμες, χωρίς σθένος και ικανότητες και δίχως θέση στις ΕΔ.
- Τις προκαταλήψεις ότι δεν είναι ικανές να ηγηθούν.
- Την εναρμόνιση επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων, μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για τις γυναίκες που στοχεύουν σε θέσεις ηγεσίας.
- Τους παράγοντες, που επιδρούν στο ηγετικό τους προφίλ και στην εργασιακή τους απόδοση, οι οποίοι όμως δεν γίνονται ιδιαίτερα αντιληπτοί ως προς την σπουδαιότητά τους από τους άνδρες, όπως η έλλειψη εξοπλισμού μάχης προσαρμοσμένου στα γυναικεία σωματομετρικά χαρακτηριστικά.

Στυλ Ηγεσίας & Γυναίκες Αξιωματικοί

Παρόλο, που ο αριθμός των γυναικών στις ελληνικές ΕΔ σε θέσεις ηγεσίας και επιρροής ολοένα και αυξάνεται, απουσιάζουν σχετικές εγχώριες έρευνες για το αντικείμενο αυτό σε αντίθεση με άλλες χώρες, ενώ η συναφής βιβλιογραφία έχει μόνο την ανδρική οπτική. Το κενό αυτό επιχείρησε να καλύψει η παρούσα μελέτη, συλλέγοντας πρωτογενή δεδομένα μέσω μεικτής έρευνας (ποιοτική και ποσοτική), η οποία περιελάμβανε ημιδομημένες συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια, με σκοπό την πλήρη και ολιστική κατανόηση του θέματος.

Για να εξαχθούν όσο το δυνατό πιο ακριβή και ορθά δεδομένα και συμπεράσματα, ως ερευνητική μέθοδος επιλέχθηκε αυτή της περιπτωσιολογικής μελέτης (case study). Η έρευνα περιορίστηκε σε ένα μόνο κλάδο των ΕΔ, με σκοπό την λεπτομερή αρχική κατανόηση και ανάλυση του φαινομένου εντός ενός ομοειδούς και συγκεκριμένου οργανισμού και πλαισίου συμπεριφορών και μετέπειτα την γενίκευση των συμπερασμάτων αυτής σε μεγαλύτερες ομάδες ατόμων από της έρευνας (Bryman και Bell 2011). Επιλέχθηκε ο ΣΞ, καθώς ως κλάδος των ΕΔ, εμπεριέχει μεγαλύτερο εύρος της εξεταζόμενης έννοιας χωρίς ιδιομορφίες, είναι ο μεγαλύτερος αριθμητικά, ενώ διαθέτει οικείους κανονισμούς και εγχειρίδια για την ηγεσία, σε αντίθεση με τους λοιπούς κλάδους. Τέλος, η μελέτη περιέλαβε αποκλειστικά γυναίκες Αξιωματικούς προέλευσης ΣΣΕ, λόγω της εμπειρίας και της στενής σχέσης τους με την ηγεσία, καθώς και γιατί είναι οι μόνες που αναλαμβάνουν επιχειρησιακές θέσεις και θέσεις Διοικητών Μονάδων στον ΣΞ.

Μεθοδολογία Έρευνας

Το ερωτηματολόγιο βασίστηκε στο MLQ-5X⁵ (Avolio και Bass 2004) και συγκεκριμένα στην μορφή, όπου οι συμμετέχοντες αξιολογούν τον εαυτό τους ως ηγέτη. Συμπληρώθηκε μέσω της διαδικτυακής πλατφόρμας Qualtrics. Στο απευθυνόμενο στις γυναίκες ερωτηματολόγιο προστέθηκαν ερωτήματα σχετικά με το φύλο, το μοντέλο ηγεσίας και την αποτελεσματικότητα, ενώ σε εκείνο των ανδρών ερωτήματα σχετικά με το μοντέλο ηγεσίας.

Στις ημιδομημένες συνεντεύξεις, οι ερωτήσεις απαντήθηκαν σύμφωνα με τις απόψεις και τις εμπειρίες των συμμετεχόντων, συμβάλλοντας στην απόκτηση σφαιρικής γνώσης για την γυναικεία ηγεσία και την αποτελεσματικότητά της από την οπτική των ανδρών προϊσταμένων.

5. Πρόκειται για ένα δοκιμασμένο, αξιόπιστο και έγκυρο εργαλείο, που συνδέει κάθε ηγετικό στυλ με το προσδοκώμενο λειτουργικό αποτέλεσμα.

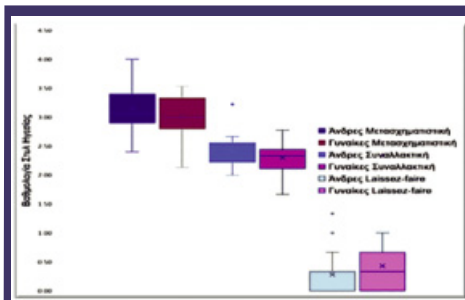
Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε 33 άνδρες και 31 γυναίκες αξιωματικούς προέλευσης ΣΣΕ, ενώ στις συνεντεύξεις συμμετείχαν 20 άνδρες αξιωματικοί, που είχαν ή έχουν υπό την διοίκησή τους γυναίκες αξιωματικούς απόφοιτους ΣΣΕ.

Εικ. 6. Μεθοδολογία & Δείγμα Έρευνας

Στυλ Ηγεσίας

Το επικρατέστερο στυλ ηγεσίας και των δύο φύλων βρέθηκε να είναι το Μετασχηματιστικό. Έπεται το Συναλλακτικό και τέλος το Laissez-faire. Και τα δύο φύλα είχαν τις ίδιες περίπου επιδόσεις σε όλα τα στυλ ηγεσίας, καθώς η μεταξύ τους διαφορά ήταν στα όρια του στατιστικού λάθους. Αξίζει να αναφερθεί, ότι οι γυναίκες αξιωματικοί συγκέντρωσαν υψηλή βαθμολογία στην επιμέρους υποκατηγορία «Παρακίνηση που εμπνέει».

Εικ. 7. Αποτελέσματα έρευνας για τα στυλ ηγεσίας

Πρότυπο Ηγεσίας

Μόνο το 35% των ερωτηθέντων ανέφερε ότι υπάρχει επίσημο και σαφώς καθορισμένο πρότυπο ηγεσίας. Ενιαίος και σαφής ορισμός της ηγεσίας δεν υπήρξε ούτε στις συνεντεύξεις, ενώ σχεδόν οι μισοί συμμετέχοντες περιέγραψαν την έννοια της διοίκησης και όχι αυτής της ηγεσίας.

Σχετικά με το αν οι γυναίκες αξιωματικοί πληρούν, είτε το σαφώς καθορισμένο, είτε αυτό που αντιλαμβάνονται οι ίδιοι ως ανεπίσημο μοντέλο ηγεσίας του ΣΣ, το 88% των ανδρών απάντησε θετικά. Εξίσου θετική ήταν και η άποψη που αποτυπώθηκε στις συνεντεύξεις.

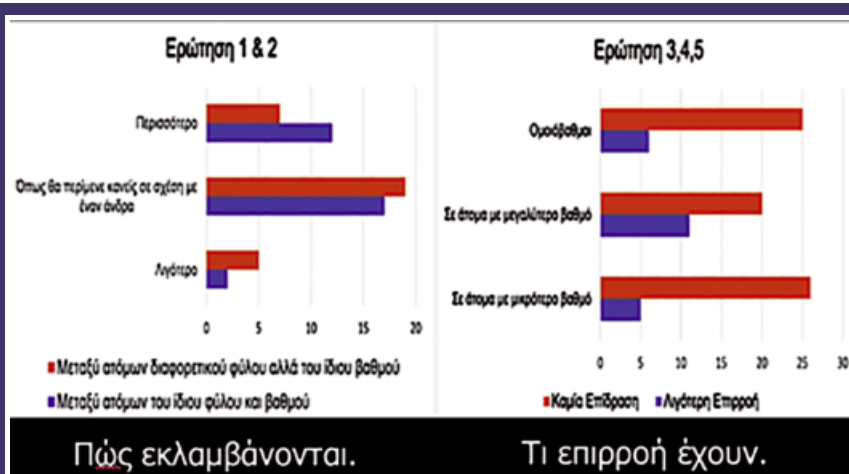
Εικ. 8. Αποτελέσματα έρευνας για το μοντέλο ηγεσίας

Γυναίκες και Ηγεσία

Αναφορικά με την αποτελεσματικότητα, η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών θεωρεί τον εαυτό του εξίσου αποτελεσματικό με τους άνδρες ως ηγέτη, ενώ το 100% των ανδρών δήλωσε πως πιστεύει το ίδιο για τις γυναίκες συναδέλφους του.

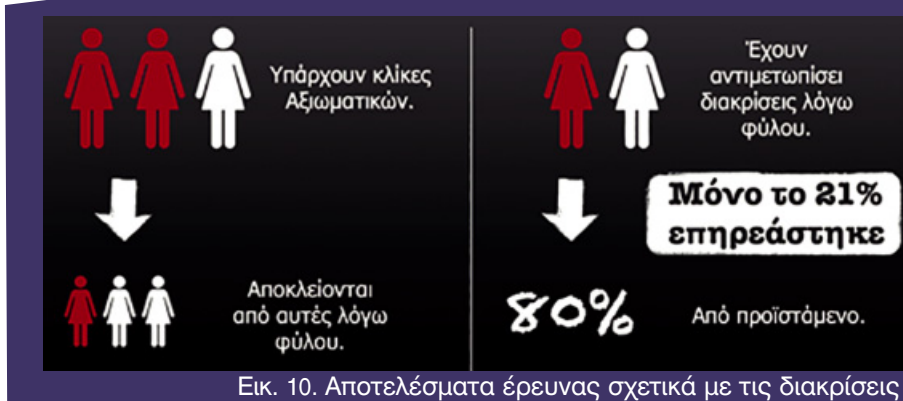
Το 70% των γυναικών ανέφερε ότι χρειάστηκε να υιοθετήσει ανδρικά χαρακτηριστικά για να ηγηθεί αποτελεσματικότερα. Εντούτοις, το 80% των ανδρών αξιωματικών απάντησε ότι οι γυναίκες ηγέτιδες που υιοθετούν αρσενικά χαρακτηριστικά ΔΕΝ ηγούνται αποτελεσματικότερα ή γίνονται πιο εύκολα αποδεκτές.

Στην ερώτηση αν θεωρούν ότι τις παίρνουν εξίσου «στα σοβαρά» σε σχέση με τους ομοιόβαθμους άνδρες συναδέλφους τους, μόνο το 16% των γυναικών αξιωματικών θεωρεί ότι δεν λαμβάνονται εξίσου σοβαρά. Όμως, το 35% εξ' αυτών θεωρεί ότι το φύλο τους τις κάνει να έχουν λιγότερη επιρροή σε άτομα με μεγαλύτερο βαθμό από αυτές.

Εικ. 9. Αποτελέσματα ερωτήσεων σχετικά με την επιρροή των γυναικών Αξιωματικών

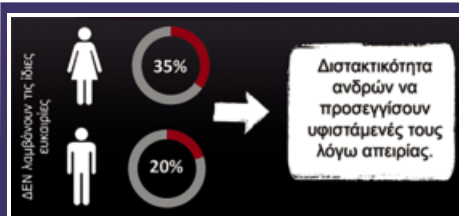
Τα 2/3 των γυναικών απάντησαν ότι υπάρχουν δίκτυα αξιωματικών («κλίκες»), ενώ το 1/3 από αυτές θεωρεί ότι αποκλείονται από αυτά λόγω φύλου. Σχεδόν οι μισές από τις συμμετέχουσες δήλωσαν ότι έχουν αντιμετωπίσει διακρίσεις λόγω φύλου ή προκαταλήψεων κατά την ενάσκηση των ηγετικών τους καθηκόντων, ενώ η πλειοψηφία των θετικών απαντήσεων αφορούσε Ταγματάρχες και άνω. Το 80% των διακρίσεων αυτών προήλθε από προϊστάμενό τους, παρόλο που το 100% των ανδρών διοικητών απάντησε ότι

Εικ. 10. Αποτελέσματα έρευνας σχετικά με τις διακρίσεις

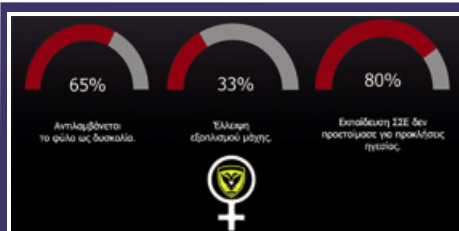
συμπεριφέρεται το ίδιο στους αξιωματικούς ανεξαρτήτως φύλου. Εντούτοις, μόλις το 21% των γυναικών ανέφερε ότι αυτό μείωσε την απόδοσή τους ως ηγέτη.

Σχετικά με το αν πιστεύουν ότι λαμβάνουν τις ίδιες ανεπίσημες ευκαιρίες ανάπτυξης ηγεσίας⁶ σε σχέση με τους άντρες, το 35% των γυναικών απάντησε αρνητικά. Με αυτό συμφώνησε το 20% των συνεντευξιζόμενων διοικητών, αναφέροντας ως βασική αιτία την διστακτικότητα των ανδρών να προσεγγίσουν τις υφιστάμενές τους, λόγω μη πρότερης εμπειρίας συνεργασίας με γυναίκες, αλλά και τα στερεότυπα.

Εικ. 11. Αποτελέσματα έρευνας σχετικά με τις ανεπίσημες ευκαιρίες ανάπτυξης ηγεσίας

Αναφορικά με τους περιοριστικούς παράγοντες, το 65% των γυναικών Αξιωματικών αντιλαμβάνεται το φύλο του ως δυσκολία ή μειονέκτημα στην άσκηση των ηγετικών του καθηκόντων, ενώ το 1/3 θεωρεί την έλλειψη εξειδικευμένου για γυναίκες εξοπλισμού μάχης ως ανασταλτικό παράγοντα. Τέλος, το 80% του δείγματος και το 100% των γυναικών αξιωματικών των Όπλων πιστεύει ότι η εκπαίδευση που έλαβε στην ΣΣΕ δεν τις προετοίμασε επαρκώς να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις ως γυναίκες ηγέτες.

Εικ. 12. Αποτελέσματα έρευνας σχετικά με τους περιοριστικούς παράγοντες

6. Πχ συμβουλευτική, mentoring, καθοδήγηση σχετικά με το σχεδιασμό της σταδιοδρομίας/καριέρας τους, κλπ

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Βασικά συμπεράσματα της έρευνας, αν και το δείγμα ήταν μικρό για απόλυτα ασφαλή συμπεράσματα και γενικεύσεις, είναι τα εξής:

- Το φύλο του ηγέτη δεν φαίνεται να επιδρά στο στυλ ηγεσίας. Και τα δύο φύλα υιοθετούν το Μετασχηματιστικό στυλ στον ίδιο βαθμό, ενώ ασκούν ελάχιστα τη *Laissez-faire* ηγεσία, γεγονός ιδιαίτερα θετικό για τον ΣΞ.
- Οι γυναίκες αξιωματικοί παρουσιάζουν πλήρη συμμόρφωση στο εκλαμβανόμενο ως μοντέλο ηγεσίας του Έλληνα Αξιωματικού, καθώς και υψηλή αποτελεσματικότητά.
- Σύμφωνα με την άποψη των στελεχών του, ο ΣΞ στερείται ενός σαφώς καθορισμένου σύγχρονου μοντέλου ηγεσίας.
- Παρά την αξιοσημείωτη πρόοδο που έχει γίνει και μάλιστα σε σύντομο χρονικό διάστημα, οι γυναίκες αξιωματικοί συνεχίζουν να υφίστανται διακρίσεις, έστω και αν αυτές είναι περιορισμένες και προέρχονται συνήθως από μεγαλύτερους σε ηλικία αξιωματικούς. Θα πρέπει εδώ να τονιστεί, ότι η ανοχή κρουσμάτων σεξισμού, διακρίσεων και έλλειψης σεβασμού, δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για εκδήλωση συμπεριφορών σεξουαλικής παρενόχλησης, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει σεξιστικά σχόλια, δυσφήμιση, άσκηση ψυχολογικής ακόμη και σωματικής βίας.
- Τέλος, παρά το ότι οι γυναίκες ηγέτες απολαμβάνουν ισότιμη μεταχείριση και χαίρουν τον σεβασμό της πλειοψηφίας, καλούνται να αντιμετωπίσουν «αόρατες» προκλήσεις και περιοριστικούς παράγοντες λόγω φύλου. Αυτοί συνήθως δεν γίνονται κατανοητοί από τους άνδρες, υποδεικνύοντας ότι ο ΣΞ παραμένει ένας ανδρικός οργανισμός, όπου η ύπαρξη γυναικών προκαλεί ακόμη αμηχανία. Παραταύτα, οι γυναίκες αξιωματικοί βρίσκουν τρόπους να ασκούν τα ηγετικά τους καθήκοντα με επιτυχία.

Κατόπιν των ανωτέρω, λοιπόν, προτείνεται:

- Ο καθορισμός και ανάπτυξη ενός σύγχρονου, πλήρους και σαφώς καθορισμένου μοντέλου ηγεσίας με ταυτόχρονη αναδιοργάνωση της σχετικής εκπαίδευσης.
- Η δημιουργία ενός προγράμματος καθοδήγησης/mentoring και για τα δύο φύλα, με σκοπό την μεταφορά εμπειρίας και γνώσης αλλά και την ενσω-

μάτωση των γυναικών ηγητόρων στα υφιστάμενα δίκτυα των αξιωματικών, με ταυτόχρονη εξοικείωση των μεγαλύτερων σε ηλικία αξιωματικών (μέντορες) με το ρόλο της γυναίκας ως ηγέτη.

- Η προληπτική αντιμετώπιση του θέματος της σεξουαλικής παρενόχλησης.
- Η εξοικείωση των ανδρών αξιωματικών με τις γυναίκες αξιωματικούς ως ηγήτορες μέσω σχετικών ενημερώσεων, που θα προωθούν τη σπουδαιότητα της επιχειρησιακής αξιοποίησής όλων και θα στηλιτεύουν τον διαχωρισμό.
- Η περαιτέρω μελέτη του θέματος με την διενέργεια μεγαλύτερης κλίμακας ερευνών.

Οι προτάσεις για τις γυναίκες ηγέτες αφορούν τον τρόπο με τον οποίο αυτές θα βελτιώσουν τις ηγετικές τους ικανότητες, θα τονώσουν την αποδοχή τους από τον ανδρικό πληθυσμό και θα εκπαιδεύσουν το ίδιο το σύστημα να τις αποδεχτεί ως ηγέτες. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να έχουν αυτοπεποίθηση, καθώς αυτή επηρεάζει τις πεποιθήσεις σχετικά με τις ικανότητές τους να παράγουν υψηλά επίπεδα ηγετικής αποτελεσματικότητας. Να μην φοβούνται να αυτοπροσδιορίζονται ως ηγέτες και να μην υιοθετούν μια ανδρική ηγετική ταυτότητα, γιατί κάτι τέτοιο μάλλον υποδηλώνει έλλειψη αυτοπεποίθησης και σύγχυση. Επιπλέον, θα πρέπει να αναπτύξουν την αίσθηση του «ανήκειν» στον στρατιωτικό οργανισμό και να επιδιώκουν συνεχώς την ανάπτυξη και εξέλιξη των προσωπικών και επαγγελματικών τους ικανοτήτων. Ιδιαίτερη προσοχή, ωστόσο, θα πρέπει να δοθεί στον κίνδυνο καταστρατήγησης των δικαιωμάτων του ανδρικού φύλου μέσω του δικαιωματοσμού υπέρ των γυναικών. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η ίση μεταχείριση των δύο φύλων συνεπάγεται εκτός από δικαιώματα, και υποχρεώσεις. Κανείς δεν θα πρέπει να προβάλλει ως δικαιολογία το φύλο του για την αποφυγή εκτέλεσης καθηκόντων, έστω και αν αφορά οικογενειακές υποχρεώσεις και βιολογικούς περιορισμούς.

Επίλογος

Οι ΕΔ οφείλουν να αξιοποιήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα στελέχη τους για την άμυνα και την ασφάλεια της χώρας, επενδύοντας στην ανάπτυξη ηγετών και την προσέλκυση των καλύτερων, ανεξαρτήτως φύλου. Με βάση τα σημερινά δεδομένα, η ανάληψη υψηλών ηγετικών θέσεων από γυναίκες Αξιωματικούς στο άμεσο μέλλον φαίνεται δεδομένη. Έτσι, η αξιοποίηση των γυναικών ως ηγήτορες, αναδεικνύεται πιο επίκαιρη από ποτέ, ενώ η

όποια διαφορετικότητα, όταν αξιοποιείται σωστά, συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα των οργανισμών, προσφέροντας αλληλοσυμπλήρωση.

Το σημαντικότερο από όλα είναι να παραδεχθούμε ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ των φύλων παρά μόνο αν εμείς δεχτούμε την διαφορετικότητα και επιτρέψουμε διακρίσεις και στερεότυπα, τα οποία είναι και η πραγματική απειλή για την συνοχή και την αποτελεσματικότητα του στρατεύματος. Άλλωστε, η αποστολή των ΕΔ δεν προσδιορίζεται με βάση το φύλο, ούτε η σημαία κάτω από την οποία επιχειρούμε κάνει τέτοιες διακρίσεις.

Βιβλιογραφία

ΓΕΣ/ΔΙΔΟ. 2002. ΣΚ 31-20: *Δόγμα διαμόρφωσης ηγετών του Στρατού Ξηράς*. Μοντάζ: Ανατύπωση 2009. Αθήνα: ΤΥΕΣ.

NATO. 2018. «Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives.» Brussels.

Μπουραντάς, Δ. 2017. *Μικρές Εισαγωγές: Ηγεσία*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

—. 2005. *Ηγεσία: ο δρόμος της διαρκούς επιτυχίας*. Κριτική.

Καραμπελιάς, Γ. 2009. *Κοινωνιολογία και Ένοπλες Δυνάμεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Avolio, B. J., και B. M. Bass. 2004. *Multifactor leadership questionnaire: Manual and Sampler Set (3rd ed.)*. Redwood City, CA: Mindgarden.

Avolio, B., και B. Bass. 1991. *The Full Range Leadership Development Programs: Basic and Advanced Manuals*. Binghamton, NY: Bass, Avolio & Associates.

Bass, B., D. Jung, B. Avolio, και Y. Berson. 2003. «Predicting unit performance by assessing transformational and transactional leadership.» *Journal of Applied Psychology* 88 (2): 207-219.

Bryman, Alan, και Emma Bell. 2011. *Business Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.

Carli, Linda, και Alice Eagly. 2001. «Gender, Hierarchy, and Leadership: An Introduction.» *Social Issues* 57 (4): 629-636.

Devilbiss, M. C. 1990. *Women and Military Service*. Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press.

Eagly, A., και L. Carli. 2007. «Women and the labyrinth of leadership.» *Harvard Business Review* 85 (9): 63-71.

Gilligan, C. 1982. *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Giltinane, C. 2013. «Leadership Styles and Theories.» *Nursing Standard*

27 (41): 35-39.

Højgaard, Lis. 2002. «Tracing Differentiation in Gendered Leadership: An Analysis of Differences in Gender Composition in Top Management in Business, Politics and the Civil Service.» *Gender, Work and Organization* 9 (1): 15-38.

Hymowitz, C., και T. D. Schellhardt. 1986. «The corporate woman (a special report): Cover-the glass ceiling: Why women can't seem to break the invisible barrier that blocks them from the top jobs.» *The Wall Street Journal (Eastern Edition)* 24.

Kotter, John. 2003. «Τα πραγματικά καθήκοντα των ηγετών.» Στο *Για την Ηγεσία (Harvard Business Review on Leadership)*, του/της Harvard Business School, 43-66. Κλειδάριθμος.

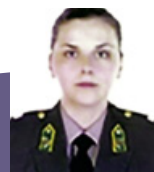
Matthews, M. 2014. *21st Century Military Leadership*. Πρόσβαση Απρίλιος 2021. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/head-strong/201410/21st-century-military-leadership>.

Morgan, G. 1998. *Images of Organization: The Executive Edition*. San Francisco: Berrett-Koehler.

RAND. 1997. *New Opportunities for Military Women, Effects upon Readiness, Cohesion and Morale*. Research Brief, Army Research Institute. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR896.html.

Suzanne, P. 1998. *Homophobia: A Weapon of Sexism*. Arkansas: Chardon Press.

USA Army. 2012. *ADP 6-22 (Army Doctrine Publication): Army Leadership*. Washington: USA Headquarters Department of the Army.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Ταγματάρχης Κιοϊλιού Μαρία γεννήθηκε στο Διδυμότειχο και αποφοίτησε το 2003 από την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων ως Ανθυπολοχαγός του σώματος Εφοδιασμού Μεταφορών. Έχει αποφοιτήσει επιτυχώς από όλα τα προβλεπόμενα σχολεία του ΣΞ για την ειδικότητα και τον βαθμό της. Υπηρέτησε σε Μονάδες και επιτελικές θέσεις του σώματός της. Έχει διατελέσει Διευθύντρια Υποστήριξης του Δορυφορικού Σταθμού Εδάφους και Διευθύντρια του Εθνικού Γραφείου Υποστήριξης στο αεροπορικό επιτελείο του NATO (AIRCOM). Φοιτά με υποτροφία στο Πανεπιστήμιο του Warwick (WBS) στην Αγγλία, όπου και ολοκληρώνει την διατριβή της στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Διοίκησης Επιχειρήσεων (MBA – Master in Business Administration). Ομιλεί άριστα τα Αγγλικά. Είναι έγγαμη με τον Ασμχο (Ι) Παντικάκη Αναστάσιο και έχει δύο τέκνα.

"Διοίκηση, ηγεσία και συναισθηματική νοημοσύνη του Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα (Διγενή) ως ηγέτη της ΕΟΚΑ"

του Συνταγματάρχη
(ΕΜ) Δημήτριου
Σκρινή, Επιτελή του
Τμήματος Μελετών
της ΑΔΙΣΠΟ

Εισαγωγή (διοίκηση και ηγεσία)

Ο πόλεμος από τη φύση του στερείται ορθολογισμού. Όσοι εμπλέκονται σε ένοπλες συγκρούσεις χρειάζονται συντονισμό και κίνητρα. Η παροχή κινήτρων γίνεται καλύτερα από τους διοικητές που έχουν οι ίδιοι κίνητρα και τίθενται επικεφαλής των τμημάτων τους. Η διοίκηση είναι απαραίτητη για την ύπαρξη και λειτουργία των Ενόπλων Δυνάμεων (ΕΔ). Η διαδικασία της διοίκησης είναι πολύπλοκη, αλλά οι λειτουργίες της είναι αιώνιες και αμετάβλητες. Η στρατιωτική διοίκηση επηρεάζεται από πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και τεχνολογικούς παράγοντες.¹ Διοίκηση στις Ένοπλες Δυνάμεις (ΕΔ) είναι η νόμιμη ασκούμενη εξουσία από ένα άτομο προς τους υφισταμένους του, η οποία πηγάζει από το βαθμό και τα καθήκοντα που του έχουν ανατεθεί ή από τη θέση του. Ηγεσία είναι η τέχνη επιρροής και κατεύθυνσης των ατόμων, με σκοπό την εμπιστοσύνη, την υπακοή, το σεβασμό, τη συνεργασία μεταξύ των ατόμων και την αφοσίωσή τους για την επίτευξη κοινών στόχων.²

1. Martin van Creveld. *Η διοίκηση στον πόλεμο* (Αθήνα: Τουρίκη, 2001), σσ. 19, 22, 23, 28, 31.

2. ΓΕΣ/Διεύθυνση Μελετών. ΕΕ 181-1, Διοίκηση και Ηγεσία (Αθήνα: ΤΥΕΣ, 1988), σσ. 9, 50.

Η έννοια της ηγεσίας δεν ταυτίζεται με την κατοχή θέσεων διοίκησης, ούτε η ηγετική λειτουργία ταυτίζεται με τη θεσμική έννοια της διοίκησης. Ηγεσία και management είναι συμπληρωματικές λειτουργίες, εξίσου απαραίτητες για την αποτελεσματικότητα των στελεχών και των Οργανισμών που διοικούν. Στην ιδανική περίπτωση, το management και η ηγεσία ασκούνται ταυτόχρονα από ένα άτομο,³ το Διοικητή, εφόσον πρόκειται για ΕΔ. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η επιστήμη της διοίκησης είναι η γνώση του τρόπου αξιοποίησης των άλλων. Ο σπουδαίος διοικητής αναδεικνύει τις αρετές των υπολοίπων και βελτιώνει την απόδοσή τους.⁴ Κάθε ομάδα ανθρώπων με υψηλή απόδοση έχει επικεφαλής κάποιον ικανό στην τέχνη της ηγεσίας, η οποία στηρίζεται στις ικανότητες μετάδοσης του οράματος, έμπνευσης και εμψύχωσης των διοικουμένων.⁵ Οι συναισθηματικοί δεσμοί είναι ζωτικής σημασίας για το ηθικό, την αποτελεσματικότητα, ακόμα και την επιβίωση της ομάδας υπό συνθήκες πίεσης.⁶

A. Η Συναισθηματική Νοημοσύνη (Σ.Ν.)

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η Σ.Ν. αποτελεί ένα σύνολο νοητικής και συναισθηματικής εμπλοκής του ανθρώπου που ενδυναμώνει την ηθική αρετή. Στα «Ηθικά Νικομάχεια» όρισε τη Σ.Ν. ως την ικανότητα κάποιου να βρίσκει τον κατάλληλο χρόνο που μπορεί να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων με σωστό τρόπο, αποφεύγοντας οποιαδήποτε συναισθηματική εμπλοκή που θα επηρέαζε αρνητικά την ψυχολογία του.⁷ Ο Goleman χρησιμοποίησε τον όρο Σ.Ν. για να περιγράψει την επίδραση των συναισθημάτων στις νοητικές διαδικασίες του εγκεφάλου και τη συμπεριφορά στο χώρο εργασίας. Η Σ.Ν. περιλαμβάνει προσωπικές ικανότητες (αυτεπίγνωση και αυτοδιαχείριση) και κοινωνικές (κοινωνική επίγνωση και διαχείριση σχέσεων).⁸ Η αυτοεπίγνωση αποτελείται από συναισθηματική αυτοεπίγνωση, ακριβή αυτοαξιολόγηση και αυτοπεποίθηση. Η αυτοδιαχείριση συνίσταται σε αυτοέλεγχο, διαφάνεια, επίτευξη, πρωτοβουλία, προσαρμοστικότητα και αισιοδοξία. Η κοινωνική επίγνωση αποτελείται από ενσυναίσθηση, οργανωτική επίγνωση και εξυπηρέτηση. Τέλος, η διαχείριση σχέσεων συνίσταται σε έμπνευση, επιρροή, ανάπτυξη των

3. Δημήτρης Μπουραντάς. *Μάνατζμεντ* (Αθήνα: Μπένου, 2002), σσ. 310, 313 και 316.

4. Πέτρος Δούκας. *Οικονομικές θεωρίες*. Αρχές διοίκησης και αρχαία ελληνική σκέψη (Αθήνα: Λιβάνη, 2007), σσ. 409-411.

5. Σωτηρία Τριαντάρη. *Η ρητορική. Η τέχνη της επικοινωνίας από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο. Η επικαιροποίηση της ρητορικής και η εξέλιξή της* (Θεσσαλονίκη: Σταμούλης, 2016), σ. 199.

6. Daniel Goleman. *Η συναισθηματική νοημοσύνη στο χώρο της εργασίας* (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999), σ. 306.

7. Σωτηρία Τριαντάρη. *Η ρητορική. Η τέχνη της επικοινωνίας ... και η εξέλιξή της*, ό.π., σσ. 61-62, 197.

8. Λεωνίδας Χυτήρης. *Μάνατζμεντ. Αρχές Διοίκησης Επιχειρήσεων*. (Αθήνα: Interbooks, 2006), σσ. 170-172.

Εικ. 1. Εννοιολογικός προσδιορισμός ΖΠΣ για ΑΟΖ.¹⁰

άλλων, οργάνωση και επιβολή αλλαγών, διαχείριση συγκρούσεων και ομαδικότητα-συνεργατικότητα⁹ (εικ. 1).¹⁰

Μετά το Β΄ ΠΠ κυριάρχησε η «βάσει χαρακτηριστικών θεώρηση της ηγεσίας». Οι μελέτες βασίστηκαν στο χαρακτήρα και τις ικανότητες αυτών που ασκούν ηγεσία, δηλαδή στα φυσικά, πνευματικά και ψυχικά χαρακτηριστικά, όπως η Σ.Ν.¹¹ Η αποτελεσματική διοίκηση-ηγεσία είναι συνυφασμένη με τον υψηλό δεί-

κτη Σ.Ν. αυτού που την ασκεί. Οι άνθρωποι με ανεπτυγμένη Σ.Ν. διαχειρίζονται τόσο τα δικά τους συναισθήματα όσο και των άλλων, επηρεάζοντας καταστάσεις και λαμβάνοντας από τον καθένα το μέγιστο των δυνατοτήτων του. Οι ικανότητες της Σ.Ν. δεν είναι έμφυτες, αλλά μπορούν να αποκτηθούν μέσω μάθησης και εκπαίδευσης.¹²

Η Σ.Ν. αποτελεί απαραίτητο συστατικό της ηγεσίας και πλέον έχει καθοριστικό ρόλο στο πλαίσιο της ομάδας, αφού ο τρόπος που χειριζόμαστε τον εαυτό μας και τους άλλους είναι σημαντικότερος από τη νοημοσύνη, την εκπαίδευση και την πείρα που διαθέτουμε.¹³ Οι Διοικητές πρέπει να διαθέτουν Σ.Ν, δηλαδή ικανότητα ελέγχου των συναισθημάτων τους και πρόκλησης θετικών συναισθημάτων στους συνεργάτες τους.¹⁴ Η εφαρμογή του στρατιωτικού μοντέλου ηγεσίας, που είναι κατάλληλο για τη μάχη, απαιτεί δεξιότητες της

9. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης. Η Δύναμη της Συναισθηματικής Νοημοσύνης στη Διοίκηση Οργανισμών* (Αθήνα: Πεδίο, 2014), σσ. 301-304.

10. James Mcleod, «Supporting your talent – Developing Interpersonal Skills», PPI Network (χ.χ.) https://www.researchgate.net/figure/The-Mayer-and-Salovey-1997-four-branch-model-of-emotional-intelligence-EI-abilities_fig1_317825018 (έγινε πρόσβαση στις 08 Μαρτίου 2020)

11. Ευστάθιος Καπραβέλος. «Ανώτατη Διοίκηση και Ηγεσία», Προβληματισμοί, τεύχος 32 (Ελληνική Εταιρία Στρατηγικών Μελετών), http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t32/t32_03.htm

12. Γεράσιμος Καραμπελιάς, «Συναισθηματική Νοημοσύνη και Ψυχολογία του Ηγέτη», περίγραμμα διάλεξης στη ΣΕΘΑ, 13 Μαρτίου 2019.

13. Daniel Goleman. *Η συναισθηματική νοημοσύνη στο χώρο της εργασίας* (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999), σ. 21.

14. Λεωνίδας Χυτήρης, ό.π, σ. 170.

Σ.Ν, όπως επιρροή, επίτευξη και πρωτοβουλία. Το σημαντικότερο στοιχείο για την εφαρμογή του στρατιωτικού μοντέλου ηγεσίας είναι ο συναισθηματικός αυτοέλεγχος αυτού που ασκεί ηγεσία-διοίκηση.¹⁵

Β. Σύντομη Βιογραφία του Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα (Διγενή)

Ο Γεώργιος Γρίβας «Διγενής» (1897-1974) αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της νεότερης κυπριακής ιστορίας. Το 1919 αποφοίτησε ως αρχηγός Τάξης από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, όπου αργότερα δίδαξε τακτική πολέμου, έχοντας προηγουμένως φοιτήσει στη Στρατιωτική Σχολή των Βερσαλλιών. Πολέμησε στη Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922), ενώ στο έπος της Πίνδου (1940-41) υπηρέτησε στο Γραφείο Επιχειρήσεων του ΓΕΣ. Στην περίοδο της γερμανικής κατοχής (1941-1944) διετέλεσε αρχηγός της εθνικής αντιστασιακής οργάνωσης «Χ». Ο Στρατηγός Γρίβας ηγήθηκε του ενωτικού-απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959), ο οποίος οδήγησε στην ανεξαρτησία της Κύπρου. Αναγνωρίστηκε ως κορυφαία μορφή του ανταρτοπολέμου από το Fidel Castro, τον Che Guevara, τους Στρατάρχες Harding και Montgomery και από βρετανικές εφημερίδες. Όσα γράφθηκαν, κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα, αποτυπώνουν τη δύναμη και τη συνοχή των μελών της ΕΟΚΑ, που αγωνίζονταν για ένα σκοπό, στον οποίο πίστευαν ολόψυχα. Πολλά ειπώθηκαν για το πνεύμα αυτοθυσίας και τον ηρωισμό των αγωνιστών της ΕΟΚΑ και ιδιαίτερα για τον αρχηγό της, ο οποίος τους ενέπνευσε, ώστε να διεξάγουν επιτυχώς ένα άνισο αγώνα, υπό αντίξοες συνθήκες.¹⁶

Ο αγώνας της ΕΟΚΑ αποτέλεσε εξαίρεση στον κανόνα του Clausewitz, σύμφωνα με τον οποίο ο ανταρτοπόλεμος δεν είναι σε θέση να φέρει τη νίκη χωρίς ταυτόχρονη διεξαγωγή συμβατικών επιχειρήσεων και για τη διεξαγωγή του απαιτείται μεγάλο θέατρο επιχειρήσεων. Ωστόσο, αναγκαία προϋπόθεση επιτυχίας του ανταρτοπολέμου συνιστά η υποστήριξη του πληθυσμού,¹⁷ την οποία ο κυπριακός λαός παρείχε αφειδώς.

Γ. Προσωπικότητα και Σ.Ν. του Στρατηγού Γρίβα ως ηγέτη της ΕΟΚΑ

Η επιτυχία του αγώνα της ΕΟΚΑ σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην προσωπικότητα και τη δράση του αρχηγού της, ο οποίος διέθετε ανεπτυγμένη Σ.Ν, όπως φαίνεται παρακάτω:

Πριν ξεκινήσει ο αγώνας της ΕΟΚΑ, ο Γρίβας έγραφε ότι αναλαμβάνω

15. Daniel Goleman, Richard Vayatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης... Οργανισμών*, ό.π., σσ. 107 – 110.

16. Ανδρέας Βαρνάβας, *Ιστορία του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959)*, (Λευκωσία: Ίδρυμα απελευθερωτικού αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, 2002), σσ. 33, 379-380.

17. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*. (Αθήνα: Ποιότητα, 2008), σσ. 269, 272-273.

νει το «μεγαλύτερο εγχείρημα της ζωής» του για την εκπλήρωση «επιβεβλημένου καθήκοντος» με θάρρος και πίστη ότι θα επιτύχει.¹⁸ Προκαλούσε θαυμασμό και σεβασμό σε όσους τον ακολουθούσαν στους αγώνες του. Ήταν μεθοδικός, οργανωτικός, αποφασιστικός, θαρραλέος, ψύχραιμος, τολμηρός, οξυδερκής, προσηλωμένος στις αξίες του, όπως πίστη στο Θεό και την πατρίδα, την ελευθερία και το δίκαιο, για τις οποίες πάντα αγωνιζόταν. Σύμφωνα με τον Ταξίαρχο Magan της βρετανικής Υπηρεσίας ασφαλείας (MI5), ο Στρατηγός Γρίβας ήταν άνθρωπος με αρχές, αυστηρά έντιμος, σκληραγωγημένος, εργατικός, απτόητος απέναντι στους κινδύνους και τις δυσκολίες, ειλικρινής, με εμπιστοσύνη στον εαυτό του, επινοητικότητα και επίγνωση της θέσης του, ενώ διέθετε σπάνια πολιτική αντίληψη και κρίση.¹⁹

Στη διάρκεια του αγώνα, ο αρχηγός της ΕΟΚΑ έδειξε σπάνια ηγετικά χαρίσματα: διοικούσε, εκπαιδευε, προγραμματίζε, καθοδηγούσε, ενθάρρυνε και ενέπνεε τους άνδρες του και τον κυπριακό λαό. Διέθετε απaráμιλλο ήθος, αξιοπρέπεια και τιμή, χαρακτηριστικά που έθετε ως προϋποθέσεις ένταξης στην ΕΟΚΑ. Απέρριπτε εισηγήσεις συνεργατών του για λήψη μέτρων όπως η δηλητηρίαση του αντιπάλου ή η σύλληψη Βρετανών ιερέων, ηλικιωμένων και γυναικών ως ομήρων, καθώς τα έκρινε ανέντιμα. Ουδέποτε επεδίωξε δόξα ή υλικά αγαθά. Ήταν φιλόανθρωπος, αλτρουιστής κι ευεργέτης. Για την οικονομική ενίσχυση παιδιών απόρων αγωνιστών ίδρυσε δημόσιο φιλανθρωπικό ίδρυμα, στο οποίο κατέθετε τα έσοδα από την έκδοση των απομνημονευμάτων του, αποδεικνύοντας την αγάπη και τη συμπόνια του για το συνάνθρωπό του.²⁰ Ο «Διγενής» έδινε μεγάλη σημασία στην εμψύχωση των μελών της ΕΟΚΑ. Η έκδοση της παράνομης εφημερίδας «Ένωσης» συνέβαλε στην ψυχική προετοιμασία του κυπριακού λαού. Η Υπηρεσία Πνευματικού Ανεφοδιασμού έστελνε θρησκευτικά βιβλία στις αντάρτικες ομάδες και τους φυλακισμένους αγωνιστές, ενώ για τους νέους κυκλοφόρησαν παράνομα δύο περιοδικά που προωθούσαν τις αιώνιες ελληνικές αξίες. Επίσης το φρόνημα του λαού ενίσχυαν ιερείς, θεολόγοι και λαϊκοί, με κηρύγματα και ομιλίες.²¹

Κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ, την έλλειψη πολεμικής εμπειρίας και τεχνικών μέσων των Κυπρίων αναπλήρωναν η ψυχική δύναμη των αγωνιστών, που πολεμούσαν με αυτοθυσία, οι στρατιωτικές και οργανωτικές

18. Γεώργιος Γρίβας-Διγενής. *Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα-Διγενή Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*. (Αθήνα, 1961), σσ. 25-26.

19. Θέματα Ελληνικής Ιστορίας, «Οι απόψεις των Βρετανικών μυστικών υπηρεσιών για τον Γεώργιο Γρίβα κατά την περίοδο 1942-1962», (31 Οκτωβρίου 2014), <https://www.istorikathemata.com/2014/10/1942-1962.html> (έγινε πρόσβαση στις 29 Φεβρουαρίου 2020).

20. Ελληνική Αντίσταση, «Η ξεχωριστή προσωπικότητα του αρχηγού της ΕΟΚΑ, Γεωργίου Γρίβα Διγενή» (26 Ιανουαρίου 2013), <http://antistasi.org/?p=30007> (έγινε πρόσβαση στις 29 Φεβρουαρίου 2020).

21. Σπύρος Δημητρίου. *Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, ο αρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α.* (Αθήνα: Πελασγός, 2017), σσ. 148, 162-163.

ικανότητες, καθώς και η αποφασιστικότητα του αρχηγού της, ο οποίος οργάνωσε και διεξήγαγε τον αγώνα, με πίστη στο Θεό, ισχυρή θέληση, σύνεση και αποφασιστικότητα. Ουδέποτε κάμφθηκε από δυσκολίες ή εμπόδια, όπως η κατάσχεση του οπλισμού που μετέφερε το πλοi-άριο «Άγιος Γεώργιος», πριν την έναρξη του αγώνα (εικ. 2). Εργαζόταν υπό αντίξοες συνθήκες, προσάρμοζε τα σχέδια του

Εικ. 2. Το πλοiάριο «Άγιος Γεώργιος» που μετέφερε φορτίο όπλων στην Κύπρο, αλλά συνελήφθη από τις βρετανικές Αρχές.²²

στα νέα δεδομένα και συνέχιζε απτόητος τη δράση του. Ο Στρατηγός Γρίβας είχε αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία που μετέδιδε στον κυπριακό λαό και τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ. Αύξανε τη μαχητικότητα και εξύψωνε το ηθικό τους, προσελκύοντας πολλούς νέους στον αγώνα. Οι βανδαλισμοί, οι κακοποιήσεις και οι καταστροφές των Άγγλων, ακόμα και η πληθώρα των μέσων που διέθεταν, δεν μείωσαν το ηθικό των αγωνιστών, αλλά το ενδυνάμωναν για νέους σκληρούς αγώνες. Ο Στρατηγός Γρίβας επέβαλε απόλυτη μυστικότητα, εχεμύθεια, τυφλή υπακοή στις διαταγές του, τόλμη, θάρρος, αυταπάρνηση, υπομονή και εμμονή στον αγώνα, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη, το σεβασμό και την εκτίμηση των Κυπρίων. Οδηγούσε τους αγωνιστές στη μάχη για μετουσίωση του αιώνιου πόθου, που ήταν η ελευθερία της Κύπρου και η ένωση με την Ελλάδα.²³

Ο κυπριακός λαός συμπαραστέκονταν στον αγώνα της ΕΟΚΑ,²⁴ χάρη στην επιρροή που ασκούσε ο αρχηγός της. Ο Στρατηγός Γρίβας ενέπνεε τους Κυπρίους και αναγνώριζε την προσφορά τους, κυρίως της νεολαίας και των συναγωνιστών του. Τιμούσε τις ηρωικές θυσίες των νεκρών και τους προέβαλε ως παράδειγμα για κάθε Κύπριο, δηλώνοντας συγκίνηση και υπερηφάνεια, παρά «τον ψυχικόν πόνον» που ένιωθε. Επίσης εξήρε τον ηρωισμό των παιδιών και των γυναικών, τις οποίες σύγκρινε με τις Σπαρτιάτισσες, Σουλιώτισσες και Μεσολογγίτισσες. Διέθετε στοιχεία αυτοεπίγνωσης, καθώς ενεργούσε σύμφωνα με τις προσωπικές του αξίες, εξέφραζε τα συναισθήματα, το όραμα και

22. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σ. 45.

23. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 31, 35, 39, 46-47, 144, 162, 324.

24. Το Μάρτιο του 1958 η παθητική αντίσταση του λαού αφύπνισε τη διεθνή κοινή γνώμη για τον αγώνα. Τον ίδιο χρόνο, κανείς Ελληνοκύπριος δεν ανταποκρίθηκε στην προσφορά αμοιβής από τους Άγγλους για παροχή πληροφοριών που θα οδηγούσαν σε ανεύρεση οπλισμού της ΕΟΚΑ. Επιπλέον, ο κυπριακός λαός κατάφερε οικονομικό μπουϊκοτάζ κατά των Άγγλων, ο οποίος προξένησε ζημιές εκατομμυρίων λιρών. (Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 270-271, 320, 334-335).

την πίστη του στη νίκη, έχοντας επίγνωση του καθήκοντος ως αρχηγός της ΕΟΚΑ.²⁵ Αναγνώριζε τον εαυτό του ως ηγέτη, δείχνοντας αυτοπεποίθηση, καθώς γνώριζε τις δυνατότητές του, ένωθε σιγουριά για τον εαυτό του και δεχόταν πρόθυμα την αποστολή του.²⁶

Ο «Διγενής» σχεδίαζε και διέτασσε τολμηρές επιχειρήσεις, όπως η επίθεση στον πολυδύναμο αστυνομικό σταθμό της Κερύνειας (το Σεπτέμβριο 1956), η οποία διεξήχθη κυρίως από μαθητές Γυμνασίου. Παρά τις αρχικές επιφυλάξεις, διέταξε την επίθεση, τονίζοντας: «...*Τα πάντα είναι κατορθωτά, όταν υπάρχει πίστη και θάρρος*».²⁷ Ο σχεδιασμός και η επιτυχής έκβαση παρά-τολμων στρατιωτικών επιχειρήσεων τόνωναν την αυτοπεποίθηση των ανδρών του, καταδεικνύοντας ότι ο Στρατηγός Γρίβας διέθετε υψηλά προσωπικά κριτήρια που τον ωθούσαν στη συνεχή βελτίωση των ανθρώπων που καθοδηγούσε. Ήταν πραγματιστής, καθώς υπολόγιζε τους κινδύνους, αναλάμβανε το ρίσκο και έθετε προκλητικούς, αλλά εφικτούς στόχους. Τα παραπάνω συνιστούν την ικανότητα επίτευξης, που εντάσσεται στην αυτοδιαχείριση, ως έκφραση της Σ.Ν.²⁸

Ο «Διγενής» αντιμετώπιζε με περιφρόνηση τα μέτρα που προέβλεπαν τη θανατική ποινή για τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ, γνωρίζοντας ότι, δεν τους πτοούν και ενέτεινε τον αγώνα.²⁹ Επεδείκνυε ψυχραιμία και αταραξία σε συνθήκες πίεσης και ευελιξία στις προκλήσεις. Είχε την αίσθηση της αυτοαποτελεσματικότητας, πιστεύοντας ότι είναι σε θέση να ελέγξει ο ίδιος την τύχη του και δεν δίσταζε να παρακάμπτει τους κανόνες, επιδιώκοντας καλύτερες προοπτικές για το μέλλον. Τα παραπάνω δείχνουν στοιχεία αυτοδιαχείρισης (αυτοέλεγχο, προσαρμοστικότητα και πρωτοβουλία).³⁰ Οι προκηρύξεις του αρχηγού της ΕΟΚΑ, σε συνδυασμό με τη στάση των μελών της, αποδείκνυαν ότι αντιλαμβάνονταν τα συναισθήματα τους και τις αξίες που τους καθοδηγούσαν, δείχνοντας ενσυναίσθηση και οργανωτική επίγνωση, τα οποία αποτελούν συστατικά στοιχεία της κοινωνικής επίγνωσης.³¹

25. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 84-85, 273-276, 313, 324,-328, 353, 368, 370.

26. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης ... Οργανισμών*, ό.π, σ. 301.

27. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 177-179.

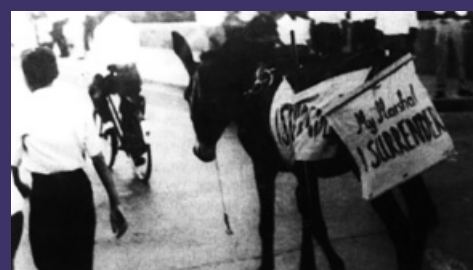
28. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης ... Οργανισμών*, ό.π, σ. 302.

29. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 182-184.

30. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης ... Οργανισμών*, ό.π, σ. 302.

31. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης ... Οργανισμών*, ό.π, σ. 303.

Ο Στρατηγός Γρίβας, ενίοτε ανέστειλε τις επιχειρήσεις της ΕΟΚΑ (Αύγουστος 1956, Μάρτιος και Δεκέμβριος 1957, Αύγουστος και Δεκέμβριος 1958), ώστε να διευκολύνει τις διαπραγματεύσεις της βρετανικής Κυβέρνησης με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Ήθελε να αποφύγει την αιματοχυσία και να συνδράμει στην προσέγγιση των αντιμαχόμενων πλευρών, με σκοπό την εκπλήρωση των πόθων της ελληνικής Κύπρου. Στις βρετανικές επιχειρήσεις εναντίον της ΕΟΚΑ και τις προκλήσεις των κυβερνητών Harding και Foot, ο «Διγενής» δεν παρασύρθηκε σε παραβίαση της εκεχειρίας, παρέμενε ατάραχος και αντιδρούσε μόνο για λόγους αυτοάμυνας, δείχνοντας αυτοέλεγχο. Είχε επίγνωση της κατάστασης, καθώς απέφευγε τις επιθέσεις των Βρετανών, ενώ προετοιμαζόταν για ενδεχόμενη αποτυχία των διπλωματικών ενεργειών, φρόντιζε για την ετοιμότητα της ΕΟΚΑ και τη διατήρηση του αγωνιστικού πνεύματος του λαού, αναμένοντας τις κατάλληλες συνθήκες για να αντιδράσει.³² Κατανοούσε τις διαφορετικές οπτικές, επεδίωκε την εξεύρεση αμοιβαία αποδεκτής λύσης, δείχνοντας ιδιαίτερη ικανότητα διαχείρισης συγκρούσεων.³³ Ο Γρίβας απέρριψε τελεσίγραφο του Harding (22/8/1956) για παράδοση των ανδρών της ΕΟΚΑ με τα όπλα τους, δηλώνοντας ότι «οι νικητές δεν παραδίδονται», δίνοντας όμως την ευκαιρία στο Harding να το ανακαλέσει. Παράλληλα, ένα γαϊδούρι περιφερόταν στη Λευκωσία με ξύλινα όπλα και πινακίδα με τη φράση «My Marshal I surrender» (εικ. 3). Η χιουμοριστική απάντησή του, εξέφραζε αυτοπεποίθηση, αισιοδοξία και αποφασιστικότητα για τη συνέχιση του αγώνα της ΕΟΚΑ μέχρι την τελική νίκη. Όποτε διαπίστωνε ότι, οι κινήσεις καλής θέλησης δεν είχαν ανταπόκριση από τους Άγγλους, ο αρχηγός της ΕΟΚΑ ζητούσε από τα μέλη της να αναλάβουν «σφοδρότατη» δράση χωρίς να φοβηθούν κινδύνους και θυσίες,³⁵ δείχνοντας προσαρμοστικότητα και ικανότητα διαχείρισης-επιβολής αλλαγών. Με τις παραπάνω ενέργειες, ο Γρίβας επέδειξε δεξιότητες της Σ.Ν, όπως: αυτοεπίγνωση (αυτοπεποίθηση), αυτοδιαχείριση (αυτοέλεγχο, προσαρμοστικότητα, αισιοδοξία και πρωτοβουλία) και διαχείριση σχέσεων (έμπνευση, επιρροή, ανάπτυξη των άλλων, διαχείριση συγκρούσεων και συνεργατικότητα).³⁶

Εικ. 3. Η απάντηση στο τελεσίγραφο του Harding για παράδοση των αγωνιστών της ΕΟΚΑ.³⁴

32. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 33, 168-169, 233-234, 241-242, 261, 281-283, 308-309, 323, 330-331, 350-353.

33. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης ... Οργανισμών*, ό.π, σ. 304.

34. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σ. 173.

35. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 168-174, 317.

36. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης ... Οργανισμών*, ό.π, σσ. 301-304.

Ο «Διγενής» αντιλήφθηκε εξ' αρχής τις προθέσεις Άγγλων και Τούρκων που δεν ήθελαν πλήρη ανεξαρτησία της Κύπρου. Με επιστολές και προκηρύξεις του εξέφρασε τις επιφυλάξεις του και προειδοποίησε για τις συνέπειες των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, που υπεγράφησαν το Φεβρουάριο του 1959 και αποτέλεσαν τη βάση για τη διχοτόμηση του νησιού. Παρότι δεν είχε ερωτηθεί για τη λύση, επέδειξε ανωτερότητα και ωριμότητα σκέψης, θέτοντας πάνω απ' όλα το συμφέρον της πατρίδας, προκειμένου να αποτρέψει το διχασμό. Στις 9 Μαρτίου 1959 διέταξε το τέλος του ένοπλου αγώνα, καλώντας το λαό σε ομόνοια, ενότητα και συσπείρωση γύρω από το Μακάριο, για το καλό του έθνους, αντιλαμβανόμενος ότι, οι συμφωνίες δεν ήταν η ιδανική λύση, αλλά η καλύτερη δυνατή.³⁷ Οι παραπάνω ενέργειες δείχνουν ότι ο Γρίβας διέθετε ικανότητες αυτοεπίγνωσης (προσήλωση στις αξίες, αντίληψη, ειλικρίνεια και αυτοπεποίθηση), αυτοδιαχείρισης (προσαρμοστικότητα, αυτοέλεγχο, αισιοδοξία και διαφάνεια), κοινωνικής επίγνωσης (ενσυναίσθηση και οργανωτική επίγνωση) και διαχείρισης σχέσεων (επιρροή, συνεργατικότητα και διαχείριση συγκρούσεων).³⁸

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Η προσήλωση στις αξίες, το όραμα και τα διδάγματα από το βίο του Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα «Διγενή» δύνανται να αποτελέσουν οδηγό για τους σύγχρονους Έλληνες.

Μέσα από τη σύντομη περιγραφή της δράσης του «Διγενή», διαφαίνεται ότι διέθετε και τις τέσσερις δεξιότητες της Σ.Ν, δηλαδή αυτοεπίγνωση, αυτοδιαχείριση, κοινωνική επίγνωση και διαχείριση σχέσεων, όπως αναλύονται από τους Goleman, Voyatzis και McKee.³⁹

Οι δεξιότητες Σ.Ν. είναι απαραίτητες για την άσκηση διοίκησης-ηγεσίας και διαφοροποιούν τον απλό διοικητή ή διευθυντή (manager) από αυτόν που ασκεί πραγματική ηγεσία. Μια ουσιαστική ηγεσία, βασισμένη στη Σ.Ν, αποφέρει σημαντικά οφέλη για το διοικητή, τους διοικούμενους και τη Μονάδα.

Ο επιτυχημένος διοικητής μεταδίδει ενθουσιασμό και αυτοπεποίθηση, επιλύει προβλήματα (διαχείριση σχέσεων), αντιλαμβάνεται τι συμβαίνει γύρω του (κοινωνική επίγνωση), δεν πτοείται από τις δυσκολίες, τολμά να επιβάλει αλλαγές, έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του (αυτοπεποίθηση), καθώς και επί-

37. Ανδρέας Βαρνάβας, ό.π, σσ. 341, 348-351, 368-369.

38. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης ... Οργανισμών*, ό.π, σσ. 301-304.

39. Daniel Goleman, Richard Voyatzis, Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης. ... Οργανισμών*, ό.π, σσ. 301-304.

γνωση των ικανοτήτων και των αδυναμιών του (αυτοεπίγνωση). Γενικά έχει ανεπτυγμένη Σ.Ν.

Τα στελέχη που ασκούν διοίκηση-ηγεσία στις ΕΔ πρέπει να κατανοήσουν την επίδραση της Σ.Ν. στην απόδοση του προσωπικού. Πρέπει να εξετασθούν τρόποι περαιτέρω ανάπτυξης της Σ.Ν. των στελεχών, ώστε να επιτευχθεί υψηλός δείκτης συλλογικής Σ.Ν, ο οποίος θα καταστεί πολλαπλασιαστής ισχύος των ΕΔ. Σε αυτή την κατεύθυνση θα συμβάλει η ενσωμάτωση μαθημάτων Σ.Ν. και μελετών περίπτωσης στρατιωτικών διοικητών όπως ο Στρατηγός Γρίβας στα προγράμματα εκπαίδευσης των στρατιωτικών σχολών, με σκοπό την ανάπτυξη Σ.Ν. στους μελλοντικούς διοικητές των ενόπλων δυνάμεων. Τέλος, τα στελέχη που πρόκειται να αναλάβουν διοίκηση Μονάδων ή ανώτερων κλιμακίων διοίκησης πρέπει να υποβάλλονται σε δοκιμασίες μέτρησης Σ.Ν.

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία Ταξινομημένη στην Ελληνική Γλώσσα:

- Βαρνάβας, Ανδρέας. *Ιστορία του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959)*, (Λευκωσία: Ίδρυμα απελευθερωτικού αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, 2002).
- ΓΕΣ/Διεύθυνση Μελετών. ΕΕ 181-1, *Διοίκηση και Ηγεσία* (Αθήνα: ΤΥΕΣ, 1988).
- Γρίβας, Γεώργιος -Διγενής. *Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα-Διγενή Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*. (Αθήνα, 1961).
- City Free Press, «Γνωρίζεις πού βρίσκεται το συγκεκριμένο άγαλμα του Γρίβα;» (25 Αυγούστου 2017), <https://city.sigmalive.com/artile/2017/8/25/gnorizeis-poy-vrisketai-sygkekrimeno-agalma-toy-griva/> (έγινε πρόσβαση στις 08 Μαρτίου 2020).
- Creveld, Martin van. *Η διοίκηση στον πόλεμο* (Αθήνα: Τουρίκη, 2001).
- Δημητρίου, Σπύρος. *Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, ο αρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α.* (Αθήνα: Πελασγός, 2017).
- Δούκας, Πέτρος. *Οικονομικές θεωρίες. Αρχές διοίκησης και αρχαία ελληνική σκέψη* (Αθήνα: Λιβάνη, 2007).
- Ελληνική Αντίσταση, «Η ξεχωριστή προσωπικότητα του αρχηγού της ΕΟΚΑ, Γεωργίου Γρίβα Διγενή» (26 Ιανουαρίου 2013), <http://antistasi.org/?p=30007> (έγινε πρόσβαση στις 29 Φεβρουαρίου 2020).
- Goleman, Daniel. *Η συναισθηματική νοημοσύνη στο χώρο της εργασίας* (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999).

- Goleman, Daniel & Richard Voyatzis & Annie McKee. *Ο Νέος Ηγέτης. Η Δύναμη της Συναισθηματικής Νοημοσύνης στη Διοίκηση Οργανισμών* (Αθήνα: Πεδίο, 2014).
- Θέματα Ελληνικής Ιστορίας, «Οι απόψεις των Βρετανικών μυστικών υπηρεσιών για τον Γεώργιο Γρίβα κατά την περίοδο 1942-1962», (31 Οκτωβρίου 2014), <https://www.istorikathemata.com/2014/10/1942-1962.html> (έγινε πρόσβαση στις 29 Φεβρουαρίου 2020).
- Καπραβέλος, Ευστάθιος. «Ανώτατη Διοίκηση και Ηγεσία», Προβληματισμοί, τεύχος 32 (Ελληνική Εταιρία Στρατηγικών Μελετών), http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t32/t32_03.htm (έγινε πρόσβαση στις 27 Φεβρουαρίου 2020).
- Καραμπελιάς, Γεράσιμος, «Συναισθηματική Νοημοσύνη και Ψυχολογία του Ηγέτη», περίγραμμα διάλεξης στη ΣΕΘΑ, 13 Μαρτίου 2019.
- Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*. (Αθήνα: Ποιότητα, 2008).
- Mcleod, James. «Supporting your talent – Developing Interpersonal Skills», PPI Network (χ.χ.) <https://www.theppinetwork.com/media/articles/supporting-your-talent-%E2%80%93-developing-interpersonal-skills> (έγινε πρόσβαση στις 08 Μαρτίου 2020).
- Μπουραντάς, Δημήτρης. *Μάνατζμεντ* (Αθήνα: Μπένου, 2002).
- Τριαντάρη, Σωτηρία. *Η ρητορική. Η τέχνη της επικοινωνίας από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο. Η επικαιροποίηση της ρητορικής και η εξέλιξή της* (Θεσσαλονίκη: Σταμούλης, 2016).
- Χυτήρης, Λεωνίδα. *Μάνατζμεντ. Αρχές Διοίκησης Επιχειρήσεων*. (Αθήνα: Interbooks, 2006).

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Σχης (ΕΜ) Δημήτριος Σκρινής γεννήθηκε στη Χίο το 1973 και είναι έγγαμος. Αποφοίτησε από τη ΣΣΕ το 1994, ως 3ος μεταξύ των Ανθλγών (ΕΜ). Υπηρέτησε στο ΚΕΕΜ, στο 96 ΤΥΠΕΘ, στο 791 ΤΕΦ, στην 23 ΕΥΠ, στο 784 ΤΜΕ ως Υποδιοικητής και στη 2η ΔΑΚΑ ως Διοικητής, καθώς και σε επιτελικές θέσεις στη ΔΥΒ, στην Ι ΜΠ και στο ΓΕΕΘΑ. Από το Μάιο του 2020 υπηρετεί στην ΑΔΙΣΠΟ, ως Επιτελής του Τμήματος Μελετών – Ερευνών και εκπαιδευτής της Έδρας Ακαδημαϊκών Σπουδών. Κατέχει πτυχία αγγλικής και γαλλικής γλώσσας (επιπέδου Γ1). Έχει αποφοιτήσει με άριστα από τη ΣΕΘΑ, από το ΠΜΣ του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (διαχείριση ανθρώπινου δυναμικού-διαμεσολάβηση), καθώς και από το ΠΜΣ του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών (στρατηγικές σπουδές ασφαλείας).

"Τα Οθωμανικά λουτρά (χαμάμ) της Θεσσαλονίκης"

της Δρ. Αικατερίνης Μπάλλα
Αρχαιολόγου

Το ιστορικό πλαίσιο

Η Τουρκοκρατία στη Θεσσαλονίκη ξεκινά με την άλωση της πόλης από τον Μουράτ Β΄ το 1430 και διαρκεί περίπου πέντε αιώνες, κατά τους οποίους μεταβάλλεται σημαντικά ο αστικός ιστός όχι μόνο από άποψη πληθυσμιακής σύνθεσης, αλλά και από άποψη αρχιτεκτονικής¹. Την καταστροφή από την οθωμανική πολιορκία και λεηλασία διαδέχεται η προσπάθεια να ανακτήσει η πόλη τη χαμένη της αίγλη και τη σημασία της ως σπουδαίου αστικού κέντρου και εμπορικού λιμανιού του βορείου Αιγαίου. Η οικοδομική δραστηριότητα είναι έντονη και χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια των κατακτητών να αποκτήσει πια η Θεσσαλονίκη ισλαμική ταυτότητα. Οι Οθωμανοί μετατρέπουν τους χριστιανικούς ναούς σε τζαμιά, μετά από τις απαραίτητες επεμβάσεις ή προσθήκες στα οικοδομήματα και στο διάκοσμό τους, με τον ναό της Αχειροποιήτου να αποτελεί το πρώτο παράδειγμα αυτής της πρακτικής και το σύμβολο της νίκης του Μουράτ Β΄ επί της πόλης. Παράλληλα, κατασκευάζονται νέα κτίρια, πολύ συχνά από οικοδομικό υλικό προγενέστερων κατεστραμμένων κτισμάτων. Αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτών των νέων κατασκευών της κοσμικής οθωμανικής αρχιτεκτονικής είναι τα λουτρά.

1. Αναλυτικά για την ιστορία της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, βλ. Δημητριάδης 1983, όπου αναλύονται η πληθυσμιακή σύνθεση της πόλης και η χωροταξική κατανομή των διαφορετικών πληθυσμών στις συνοικίες της Θεσσαλονίκης, και παρουσιάζονται τα μνημεία της περιόδου. Περισσότερο συνοπτικά, βλ. Σαμουηλίδου Α. και Στεφανίδου Α., 1983, σ. 53-65. Ειδικότερα για την κοσμική οθωμανική αρχιτεκτονική, βλ. Ανδρούδης 2009, σ. 51-66.

Το οθωμανικό χαμάμ

Τα οθωμανικά λουτρά αποτελούν τυπικά κτίσματα του ισλαμικού κόσμου και μια σημαντική κατηγορία κτιρίων κοινωνικού χαρακτήρα². Κατά βάση ήταν δημόσια και ενταγμένα, συνήθως, σε μεγαλύτερα κτιριακά συγκροτήματα θρησκευτικού, κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα. Παράλληλα, λειτουργούσαν και μικρότερα ιδιωτικά λουτρά στο παλάτι του σουλτάνου ή στα κονάκια, τις μεγάλες αρχοντικές οικίες των αξιωματούχων³.

Η λέξη χαμάμ προέρχεται από τον αραβικό κόσμο και σημαίνει «ζεστός χώρος». Ειδικότερα για τους μουσουλμάνους, η σημασία του λουτρού πρωτίστως ως τόπος υγιεινής ήταν μεγάλη. Ο καθαρισμός του σώματος, τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα, αποτελούσε σημαντική θρησκευτική επιταγή, καθώς το Κοράνι επέβαλλε τη λούση με τρεχούμενο νερό, ως μέσο για την κάθαρση του σώματος και τον εξαγνισμό της ψυχής από τα αμαρτήματα⁴. Παράλληλα, η λειτουργία των χαμάμ είχε και σημαντικές κοινωνικές διαστάσεις, καθώς αποτελούσε τόπο κοινωνικής συναναστροφής, όπου άνδρες και γυναίκες, στα αντίστοιχα αυστηρά καθορισμένα για το κάθε φύλο διαμερίσματα, συζητούσαν, έπιναν καφέ, έτρωγαν. Επιπλέον, εδώ, πραγματοποιούνταν εορτασμοί επετείων, ο καθαρισμός πριν τη γαμήλια τελετή, οι επισκέψεις των εγκύων και η τελετή των σαράντα ημερών μετά τη γέννα⁵. Σημαντική, τέλος, ήταν και η συμβολική διάσταση της λειτουργίας

των χαμάμ. Τα κτίρια αυτά ανήκαν στα πρώτα έργα που οικοδομούσαν οι Οθωμανοί, μετά την κατάκτηση μιας πόλης, καθώς αποτελούσαν χαρακτηριστικό «αποτύπωμα» της οθωμανικής-ισλαμικής κουλτούρας και δήλωναν την ισχύ των κητόρων τους, αλλά και γενικότερα την ευημερία μιας πόλης⁶.

Η οργάνωση και η διάταξη των χώρων ακολουθεί τη λογική της διαδικασίας της λούσης που χωρίζεται σε τρία συμβολικά στάδια: τον εξαγνισμό, την εξυγίανση και την απόλαυση⁷. Κατά αντιστοιχία με αυτά τα στάδια, αρχικά υπάρχει ο

Εικ. 1. Αποδυτήρια οθωμανικού λουτρού (Πηγή: Ανδρούδης 2009)

2. Ανδρούδης 2009, σ. 56.
3. Κανετάκη 2004, σ. 14.
4. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 89.
5. Κανετάκη 2004, σ. 65.
6. Ανδρούδης 2009, σ. 56.
7. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 88.

ψυχρός χώρος, ο οποίος λειτουργεί ως χώρος υποδοχής και αποδυτήριο (Εικ. 1). Πρόκειται συνήθως για μια τρουλαία αίθουσα, με χλιαρή θέρμανση, όπου οι επισκέπτες αλλάζουν τα ρούχα τους και προμηθεύονται τις πετσέτες. Ακολουθεί ο ενδιάμεσος χλιαρός χώρος, με θερμοκρασία 20-30 βαθμούς, όπου το σώμα εξοικειώνεται σταδιακά με την αύξηση της θερμοκρασίας. Η χλιαρή αίθουσα επικοινωνεί με τους βοηθητικούς χώρους του λουτρού: τα αποχωρητήρια, το δωμάτιο αποτρίχωσης, και το χώρο για τον καθαρισμό και το στέγνωμα των πετσετών. Ακολουθεί η τρίτη ενότητα του λουτρού, ο θερμός χώρος με θερμοκρασία 38-40 βαθμούς. Εδώ, υπάρχουν τα ατομικά δωμάτια, όπου γίνεται η εφίδρωση και ο καθαρισμός του σώματος με έλαια και αρώματα, ενώ στο κέντρο του χώρου βρίσκεται η ομφαλική πέτρα, ένα υπερυψωμένο μαρμάρινο έδρανο, όπου γινόταν το μασάζ⁸.

Απαραίτητο αρχιτεκτονικό στοιχείο ενός λουτρού είναι η δεξαμενή και η υποκείμενη σε αυτή εστία, δηλαδή ο χώρος θέρμανσης του νερού, που βρίσκεται σε επαφή και κατά μήκος των θερμών διαμερισμάτων⁹. Η δεξαμενή είναι μια επιμήκης θολωτή κατασκευή, με ανεξάρτητη είσοδο, η οποία επικοινωνούσε συνήθως με το πιο θερμό διαμέρισμα, μέσω μικρού ανοίγματος. Η εστία της φωτιάς τροφοδοτούνταν διαρκώς με καύσιμη ύλη, προκειμένου να διατηρεί σταθερή τη θερμοκρασία τους χώρους του λουτρού. Το νερό θερμαίνονταν από την εστία και η θερμότητα διοχετευόταν στα δωμάτια μέσω του δικτύου των υποκαύστων κάτω από τα μαρμάρινα δάπεδα των δωματίων και των κάθετων πηλινών σωλήνων που ήταν ενσωματωμένοι στους τοίχους.

Τα περισσότερα οθωμανικά δημόσια λουτρά είναι διπλά, έχουν δηλαδή χωριστά ανδρικά και γυναικεία διαμερίσματα, με τα ανδρικά τμήματα να παρουσιάζουν συνήθως μεγαλύτερες διαστάσεις, αλλά και πολυτελέστερο διάκοσμο σε σχέση με τα αντίστοιχα γυναικεία¹⁰. Ο φωτισμός των χώρων των χαμám γινόταν μέσω φωτιστικών οπών στους θόλους, συνήθως διατεταγμένων κατά ομόκεντρους κύκλους.

Σήμερα, τα σωζόμενα οθωμανικά χαμám στη Θεσσαλονίκη περιλαμβάνουν τέσσερα μεγάλα δημόσια λουτρά και κάποια μικρά ιδιωτικά λουτρά, από τα οποία θα παρουσιάσουν εδώ τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα του είδους.

Μπέη χαμám (Παράδεισος)

Το Μπέη χαμám βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο της πόλης, νοτιοανατολικά της ρωμαϊκής αγοράς, στη συμβολή των σημερινών οδών Εγνατία και

8. Ανδρούδης 2009, σ. 56, Καραγιάννη 2000, σ. 119, Ναλμπάντης 1985, σ. 142.

9. Ανδρούδης 2009, σ. 56.

10. Ανδρούδης 2009, σ. 56, Κανετάκη 2004, σ. 29.

Εικ. 2. Μπέη χαμάμ. Γενική άποψη
(Πηγή: Παϊσίδου, χωρίς έτος έκδοσης)

Εικ. 3. Μπέη χαμάμ. Η είσοδος του ανδρικού τμήματος
(Πηγή: Κανετάκη 2004)

Μητροπολίτου Γενναδίου (Εικ. 2 και 3). Αποτελεί το πρώτο δημόσιο κτίριο που οικοδομήθηκε στη Θεσσαλονίκη από τους Οθωμανούς και το μεγαλύτερο διπλό μουσουλμανικό λουτρό που σώζεται από την περίοδο της Τουρκοκρατίας, για την κατασκευή του οποίου χρησιμοποιήθηκε οικοδομικό υλικό από επτά προγενέστερους παρακείμενους βυζαντινούς ναούς¹¹. Η ονομασία του προέρχεται από την προσφώνηση του σουλτάνου με τον τίτλο του Μπέη. Σύμφωνα με την αραβική επιγραφή που υπάρχει πάνω από την κύρια είσοδο, το λουτρό κατασκευάστηκε το 1444, λίγα χρόνια μετά την κατάκτηση της πόλης, με εντολή του Μουράτ Β'¹² (Εικ. 3).

Τα ανδρικά και γυναικεία διαμερίσματα είναι χωριστά και ανεξάρτητα, αναπτύσσονται σε δύο παράλληλους άξονες και προσεγγίζονται από διαφορετικές εισόδους: από νότια (Εγνατία οδός) το ανδρικό τμήμα και από βορρά το γυναικείο¹³. Το λουτρό ακολουθεί την τυπική διάρθρωση ως προς τη διάταξη των χώρων (ψυχρός, χλιαρός, θερμός). Ο ψυχρός χώρος-αποδυτήριο του ανδρικού τμήματος έχει οκταγωνικό σχήμα και σε κάθε πλευρά του σχηματίζονται υπερυψωμένες κόγχες, ενώ περιμετρικά στους τοίχους ανοίγονται μεγάλα τοξωτά παράθυρα. Η ξύλινη σκάλα στο ΒΑ τμήμα του χώρου οδηγεί σε υπερυψωμένο, νεώτερης κατασκευής εξώστη, με δωμάτια που πιθανόν λειτουργούσαν ως «ατομικά αποδυτήρια» επιφανών ανδρών. Ολόκληρος ο χώρος καλύπτεται από ημισφαιρικό θόλο με κεντρική φωτιστική οπή και γραπτό διάκοσμο.

11. Ζόμπου-Ασημή 1997, σ. 318. Δημητριάδης 1983, σ. 416.

12. Δημητριάδης 1983, σ. 416, Ζόμπου-Ασημή 1997, σ. 318, Κανετάκη 2008α, σ. 232.

13. Για την περιγραφή του μνημείου, βλ. Ζόμπου-Ασημή 1997, σ. 318-320, Κανετάκη 2008α, σ. 232-234.

Ο ενδιάμεσος χλιαρός χώρος έχει αντίστοιχη οκταγωνική διάταξη, φέρει εσοχές-κόγχες σε κάθε πλευρά του και κάλυψη από ημισφαιρικό θόλο με φωτιστικές οπές και επικοινωνεί με τους βοηθητικούς χώρους υγιεινής. Οι τοίχοι και ο θόλος τόσο του ψυχρού όσο και του χλιαρού χώρου καλύπτονται με ζωγραφική, φυτική διακόσμηση (Εικ. 4). Ο θερμός χώρος αποτελείται από ένα κεντρικό δωμάτιο, γύρω από το οποίο αναπτύσσονται οκτώ ατομικά διαμερίσματα, τα τέσσερα σε σταυροειδή διάταξη και άλλα τέσσερα, στις γωνίες μεταξύ των κεραιών του σταυρού. Στους τοίχους αυτού του κεντρικού χώρου ανοίγονται ορθογώνιες εσοχές με τις απαραίτητες

Εικ. 4. Μπέη χαμάμ. Εσωτερικό (Πηγή: Κανετάκη 2008α)

μαρμάρινες γούρνες, ενώ το κέντρο του χώρου καταλαμβάνει η ομφαλική πέτρα. Από τα γωνιακά θερμά ατομικά δωμάτια, το βορεινό είναι πλουσιότερο και μεγαλύτερο σε μέγεθος, καθώς διαθέτει και έναν μικρό προθάλαμο και προφανώς αποτελούσε το ιδιαίτερο διαμέρισμα του Μπέη. Σε όλα τα δωμάτια διατηρείται στοιχειώδης ανάγλυφος διάκοσμος στους τοίχους, ενώ σώζονται και οι χαμηλοί μαρμαρίνοι πάγκοι που συνδέουν τις γούρνες. Ο κεντρικός χώρος φέρει κάλυψη από πέντε ημισφαιρικούς θόλους, ενώ το καθένα από τα δωμάτια στεγάζεται από ημισφαιρικό θόλο με ομόκεντρες σειρές φωτιστικών οπών. Χαρακτηριστική είναι η στέγαση του βορεινού δωματίου που παρουσιάζει περισσότερο περίτεχνη διάταξη, με τον προθάλαμο να καλύπτεται από μικρό θόλο που σχηματίζεται από πλήθος σταλακτιτών και τον κύριο χώρο να φέρει πεντάτρουλη κάλυψη με διακόσμηση σταλακτιτών.

Μικρότερο σε κλίμακα, αλλά με αντίστοιχη διάταξη χώρων, είναι το γυναικείο τμήμα του λουτρού. Ο ψυχρός χώρος έχει τετράγωνο σχήμα και καλύπτεται από ημισφαιρικό θόλο, φέρει αντίστοιχες εσοχές στους τοίχους και νεώτερο κατασκευαστικά εξώστη με ακτινωτά χωρίσματα, όπως αυτά του ανδρικού τμήματος. Ο χλιαρός χώρος είναι οκταγωνικού σχήματος και επικοινωνεί με τον βοηθητικό χώρο του αποχωρητηρίου και το θερμό διαμέρισμα. Νεότερες επεμβάσεις και προσθήκες δείχνουν ότι σε μεταγενέστερη εποχή χρησιμοποιήθηκε ως θερμός χώρος. Το αρχικό θερμό διαμέρισμα είναι ορθογώνιο και διαιρείται σε τρία άνισα τμήματα, από τα οποία το κεντρικό καλύπτεται με ημισφαιρικό θόλο, ενώ τα δύο μικρότερα φέρουν ημικυλινδρική καμάρα με μικρό θολίσκο στο μέσον της. Τα δύο θερμά διαμερίσματα, με τα οποία επικοινωνεί αυτός ο κεντρικός χώρος, βρίσκονται στα ανατολικά και παρουσιάζουν όμοια διαμόρφωση με τα αντίστοιχα του ανδρικού τμήματος.

Στην ανατολική πλευρά του μνημείου και κατά μήκος των θερμών χώρων του λουτρού εντοπίζεται το ανεξάρτητο επίμηκες κτίσμα της θολωτής δεξαμενής του νερού και της υποκείμενης εστίας θέρμανσης.

Εξωτερικά, η αρχιτεκτονική διαμόρφωση των όψεων του μνημείου δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη επιμέλεια. Περισσότερο προσεγμένα είναι το ΒΔ τμήμα του, που περιλαμβάνει τον χώρο υποδοχής και τμήμα της ΝΔ πλευράς με την κύρια είσοδο που σώζει την κτητορική επιγραφή.

Το Μπέη χαμάμ παρέμενε σε λειτουργία έως το 1968, με την ονομασία «Λουτρά Παράδεισος». Το 1972 περιήλθε στο Υπουργείο Πολιτισμό και κατά τη δεκαετία του 1980, αποκαταστάθηκε, καθώς είχε υποστεί σημαντικές φθορές από τον σεισμό του 1978¹⁴. Το μνημείο, σήμερα είναι επισκέψιμο ως μουσειακός χώρος και περιστασιακά χρησιμοποιείται ως χώρος πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων¹⁵, ενώ τμήμα της ΝΑ πλευράς του λειτουργεί ως χώρος εστίασης.

Πασά χαμάμ

Το Πασά χαμάμ βρίσκεται στην περιοχή του Βαρδάρη, στη συμβολή των οδών Πηνειού, Κάλβου και Π. Καρατζά, κοντά στα δυτικά βυζαντινά τείχη της πόλης¹⁶ (Εικ. 5). Κατασκευάστηκε κατά τη δεκαετία 1520-1530

από τον Τζεζερί-ζαντέ Κοτζά Κασίμ Πασά, βεζύρη των σουλτάνων Βαγιαζήτ Β΄ και Σελίμ Α΄, που ορίστηκε κυβερνήτης της Θεσσαλονίκης την περίοδο που βρισκόταν στο θρόνο ο Σουλεϊμάν Α΄. Το ίδιο χρονικό διάστημα, ο Κασίμ πασάς μετέτρεψε τον γειτονικό βυζαντινό ναό του 14ου αιώνα των Αγίων Αποστόλων σε τζαμί, το οποίο πιθανότατα να είχε κάποια λειτουργική σχέση με το λουτρό, λόγω της γειτνίασης τους.

Εικ. 5. Πασά χαμάμ. Γενική άποψη (Πηγή: Κανετάκη 2008δ)

Το χαμάμ κτίστηκε πάνω στα ερείπια μεγάλου παλαιοχριστιανικού ναού, από τον οποίο αντλήθηκε ως επί το πλείστον το οικοδομικό υλικό για την κατασκευή

14. Θεοχαρίδου και Μαυροπούλου-Τσιούμη 1985, σ. 140-145.

15. Βλ. Καραγιάννη 2000, σ. 122 κε., όπου παρατίθεται πρόταση αξιοποίησης του μνημείου.

16. Για την περιγραφή του μνημείου, βλ. Ανδρούδης 2011, σ. 377-386, Δημητριάδης 1983, σ. 416, Κανετάκη 2004, σ. 160-161, Κανετάκη 2008δ, σ. 239-240.

του. Το λουτρό, έως την απελευθέρωση της πόλης το 1912, λειτουργούσε ως μονό-γυναικείο ακολουθώντας την τυπική διάταξη των χώρων των οθωμανικών λουτρών και αργότερα, μετά από μια σειρά προσθηκών, μετατράπηκε σε διπλό για να εξυπηρετήσει και ανδρικό κοινό. Οι επεμβάσεις που υπέστη το μνημείο στα ακόλουθα χρόνια, όπως και άλλα οθωμανικά λουτρά στη Θεσσαλονίκη, αλλοίωσαν σε μεγάλο βαθμό τον χαρακτήρα και τη μορφή του μνημείου: προστέθηκε πλάκα οπλισμένου σκυροδέματος για τη διαμόρφωση του χώρου σε δύο επίπεδα, προστέθηκαν διαχωριστικοί τοίχοι και παράθυρα, προστέθηκε μια νέα πτέρυγα στον περιβάλλοντα χώρο του λουτρού, κάποια παράθυρα μετατράπηκαν σε θυραία ανοίγματα, ενώ ο τρούλος του καλύφθηκε με ασβεστόχρωμα και οι τοιχογραφίες του νέου ορόφου με σοβά.

Η είσοδος στο λουτρό γίνεται μέσω ενός μαρμαρίνου θυρώματος, προερχόμενο από τον προγενέστερο ναό. Ο κύριος χώρος είναι τετράγωνης κάτοψης και καλύπτεται από ημισφαιρικό θόλο που εδράζεται σε οκταγωνικό τύμπανο, ενώ στους τοίχους ανοίγονταν έξι μεγάλα παράθυρα με μαρμάρινα πλαίσια, από τα οποία σώζονται τα πέντε. Ο χλιαρός χώρος που ακολουθεί αποτελείται από ένα βοηθητικό δωμάτιο και ένα αποχωρητήριο. Στη συνέχεια, ο θερμός χώρος αναπτύσσεται σε σχήμα «tau», με την κεντρική αίθουσα να καλύπτεται με ημισφαιρικό θόλο που απολήγει σε πρόσθετο μικρότερο θόλο. Το λουτρό σώζει δύο θερμά ατομικά δωμάτια, τα οποία ανήκουν στην πρώτη φάση του μνημείου και βρίσκονται σε επαφή με το χώρο της δεξαμενής. Καλύπτονται από ημισφαιρικούς θόλους με κυκλικές φωτιστικές οπές και εδράζονται στους τοίχους με σφαιρικά τρίγωνα διακοσμημένα με σταλακτίτες. Το ανδρικό τμήμα είναι υπερυψωμένο με αναβαθμό και περιμετρικά υπάρχουν μαρμάρινες γούρνες, οι οποίες συνδέονται με χαμηλούς μαρμαρεπένδυτους πάγκους.

Το Πασά Χαμάμ λειτούργησε με την ονομασία «Λουτρά Φοίνιξ» έως το 1981, όταν οι εγκαταστάσεις του κρίθηκαν επικίνδυνες και ακατάλληλες για χρήση, λόγω των βλαβών που προξένησε ο σεισμός του 1978. Από το 1981 έως το 2007, οι χώροι του χρησιμοποιήθηκαν για την αποθήκευση αρχαιολογικού υλικού από την τότε 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Μετά την καταγραφή της παθολογίας του μνημείου, κατά τα έτη 2007-2008, πραγματοποιήθηκαν στο μνημείο επεμβάσεις αποκατάστασης και εργασίες συντήρησης και έκτοτε λειτουργεί ως χώρος για την αποθήκευση και τη συντήρηση των αρχαιολογικών ευρημάτων από τις ανασκαφικές εργασίες του Μετρό Θεσσαλονίκης¹⁷.

17. Ανδρούδης 2011, σ. 378-381 και 383 κ.ε.

Εικ. 6. Γιαχουντί χαμάμ (Πηγή: Παϊσιδου, χωρίς έτος έκδοσης)

Γιαχουντί χαμάμ (Λουλουδάδικα)

Το Γιαχουντί χαμάμ βρίσκεται στο κέντρο της αγοράς της Θεσσαλονίκης, στη συμβολή των οδών Βασιλέως Ηρακλείου και Κομνηνών (Εικ. 6). Πρόκειται για ένα σημαντικό δημόσιο διπλό λουτρό της Τουρκοκρατίας, το οποίο έχει αποδοθεί με διάφορες ονομασίες ανά τους αιώνες, γεγονός που απορρέει από τις αλλαγές ως προς τη χρήση του ή ως προς τη θέση του και τη σημασία του στην περιοχή¹⁸. Κατά τον 17ο αιώνα το λουτρό ήταν γνωστό ως Χαλίλ-Αγά

χαμάμ, από το όνομα ενός αξιωματούχου του Οθωμανικού κράτους, ο οποίος, σύμφωνα με την παλαιότερα επικρατούσα άποψη, ήταν ο ιδρυτής του λουτρού¹⁹. Στα μέσα του 19ου αιώνα το μνημείο είναι καταγεγραμμένο στα αρχεία του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας ως Παζάρ Κεμπίρ χαμάμ (λουτρό της μεγάλης αγοράς), ενώ αργότερα είναι γνωστό ως Καντινλάρ χαμάμ (λουτρό γυναικών), καθώς για άγνωστο χρονικό διάστημα το ανδρικό τμήμα πιθανότατα να είχε τεθεί εκτός λειτουργίας²⁰. Σε εναλλαγή ή σε παράλληλη χρήση με την ονομασία Παζάρ χαμάμ, φαίνεται πως βρίσκεται και η απόδοση «Γιαχουντί», δηλαδή «των Εβραίων», καθώς η συγκεκριμένη περιοχή υπήρξε για μεγάλο χρονικό διάστημα το κέντρο της εβραϊκής συνοικίας. Τέλος, κατά τον 20ο αιώνα και μετά την πυρκαγιά του 1917, οπότε και σταμάτησε να λειτουργεί ως λουτρό, στις παραπάνω ονομασίες προστέθηκε αυτή των «Λουλουδάδικων», η οποία οφείλεται στην εγκατάσταση ανθοπωλών στην περιοχή.

Η αρχιτεκτονική και το μεγάλο μέγεθος του μνημείου, αλλά και ο περίτεχνος εσωτερικός διάκοσμος, συνιστά πως η κατασκευή του έγινε σε εποχή ακμής και οικονομικής ευρωστίας για το οθωμανικό κράτος, πιθανόν στα τέλη του 15ου ή στις αρχές του 16ου αιώνα²¹. Το μνημείο είναι κατασκευασμένο κατά το πλινθοπερίκλειστο σύστημα δόμησης, δηλαδή με την εναλλαγή στρώσεων λίθων και πλίνθων. Κατά τη συνήθη πρακτική της εποχής, τόσο στην αρχική οικοδομική φάση του μνημείου όσο και στις μεταγενέστερες επισκευές του, χρησιμοποιήθηκαν αρχιτεκτονικά μέλη κατεστραμμένων ρωμαϊκών, παλαιοχριστιανικών και βυζαντινών κτιρίων²².

18. Για τις ονομασίες που έχουν αποδοθεί στο λουτρό, βλ. Δημητριάδης 1983, σ. 417-418, Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 80, Χατζητρύφωνος 1997, σ. 322.

19. Για την προβληματική σε σχέση με τη χρονολόγηση του μνημείου, βλ. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 86.

20. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 80.

21. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 79.

22. Κανετάκη 2008γ, σ. 238, Χατζητρύφωνος 1997, σ. 323.

Το λουτρό διαιρείται τυπολογικά στις συνηθισμένες κατασκευαστικές και λειτουργικές ενότητες τόσο στο ανδρικό όσο και στο γυναικείο τμήμα, με το δεύτερο να παρουσιάζει ελαφρώς μικρότερες διαστάσεις²³. Ο ψυχρός χώρος-αποδυτήριο είναι μια μεγάλη τετράγωνη αίθουσα με

Εικ. 7. Γιαχουντί χαμάμ. Ο θόλος του χλιαρού χώρου του ανδρικού τμήματος (Πηγή: Κανετάκη 2004)

απλά οξυκόρυφα παράθυρα και φέρει κάλυψη από μεγάλο ημισφαιρικό πλινθόκτιστο θόλο. Χαρακτηριστικό είναι πως ο χώρος υποδοχής του ψυχρού χώρου του ανδρικού τμήματος αρχικά βρισκόταν σε χαμηλότερο επίπεδο από το εξωτερικό οδόστρωμα και το σημερινό εσωτερικό δάπεδο. Ο μεταβατικός-χλιαρός χώρος είναι ορθογώνιας κάτοψης και αποτελείται από έναν κεντρικό χώρο που στεγάζεται με θόλο διακοσμημένο με μοτίβα από γυψοκονίαμα (Εικ. 7) και τους χώρους υγιεινής, οι οποίοι παρουσιάζουν, επίσης, επιμελημένα και φροντισμένη κατασκευή. Ο θερμός χώρος έχει κάτοψη σε σχήμα «ταυ». Αποτελείται από μια κεντρική τετράγωνη αίθουσα με δύο κόγχες και δύο ατομικά δωμάτια στα «πτερά».

Εικ. 8. Γιαχουντί χαμάμ. Η κόγχη τύπου μιχράμπ στο ανδρικό τμήμα. (Πηγή: Κανετάκη 2004)

Ο κεντρικός χώρος καλύπτεται από ημισφαιρικό θόλο και τα «πτερά» από τρεις μικρούς διαδοχικούς θόλους, διάτρητους από οπές φωτισμού. Η κόγχη τύπου μιχράμπ που βρίσκεται στο μέσο του νότιου τοίχου φέρει πλούσια διακόσμηση από ανάγλυφους τριγωνικούς σταλακτίτες από ισχυρό γυψοκονίαμα (Εικ. 8). Το μαρμαρίνο δάπεδο έχει υποστεί καθίζηση στο κέντρο του, ενώ παρουσιάζει κλίση προς την νότια πλευρά για την απομάκρυνση των νερών. Στα δωμάτια του θερμού χώρου διατηρούνται μαρμαρίνοι πάγκοι, μαρμαρίνες λαξευμένες «γούρνες» και οι εσοχές με το ζεστό και το κρύο νερό.

23. Για την περιγραφή του μνημείου, βλ. Κανετάκη 2008γ, σ. 237-239, Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 88-120, Χατζητρύφωνος 1997, σ. 322-323.

Το γυναικείο τμήμα παρουσιάζει αντίστοιχη διάταξη χώρων²⁴. Ο ψυχρός χώρος βρισκόταν και εδώ σε χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με το σημερινό δάπεδο και το εξωτερικό οδόστρωμα. Ένας επιμήκης χώρος εν είδει διαδρόμου οδηγεί στον μεταβατικό χλιαρό χώρο, ο οποίος είναι ορθογώνιας κάτοψης και στεγάζεται με εξαγωνικό θόλο. Ο θερμός χώρος έχει επίμηκες σχήμα, ακολουθώντας κατά κάποιον τρόπο την κάτοψη σε σχήμα «ταυ» του ανδρικού τμήματος. Η διακόσμηση με γραπτά και ανάγλυφα φυτικά μοτίβα είναι αρκετά προσεγμένη, χωρίς, ωστόσο, να παρουσιάζει την ίδια επιμέλεια του αντίστοιχου ανδρικού τμήματος.

Κάτω από τους θερμούς χώρους του λουτρού υπάρχουν τα υπόκαυστα, που δημιουργούνται από ένα σύστημα πήλινων κινίσκων²⁵. Η δεξαμενή νερού είναι επιμήκης και καμαροσκεπής και εντοπίζεται πίσω από τους θερμούς χώρους, στην νότια πλευρά του μνημείου²⁶.

Ο σεισμός του 1978, αλλά και η χρήση του κτίσματος για τη στέγαση αποθηκών, καταστημάτων, ακόμα και ταβέρνας, προκάλεσαν ποικίλες βλάβες και φθορές στο μνημείο. Εργασίες αποκατάστασης και συντήρησης στο λουτρό πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία 1990, οπότε και απομακρύνθηκαν τα καταστήματα²⁷. Σήμερα, το μνημείο δεν είναι επισκέψιμο και χρησιμοποιείται σε σπάνιες περιπτώσεις ως εκθεσιακός χώρος.

Εικ. 9. Γενί χαμάμ (Πηγή: Παϊσίδου χωρίς έτος έκδοσης)

Γενί χαμάμ (Αίγλη)

Το Γενί (Νέο) χαμάμ βρίσκεται στη συμβολή των οδών Κασσάνδρου και Αγίου Νικολάου, βόρεια του ναού του Αγίου Δημητρίου (Εικ. 9). Η κατασκευή του τοποθετείται στα τέλη του 16ου αιώνα και αποδίδεται στον Χουσερέβ Κετχουντά, κεχαγιά του βεζύρη Σοκολού Μεχμέτ Πασά, ενώ, σύμφωνα με άλλες πηγές, το μνημείο χρονολογείται στο έτος 1531²⁸. Το μνημείο πιθανόν να έχει κατασκευαστεί σε θέση προγενέστερου ρωμαϊκού λουτρού του 4ου αιώνα²⁹.

24. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 98-99.

25. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 102, Χατζητρύφωνος 1997, σ. 323.

26. Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 101.

27. Θεοχαρίδου και Μαυροπούλου-Τσιούμη 1985, σ. 160-163, Χατζητρύφωνος 1989-1990, σ. 112, Χατζητρύφωνος 1997, σ. 323-324.

28. Δημητριάδης 1983, σ. 416-417, Κανετάκη 2004, σ. 162, Κανετάκη 2008β, σ. 235.

29. Κανετάκη 2004, σ. 162.

Πρόκειται για ένα διπλό λουτρό, κατεστραμμένο σήμερα στο μεγαλύτερο τμήμα του³⁰. Από το σύνολο των εγκαταστάσεών του, διατηρούνται μόνο τα δύο μεγάλα, ισομεγέθη αποδυτήρια (ψυχροί χώροι), τα οποία είναι τετράγωνης κάτοψης και καλύπτονται από ημισφαιρικούς θόλους, που εδράζονται σε ημιχώνια. Όλες οι πλευρές φέρουν στο μέσο τους κόγχες με οξυκόρυφη απόληξη, ενώ στους τοίχους ανοίγονται παράθυρα που εξασφαλίζουν τον φωτισμό των χώρων. Ο χλιαρός χώρος είναι ορθογώνιος και στεγάζεται με θόλο που φέρει φωτιστικά ανοίγματα αστεροειδούς μορφής. Στην προέκτασή του εντοπίζονται δύο δωμάτια που λειτουργούσαν ως βοηθητικοί χώροι. Οι θερμοί χώροι δε σώζονται σήμερα, ωστόσο, φωτογραφίες των αρχών του 20ου αιώνα παραπέμπουν στην τυπική διάταξη των χώρων των διπλών λουτρών³¹ (Εικ. 10).

Εικ. 10. Το Γενί χαμάμ πριν τη μερική κατεδάφισή του (Πηγή: Ναλμπάντης 1985)

Το λουτρό είναι κατασκευασμένο από λαξευμένους και ημιλαξευμένους λίθους και πωρόλιθους, καθώς και πλίνθους, ενώ το πλινθοπερίκλειστο σύστημα δόμησης απαντάται μόνο στην κύρια πρόσοψη του μνημείου. Οι κύριες εισοδοί βρίσκονται στην πλευρά της οδού Αγίου Νικολάου και η μία πλαisiώνεται από λίθινο προεξέχον θύρωμα.

Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα λουτρά της πόλης, το Γενί χαμάμ έπαψε να λειτουργεί μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, το 1912. Το 1919 περιήλθε στο Ελληνικό Δημόσιο, για να χρησιμοποιηθεί λίγα χρόνια αργότερα, το 1922, ως χώρος φιλοξενίας προσφύγων από τη Μικρά Ασία. Κατά το 1937, το κτίσμα αγοράστηκε από ιδιώτη, ο οποίος κατεδάφισε μεγάλο τμήμα του, καθώς και τον διαχωριστικό τοίχο των δύο χώρων, για να διαμορφωθεί η ενιαία αίθουσα του χειμερινού σινεμά «Αίγλη» που λειτουργούσε έως πρόσφατα εκεί. Μετά τις εργασίες συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν στη δεκαετία του 1990³², το κτίσμα λειτουργεί σήμερα ως χώρος εστίασης και διασκέδασης.

30. Για την περιγραφή του μνημείου, βλ. Αλεξοπούλου 2009, σ. 479-492, Κανετάκη 2004, σ. 162-163 και Κανετάκη 2008β, σ. 235-236.

31. Κανετάκη 2008β, σ. 236, Αλεξοπούλου 2009, σ. 483.

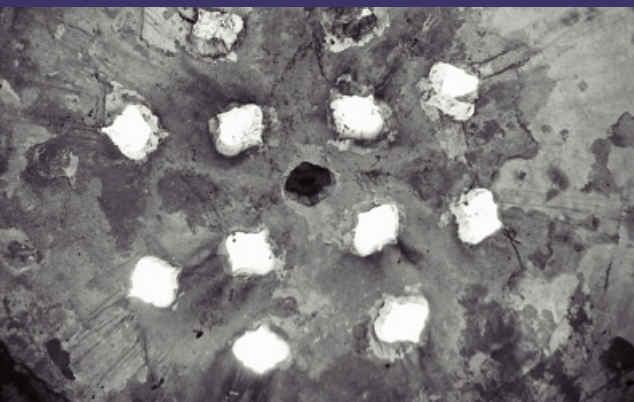
32. Κανετάκη 2008β, σ. 236, Αλεξοπούλου 2009, σ. 479-492.

Ιδιωτικά λουτρά

Στο πλαίσιο της καταγραφής οθωμανικών μνημείων που πραγματοποιείται τα τελευταία χρόνια από την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων, έχουν εντοπιστεί κτίσματα μικρής κλίμακας που εντάσσονται στην κατηγορία των ιδιωτικών οθωμανικών λουτρών.

Εικ. 11. Οθωμανικό λουτρό επί της οδού Γλαύκου. Ο θόλος του θερμού χώρου από δυτικά (Πηγή: Ανδρούδης 2010)

Εικ. 12. Οθωμανικό λουτρό βορείως της οδού Ολυμπιάδος. Ο θόλος εσωτερικά (Πηγή: Ανδρούδης 2010)

Τα δύο εξ αυτών είναι ημιερειπωμένα και σώζονται στην περιοχή του υστεροβυζαντινού ναού του Προφήτη Ηλία. Το πρώτο εντοπίζεται στον ακάλυπτο χώρο μιας πολυκατοικίας, με είσοδο στην οδό Γλαύκου, κοντά στην οδό Ολυμπιάδος και ήταν πιθανότατα κτισμένο στην αυλή μιας οθωμανικής οικίας³³. Σώζεται μόνο ο θερμός χώρος, στα νότια του οποίου διακρίνονται τμήματα της δεξαμενής νερού, η οποία πιθανόν έφερε κάλυψη από ημικυλινδρική καμάρα. Ο θερμός χώρος είναι τετράγωνος και καλύπτεται από πλίνθινο ημισφαιρικό θόλο που φέρει εννέα εξαγωνικές φωτιστικές οπές και διατηρεί την επικάλυψή του με κεραμίδια (Εικ. 11). Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του λουτρού παραπέμπουν σε μια πρώιμη χρονολόγηση του κτίσματος, στα τέλη του 15ου ή στις αρχές του 16ου αιώνα.

Το δεύτερο λουτρό εντοπίζεται βορείως της οδού Ολυμπιάδος, βορειοανατολικά του ναού του Προφήτη Ηλία και σε επαφή με εγκαταλειμμένη οικία στη βόρεια πλευρά του³⁴. Αποτελείται από έναν τετράγωνο θερμό χώρο, ο οποίος καλύπτεται από ημισφαιρικό θόλο με δεκατρείς φωτιστικές οπές περίτεχνου σχήματος (Εικ. 12). Στη νοτιοδυτική

γωνία του θερμού χώρου υπήρχε η πλινθόκτιστη δεξαμενή, σήμερα κατεστραμμένη, ενώ στα νότια εντοπίζεται ο χώρος της εστίας, ένας στενός ορθο-

33. Ανδρούδης 2010, σ. 299-300.

34. Ανδρούδης 2010, σ. 300-301.

γώνιος χώρος που σώζει τμήμα της πλινθόκτιστης καπνοδόχου. Το λουτρό είναι κτισμένο με αργούς λίθους και χρονολογείται στον 17ο ή 18ο αιώνα.

Στα μικρής κλίμακας ιδιωτικά οθωμανικά λουτρά της Θεσσαλονίκης, θα πρέπει να περιληφθεί και αυτό που έχει εντοπιστεί στην οδό Ιοκάστης, στην Άνω Πόλη³⁵. Πρόκειται για ένα κτίσμα ορθογώνιας κάτοψης που διαιρείται εσωτερικά σε τρεις ορθογώνιους, συνεχόμενους χώρους σε διάταξη Α-Δ. Ο πρώτος χώρος διασχίζεται από έναν αρχικά πλινθόκτιστο διάδρομο, βόρεια του οποίου εντοπίζεται ένα μικρό αποχωρητήριο, ενώ στα νότια αντίστοιχα ένας μη ταυτιζόμενος χώρος. Το επόμενο δωμάτιο ταυτίζεται με τον χλιαρό χώρο που σώζει τα υπόκαυστα και τους κάθετους πήλινους αεραγωγούς, όπως και ο θερμός χώρος που ακολουθεί προς τα δυτικά. Η δεξαμενή είναι διπλή και εντοπίζεται κατά μήκος της δυτικής πλευράς του θερμού χώρου, ενώ η εστία βρίσκεται στο κέντρο του δυτικού τοίχου του θερμού χώρου και σώζει τέσσερα ανοίγματα για τη διοχέτευση του θερμού αέρα. Ο φυτικός διάκοσμος και ο τρόπος δόμησης του λουτρού παραπέμπουν σε μια χρονολόγηση κοντά στα τέλη του 15ου-αρχές 16ου αιώνα.

Βιβλιογραφία

Ανδρούδης Π., 2009. Κοσμική οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα,. Στο: Ε. Μπρούσκαρη (Επιμ.), *Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Αθήνα*, Υπουργείο Πολιτισμού, σελ. 51-66.

Ανδρούδης Π., 2010. Νεώτερες έρευνες σε άγνωστα οθωμανικά μνημεία της Θεσσαλονίκης. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη* 24: 297-306.

Ανδρούδης Π., 2011. Το οθωμανικό λουτρό Pasa hamami (Λουτρά Φοίνιξ) της Θεσσαλονίκης. Νέα στοιχεία μετά τις εργασίες αποκατάστασης στον χώρο των αποδυτηρίων. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη* 25: 377-386.

Αλεξοπούλου Α., 2009. Γενί χαμάμ Θεσσαλονίκης, η αποκατάσταση και επανάχρηση του σινέ Αίγλη. Στο: Α. Στεφανίδου (Επιμ.), *Η συντήρηση και η αποκατάσταση των οθωμανικών μνημείων στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, σελ. 479-492.

Γρηγορίου Αλ. Και Χακίμογλου Ε., 2008. *Η Θεσσαλονίκη των περιηγητών 1430-1930*, Αθήνα, Εκδόσεις Μίλητος.

Δημητριάδης Β., 1983. *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912*. Θεσσαλονίκη, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών.

Ζόμπου-Ασημή Α., 1997. Λουτρά Παράδεισος, Θεσσαλονίκη, Ελλάς. Στο: Σ. Ξυρσίς και Ε. Χατζητρύφωνος (Επιμ.), *Κοσμική Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια 1300-1500 και η διατήρησή της*, Θεσσαλονίκη, ΑΙΜΟΣ, σελ. 318-321.

35. Μακροπούλου 1998, σ. 165-182.

Θεοχαρίδου, Κ. και Μαυροπούλου-Τσιούμη Χ., 1985. *Η αναστήλωση των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων στη Θεσσαλονίκη*. Αθήνα, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.

Κανετάκη Ε., 2004. *Οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο*. Αθήνα, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας.

Κανετάκη Ε., 2008α. Μπέη χαμάμ. Στο: Ε. Μπρούσκαρη (Επιμ.), *Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, σελ. 232-234.

Κανετάκη Ε., 2008β. Γενί χαμάμ ή Αίγλη. Στο: Ε. Μπρούσκαρη (Επιμ.), *Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, σελ. 235-236.

Κανετάκη Ε., 2008γ. Παζάρ χαμάμ ή Γιαχουντί χαμάμ ή Λουλουδάδικα. Στο: Ε. Μπρούσκαρη (Επιμ.), *Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, σελ. 237-239.

Κανετάκη Ε., 2008δ. Πασά χαμάμ ή Λουτρά των Αγίων Αποστόλων ή Λουτρά Φοίνιξ. Στο: Ε. Μπρούσκαρη (Επιμ.), *Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, σελ. 240-241.

Καραγιάννη, Φ. 2000. Οθωμανικά μνημεία σε «δεύτερη χρήση». Η περίπτωση του Bey hamam. *Θεσσαλονικέων πόλις* 3: 113-124.

Μακροπούλου Δ., 1998. Ένα άγνωστο μεταβυζαντινό λουτρό στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη* 12: 165-182.

Ναλμπάντης Δ., 1985. Χαμάμ, Μπέη Χαμαμί, Πασά χαμαμί, Γιαχουντί χαμαμί, Γενί χαμάμ. Στο: *Η Θεσσαλονίκη και τα μνημεία της*, Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, Επιμ. Δ. Ναλμπάντης, Θεσσαλονίκη, Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, σελ. 142-146.

Παϊσίδου Μ. (Επιμ.) (χωρίς έτος έκδοσης). *Μνημεία οθωμανικής περιόδου Θεσσαλονίκης*. Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης.

Σαμουηλίδου Α. και Στεφανίδου Α., 1983. Η Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία- τα μνημεία. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 7: 53-65.

Χατζητρύφωνος Ευ., 1989-1990. Το οθωμανικό λουτρό Yahudi Hamami της Θεσσαλονίκης. *Μακεδονικά* 27: 79-120.

Χατζητρύφωνος Ευ., 1997. Το Λουτρό της Αγοράς, Θεσσαλονίκη, Ελλάς. Στο: S. Curcic και Ε. Χατζητρύφωνος (Επιμ.), *Κοσμική Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια 1300-1500 και η διατήρησή της*, Θεσσαλονίκη, ΑΙΜΟΣ, σελ. 322-325.

Βιογραφικό Σημείωμα

Σπούδασε Αρχαιολογία στο ΑΠΘ. Είναι κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος και δύο Μεταπτυχιακών Διπλωμάτων Ειδίκευσης. Εργάστηκε ως Αρχαιολόγος σε έργα του Υπουργείου Πολιτισμού σε διάφορες Αρχαιολογικές Υπηρεσίες. Από το 2019 ανήκει στο μόνιμο προσωπικό της ΑΔΙΣΠΟ και εργάζεται στο Τμήμα Μελετών της Σχολής.

Αποφοίτηση 18ης Εκπαιδευτικής Σειράς της ΑΔΙΣΠΟ

Την Παρασκευή 02 Ιουλίου 2021, πραγματοποιήθηκε στην έδρα της Σχολής, η τελετή απονομής των Πτυχίων Διακλαδικού Επιτελούς στους αποφοίτους σπουδαστές της 18ης Εκπαιδευτικής Σειράς.

Η τελετή πραγματοποιήθηκε παρουσία του Γενικού Γραμματέα του ΥΠΕΘΑ Αντώνιου Οικονόμου και του Υπαρχηγού ΓΕΕΘΑ Αντιναύαρχου Ιωάννη Δρυμούση ΠΝ ως εκπρόσωπος του Αρχηγού ΓΕΕΘΑ Στρατηγού Κωνσταντίνου Φλώρου.

Στην τελετή παρέστησαν ο Υφυπουργός Υ.Μ.Α.Θ. Σταύρος Καλαφάτης, πολιτικές, θρησκευτικές, προξενικές, ακαδημαϊκές και στρατιωτικές αρχές, καθώς επίσης συγγενείς και φίλοι των αποφοίτων.

Συνολικά αποφοίτησαν 255 Αξιωματικοί: 120 του Στρατού Ξηράς, 49 του Πολεμικού Ναυτικού, 66 της Πολεμικής Αεροπορίας, 1 της Ελληνικής Αστυνομίας, 1 του Λιμενικού Σώματος, 1 του Πυροσβεστικού Σώματος, 12 Αξιωματικοί της Κυπριακής Δημοκρατίας, καθώς επίσης και 5 Αξιωματικοί ξένων χωρών και συγκεκριμένα από την Αίγυπτο, την Αλβανία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και Βόρεια Μακεδονία.

Κατά την διάρκεια της τελετής, τηρήθηκαν όλα τα ενδεδειγμένα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της πανδημίας COVID-19.

Σχολείο Επιχειρησιακής Σχεδίασης Αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς

Ολοκληρώθηκε στις 8 Οκτωβρίου 2021 με επιτυχία, το Σχολείο Επιχειρησιακής Σχεδίασης Αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς, το οποίο διεξήχθη σε δυο φάσεις (Βασικό και Προκεχωρημένο). Η εκπαίδευση διήρκεσε 6 εβδομάδες, 4 από τις οποίες ήταν σε διαδικτυακή μορφή και 2 εβδομάδες με φυσική παρουσία, στις εγκαταστάσεις του Συντονιστικού Κέντρου «ΖΗΝΩΝ».

Η εκπαίδευση σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από την Έδρα Στρατιωτικών Σπουδών της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου, στο πλαίσιο της ποικιλόμορφης υποστήριξης που παρέχει στην Εθνική Φρουρά, συμβάλλοντας αποτελεσματικά στην εδραίωση της κοινής αντίληψης σε στρατηγικό και επιχειρησιακό επίπεδο με τις Ένοπλες Δυνάμεις της Ελλάδας.

Διεθνές Σχολείο Επιχειρησιακής Σχεδίασης Joint International Operational Planning Course

Στο πλαίσιο της συνεργασίας των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων με τις συμμαχικές χώρες, η ΑΔΙΣΠΟ διοργάνωσε με φυσική παρουσία, το Διεθνές Σχολείο Επιχειρησιακής Σχεδίασης από 20 Σεπ έως 8 Οκτ 2021, υπό την αιγίδα του ΓΕΕΘΑ, με τη συμμετοχή Αξιωματικών από τις Ένοπλες Δυνάμεις κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των Βαλκανίων, της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής.

Σκοπός του Σχολείου είναι η παρουσίαση και η εξάσκηση των συμμετεχόντων επί της Ελληνικής Επιχειρησιακής Σχεδίασης, με την εφαρμογή των απαιτούμενων διαδικασιών και εργαλείων που εφαρμόζονται σε Πολυεθνικές Διακλαδικές επιχειρήσεις, επαυξάνοντας το πνεύμα συνεργασίας και συνέργειας με συμμαχικές χώρες.

Ο εκπαιδευτικός στόχος του σχολείου σε επίπεδο γνώσεων, είναι η εμπέδωση από τους συμμετέχοντες των διαδικασιών επιχειρησιακής σχεδίασης, με την ολιστική ανάλυση του επιχειρησιακού περιβάλλοντος, επιδιώκοντας στην απόκτηση κοινής αντίληψης επί της μεθοδολογίας και των επιμέρους εργαλείων. Επιπλέον, σε επίπεδο δεξιοτήτων, η ταχεία ανάλυση του προβλήματος, ο προσανατολισμός, η λήψη της απόφασης και η παρακολούθηση των προϊόντων. Τέλος, σε επίπεδο στάσεων, η συνειδητοποίηση της απαιτούμενης διακλαδικής προσέγγισης της σχεδίασης, η επαύξηση της συνεργασίας και της διαλειτουργικότητας.

Εκπαίδευση «Εκπαιδευτών Ενηλίκων»

Η εκπαίδευση «εκπαιδευτών ενηλίκων» διοργανώθηκε στις εγκαταστάσεις της Σχολής για 5η φορά από 20 έως 29 Σεπτεμβρίου 21, με την έγκριση του ΓΕΕΘΑ. Αυτή πραγματοποιήθηκε από προσωπικό του Περιφερειακού Ινστιτούτου Επιμόρφωσης Θεσσαλονίκης (Π.ΙΝ.ΕΠ.Θ). Συμμετείχαν 16 Εκπαιδευτές της Σχολής. Η υπόψη εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε με φυσική παρουσία στο αμφιθέατρο της σχολής, στο πλαίσιο της ανάγκης επιμόρφωσης των εκπαιδευτών της Σχολής.

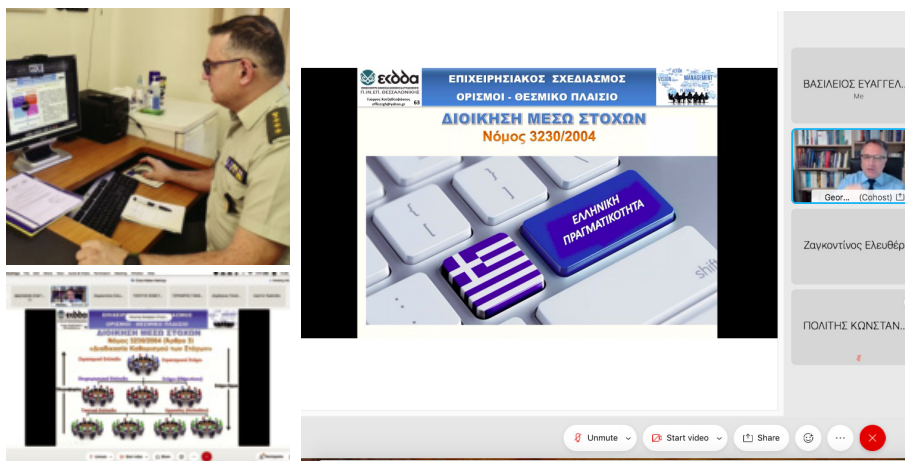
Εκπαίδευση στην «Τέχνη Διαπραγμάτευσης και Τεχνικές Επίτευξης Συμφωνίας»

Η εκπαίδευση «στην τέχνη της διαπραγμάτευσης και τεχνικές επίτευξης Συμφωνίας», διοργανώθηκε στις εγκαταστάσεις της Σχολής για 3η φορά από 04 έως 06 Οκτωβρίου 21 με την έγκριση του ΓΕΕΘΑ. Αυτή πραγματοποιήθηκε από προσωπικό του Περιφερειακού Ινστιτούτου Επιμόρφωσης Θεσσαλονίκης (Π.ΙΝ.ΕΠ.Θ). Συμμετείχαν 17 Αξιοί της Σχολής. Η υπόψη εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε με φυσική παρουσία στο αμφιθέατρο της σχολής, στο πλαίσιο της ανάγκης επιμόρφωσης των εκπαιδευτών της Σχολής.

Εκπαίδευση στην «Ανάπτυξη Διοικητικών Ικανοτήτων: Διαχείριση Έργου και Κατάρτιση Επιχειρησιακών Σχεδίων»

Η εκπαίδευση «Στην Ανάπτυξη Διοικητικών Ικανοτήτων: Διαχείριση Έργου και Κατάρτιση Επιχειρησιακών Σχεδίων» διοργανώθηκε για 1η φορά από 11 έως 15 Οκτωβρίου '21, με την έγκριση του ΓΕΕΘΑ. Αυτή πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά, από προσωπικό του Περιφερειακού Ινστιτούτου Επιμόρφωσης Θεσσαλονίκης (Π.ΙΝ.ΕΠ.Θ). Συμμετείχαν 31 Εκπαιδευτές της Σχολής. Η υπόψη εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της ανάγκης επιμόρφωσης των εκπαιδευτών της Σχολής.

Η Βιβλιοθήκη μας

Η στήλη με τις βιβλιογραφικές - αναγνωστικές προτάσεις από το σύνολο των τίτλων που διαθέτει η βιβλιοθήκη της Σχολής

Συγγραφέας: Ahmed Rashid

Τίτλος: Οι Ταλιμπάν - Το Ισλάμ, τα πετρέλαια και το Νέο Μεγάλο Παιχνίδι στην Κεντρική Ασία
Εκδόσεις: Ενάλιος

Η παρουσία του Οσάμα Μπιν Λάντεν και των τρομοκρατικών βάσεων στο Αφγανιστάν έφερε τους Ταλιμπάν, το πιο ριζοσπαστικό και εξτρεμιστικό ισλαμικό κίνημα στον κόσμο σήμερα, στο προσκήνιο της επικαιρότητας. Λίγα είναι γνωστά για τους

Ταλιμπάν εξαιτίας της άκρας μυστικότητας που περιβάλλει την οργάνωση αυτή, τους αρχηγούς της και τους στόχους της.

Οι Ταλιμπάν έχουν προκαλέσει ανάμεικτα συναισθήματα απέχθειας, φόβου ή και θαυμασμού ακόμη, τόσο στον Μουσουλμανικό κόσμο όσο και στη Δύση. Η γεωστρατηγικής σημασίας εξάπλωση των

Ταλιμπάν, έχει ήδη δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στη Ρωσία και στην Κεντρική Ασία.

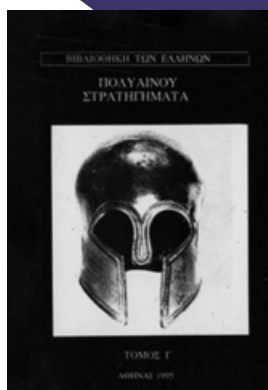
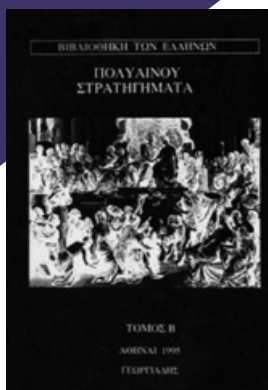
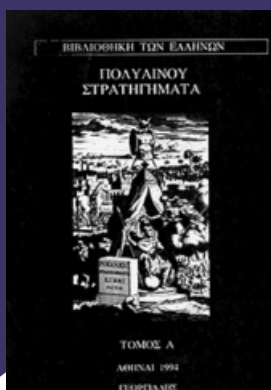
Οι Ταλιμπάν έχουν γίνει ο σημαντικότερος παίκτης στο νέο "Μεγάλο Παιχνίδι" - μετά τη βρετανορωσική σύγκρουση στην περιοχή στα τέλη του 19ου αιώνα - στο οποίο συμπεριλαμβάνονται ο ανταγωνισμός μεταξύ των δυτικών εταιρειών πετρελαίου, οι πολιτικοί χειρισμοί του Πακιστάν, η Σαουδική Αραβία και το Ιράν, καθώς επίσης και η μυστική δράση της CIA. Το τίμημα; Η πρόσβαση στις καινούριες πετρελαιοφόρες περιοχές και η δημιουργία οδών ελεύθερης διέλευσης (τράνζιτ) των αγωγών πετρελαίου, και, φυσικά, το εμπόριο των ναρκωτικών. Ο Αχμέντ Ρασίντ, που κάνει ρεπορτάζ για το Αφγανιστάν από το 1979, είναι από τους ελάχιστους δημοσιογράφους

διεθνούς εμβέλειας που έχει πάρει συνεντεύξεις από τους ηγέτες των Ταλιμπάν. Το παρόν βιβλίο ρίχνει καινούριο φως σε ένα σκοτεινό κίνημα που απειλεί σοβαρά την παγκόσμια ειρήνη. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Ο Αχμέντ Ρασίντ, Πακιστανός στην καταγωγή, σπούδασε στην Οξφόρδη. Είναι ανταποκριτής της Daily Telegraph και του Far eastern Economic Review, στο Πακιστάν, στην Κεντρική Ασία και στο Αφγανιστάν. Είναι πολύ συχνά καλεσμένος σε πολιτικές εκπομπές του BBC, του CNN και άλλων διεθνών μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Τίτλος: Πολύαινου Στρατηγήματα (Α', Β' και Γ' Τόμος)
Εκδότης: Γεωργιάδης

«...Επειδή όμως, όπως βλέπετε, είμαι σε προχωρημένη ηλικία, και για να μην υστερήσω τελείως σε στρατιωτικό φρόνημα, σας προσφέρω μ' αυτό εδώ το έργο τα εφόδια της στρατηγικής επιστήμης, δηλαδή τις τακτικές και τις στρατιωτικές επινοήσεις που εφαρμόσθηκαν κατά το παρελθόν, αφ' ενός μεν για να χρησιμεύσουν σε σας τους ίδιους, ως επιτομή των παλιών γεγονότων, αφ' ετέρου δε για να διδαχθούν απ' τις αρετές και τις επινοήσεις των παλιών επιτευγμάτων οι πολέμαρχοι, οι στρατηγοί, οι μυριάρχοι, οι χιλιάρχοι, οι εξακοσίαρχοι και οι επικε-

φαλής των υπολοίπων μονάδων, που τελούν υπό τις διαταγές σας. Διότι ανδρεία είναι, όταν κάποιος, νικάει τον εχθρό που μάχεται, κάμνοντας χρήση της δυνάμεώς του, και εξυπνάδα, όταν κατορθώνει να νικήση χωρίς μάχη, αλλά με τέχνασμα και δόλο...» [Πολύβιος (Προοίμ. 1.2,3)] (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του Α' Τόμου).

Φίλιππος

«...Στο στρατόπεδό του ο Φίλιππος αφήρεσε την αρχιστρατηγία από τον Δόκιμο τον Ταραντίνο, επειδή έκανε μπάνιο με ζεστό νερό, λέγοντάς του: «μου φαίνεται πως δεν ξέρεις καλά τα έθιμα των Μακεδόνων. Με ζεστό νερό δεν πλένονται ούτε καν οι γυναίκες που 'χουν γεννήσει...»

Αλέξανδρος

«...Πρώτο μέλημα της στρατηγικής διοίκησης του Αλεξάνδρου ήταν να αποσπά την εύνοια όλων όσοι έρχονταν σ' επαφή μαζί του, και γι' αυτό ήξερε να τους αποκαλή όλους Αλεξάνδρους, αντί για άνδρες, ήρωες, θνητούς και ανθρώπους...». «...Όταν πολιορκούσε την Τύρο, θέλοντας να υψώσει ένα ανάχωμα γύρω από το τείχος των Τυρίων, άρπαξε πρώτος ένα κοφίνι, το γέμισε με χώμα και το μετέφερε. Οι Μακεδόνες, μόλις είδαν το βασιλιά τους να μεταφέρει ο ίδιος χώματα, πέταξαν αμέσως τις χλαμύδες τους και γρήγορα ανείργειραν το ανάχωμα...». [Πολύβιος (Δ, 2(1), 3(1,3))] (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του Β' Τόμου).

Πύρρος

«...Ο Πύρρος συμβούλευε ότι πρέπει, πριν από έναν πόλεμο, να προσπαθήση κανείς να πείση τους εχθρούς με τον φόβο, την πλεονεξία, την ηδονή, τον οίκτο, τη δικαιοσύνη, τον νόμο, το συμφέρον, την ισχύ...»

Κύρος

«...Ο Κύρος παρατάχθηκε τρεις φορές κατά των Μήδων και νικήθηκε και τις τρεις. Επειδή όμως τα γυναικόπαιδα των Περσών βρίσκονταν στους Πασαργάδες, την τέταρτη μάχη την έδωσε εκεί. Οι Πέρσες και πάλι το έβαλαν στα πόδια. Μόλις όμως αντίκρυσαν τα παιδιά και τις γυναίκες τους, ντράπηκαν, γύρισαν πίσω και κατήγαγαν μια μεγάλη νίκη...»

Ρωμύλος

«...Ο Ρωμύλος, επειδή οι Ρωμαίοι δεν είχαν γυναίκες, ανήγγειλε με κήρυκες στις γειτονικές πόλεις ότι θα διοργανώσει δημόσια γιορτή προς τιμήν του Ποσειδώνος του Ιππίου. Ο Ρωμύλος έδωσε εντολή στους δικούς του, να μην πειράξουν τους άνδρες και τις γυναίκες, αλλά να αρπάξουν μόνον τις παρθένες, όχι για να τις ατιμάσουν, αλλά να τις παντρευθούν...» [Πολύβιος (Στ', 6(3), Ζ', 6,(1)], Η', 3(1)] (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του Γ' Τόμου).

Ο ζωγράφος ASTREOS (Βαρέλογλου Χρ. Νικόλαος)

Βιωματική Εικαστική Διαδρομή (1964-2021)

Σήμερα Ιούλιος 2021, ημέρα ισολογισμού αναδρομής, της εικαστικής μου δράσεως ως ζωγράφου, στην παλαιότερα της παλέτας και του καμβά δια του χρωστήρος, περιπλανώμαι ως θεατής και ως παρατηρητής στα γυρίσματα του χρόνου των αναζητήσεών μου, των προσδοκιών μου και διερωτώμαι, εάν το «στίγμα» μου προσέφερε το κάλλος της Ζωγραφικής Μυσταγωγίας στους συνοδοιπόρους αυτής της δελεαστικής ζωγραφικής σαγήνης, όπως το όφειλα!

.....
1964, έφηβος 13 Απρίληδων πλέον, ευρυσκόμενος μονίμως έξωθεν τζαμαρίας τινός Αγιογραφείου αναζητώ τον Μύστην και Διδάσκαλον αυτής της Τέχνης, ώστε να δυνηθώ της συνυπάρξεως και εγώ με την κουλτούρα, τις δεξιότητες και της χαράς της δημιουργίας «**στην βάσανον του ωραίου**», δια της φόρμας, του χρώματος και της λαχτάρας να δαμάσω το απροσδόκητον

και απερινόητον «θαύμα», το οποίον ήτο υπό έγερσιν μέσα μου! Τοιουτοτρόπως, εισέρχομαι ως δόκιμος της μαθητείας μου, στο εργαστήριον Αγιογραφίας του κ. Νικολάου Γεωργιάδη (περιοχή Εγνατίας, πλησίον της Καμάρας), υπό την επισταμένην προσοχήν του καταξιωμένου Αγιογράφου και μακαριστού πλέον Κωνσταντίνου Τσιλσαββίδη **«μαέστρου της τέχνης του»**.

Η ρίζα μου, στέργισε στη Νέα Σωζόπολη Χαλκιδικής (εγεννήθη 30-1-1951) και κατάγεται από την χειμαζομένη Πατρίδα (Χαμένες Πατρίδες της Ανατολικής Ρωμυλίας), της Σωζοπόλεως στην Μαύρη Θάλασσα, των περιοχών της Αγχιάλου και Απολλωνίας.

Όνειρο της εφηβικής μου πλάνης και ουτοπίας ήτο να μαθητεύσω στην Α.Σ.Κ.Τ. Αθηνών (Μετσόβειο), πλην όμως η οικονομική δυσπραγία της οικογενείας μου, δεν μου το επέτρεπε και το 1969-71 γνωρίζω στην Ουψάλα της Σουηδίας τον διαπρεπή καθηγητή της Ζωγραφικής εκ Τσεχοσλοβακίας **VASILI VARGA NOEL**, υπό την καθοδήγησιν του οποίου προσδιορίζεται το στίγμα της καλλιτεχνικής μου ευαισθησίας. Αναφερόμενος δε, εις την αποδοχήν εκ μέρους μου **«του αισθητηρίου της Κλασικής Ακαδημαϊκής Σχολής»**, εις την Ζωγραφικήν μου Τέχνη, από τότε έως τώρα το υπηρετώ μετά ζήλου, πάθους και σεβασμού.

Επειδή το γίνεσθαι της καθημερινότητός μου ήτο θολό..., στην Διαδρομή μου αυτήν, ενστερνίσθην και άλλην **«ερωτική σαγήνη»**, ώστε την 5-10-1971 να εισέλθω ως Δόκιμος Ιπτάμενος εις την Σχολήν Ικάρων και αποφοιτώ το 1975 ως χειριστής της Πολεμικής Αεροπορίας. Τουτέστιν, υπηρετώ την Πατρίδα μου με φρόνημα υψηλόν και αποστρατεύομαι ευδοκίμως τον Νοέμβριο του 2009. Κατά τη διάρκεια αυτής της Στρατιωτικής μου Ζωής, δεν αποποιούμαι την βιωματικήν μου Καλλιτεχνικήν θέσιν και στάσιν, έναντι της Τέχνης μου, αλλά σπουδάζω και συντηρώ και επιδίδομαι μετά πάθους στα δρώμενά της, με το ψευδώνυμο «αναγκαστικώς» **“ASTREOS”!** Με αυτήν την **επωνυμία** αναγράφομαι και αναφέρομαι στα καλλιτεχνικά λεξικά (Εκδ. Οίκος Μέλισσα αλλαχού) σχετικώς με τις δράσεις μου, καθ’ ον χρόνον μέχρι τούδε εξοβελίζεται το πάθος μου συνεχώς, κατά την πλέον Δημιουργική μου διάθεσιν!

Αναπολών την ατραπόν της Εικαστικής μου Διαδρομής, ιστορώ τα δρώμενα επιγραμματικώς, χάριν των συνοδοιπόρων μου επί της ταπεινής παρουσίας μου επί της παλέτας μου δια του χρωστήρος!

Ομολογώ ότι, η Διαδρομή μου μέχρι τούδε, υπήρξε διαυγής, ανυπόκριτη, ανηφορική, έκανα λάθη, ανέγνωσα τις αδυναμίες μου και παραμένω

ακόμη σπουδαστής της **μαθητείας μου**, με την προσδοκία να τελεσφορήσει η προσπάθειά μου αυτή ίσως με θετικόν πρόσημον, ώστε να διαχειρίζωμαι την **ΔΩΡΕΑΝ ΤΟΥ... προς εμέ και προς Εκείνον** (το τάλαντον), κατά την πλέον επιεικὴν Του Συγκατάβασιν και Κρίσιν Του.

Ο χρόνος κυλούσε δημιουργικά, εικαστικά και η καλλιτεχνική μου διάθεση με παρακινούσε κατά καιρούς να συμμετάσχω, σε ομαδικές εκθέσεις (εσωτερικού και εξωτερικού), αναζητών το ήθος και την ευαισθησίαν προς την καλλιτεχνικήν ιδέαν, της οποίας είμαι κοινωνός αυτής και το υπηρετώ με πάθος! Επιζητούσα δε, να διεισδύσω στα καθημερινά βιώματα των ανθρώπων, ως ιδιαιτέρων χαρακτήρων, σε ονειρικούς συνειρμούς εξωτερικεύσεως των συναισθημάτων τους, τα οποία αποτελούσαν το **γίγνεσθαι της ζωγραφικής μου αγωνίας!**

Τοιουτοτρόπως, οι Αρχές μου ως Ακαδημαϊκού Ζωγράφου, μου επέτρεψαν να επιδίδωμαι με ρεαλιστικήν σπουδὴν, στην απεικόνισιν συγκεκριμένων χαρακτήρων ως πορτραίτα, με την σκοπούμενην διάθεσίν μου να εξοβελίσω την υποκειμενικήν των ψυχοπνευματικήν κατάστασιν, έντασιν, εις το μέτρον του εφικτού επί του καμβά των εικονιζομένων υποκειμένων!

Τα χρόνια της εικαστικής μου βασάνου επί της παλέτας, επροσδιόρισαν την ταυτότητά μου (μέσω και πολλών κριτικών αναγνώσεων) ως ακολούθως:

- «... η θεματολογία του είναι ανθρωποκεντρική, με περιρρέουσα την ονειρικήν διάστασιν του θέματος. Η Νεοκλασική απόδοσις των θεμάτων του, στο πλαίσιο της Τεχνοτροπίας-Κουλτούρας και Φιλοσοφίας, αποτελεί βιωματικόν κανόνα δια τον ζωγράφον! Η δυναμική της συνθέσεως, η χρωματική διαπλάτυνσις της παλέτας του, το σφριγηλόν των γραμμών της σκηνικής παρουσίας του έργου του, αλλά πρωτίστως η **διαχείρισις του φωτός**, ως πηγή εγκλωβισμού **του αριστοκρατικού κέντρου της δημιουργίας του**, συνομολογούν μια οξυδέρκεια επί του καμβά, αποτέλεσμα του οποίου είναι η υπέρβασις του εφικτού και η καθιέρωσις μιας εικαστικής προβολής, εις το κοινωνικόν γίγνεσθαι, υποσχομένης μέλλον, με το άγγελμα της καθιερώσεως και προσδιορισμού του **ΩΡΑΙΟΥ**, ως επίλογος μιας κατά κοινής ομολογίας, θετικής και δημιουργικής προσπάθειας, **εμπλουτισμού της τέχνης του**».

Η διαδρομή μου έχει δοκιμασθεί και με την λίαν φιλικήν παρότρυνσιν των καθηγητών της Ανωτέρας Σχολής Καλών Τεχνών, όπως (κ. Ευάγγελος Δημητρέας και λοιπών αξιολόγων Διδασκάλων του χώρου, 1995), με σκοπό να **ενταχθώ ως φοιτητής της Σχολής Καλών Τεχνών!** Αρχικώς το απεδέχθην αυτό με καλοπιστία, πλην όμως, κατά την διάρκειαν των διαγωνιστικών εξετά-

σεών μου (κατατακτήριες εξετάσεις), λόγω του κυοφορούμενου σοβαρού μου διλήμματος, ότι **«έπρεπε να ενστερνισθώ την επιτακτική ανάγκη (εν σχέσει με τα δρώμενα της Σχολής) της διαφοροποίησής μου, ώστε να αποποιηθώ την μέχρι τότε εμπειρία μου και καλλιτεχνική μου προσωπικότητα, εις ό,τι είχα αποθησαυρίσει μέσα μου, ως Καλλιτέχνης, με σκοπό να δυνηθώ να ενταχθώ απολύτως στην νέαν φιλοσοφία της Σχολής της. Επειδή δεν ηδυνάμην να υπερβώ το δίλημμα αυτό ΑΠΕΧΩΡΗΣΑ από τις εξετάσεις!»**.

Συνοδοιπορούμενος λοιπόν, με πλήθος αξιολόγων καλλιτεχνών, καλλιτεχνικών οργανώσεων κ.λπ. επρογραμμάτισα ατομικές - ομαδικές εκθέσεις από το 1976 - 1992, αντιστοιχώς στον Βόλο, Αθήνα, Λάρισα, Θεσσαλονίκη με εικαστικών στίγμα θετικών και με μία κριτική ανταπόκρισιν προς το έργο μου απροσδόκητη, σε πλαίσιο λίαν θετικής αποδοχής.

Το 1992, συμμετέχω υπό την αιγίδα του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων, επί της Ακαδημίας, εις ομαδική έκθεση εις την οποία προβάλλεται η ευαισθησία μου, με ανάλογες θετικές αναφερόμενες προς εμέ κριτικές!

Το 1994-96, συμμετέχω στη δραστηριότητα τινών αιθουσών Τέχνης. Από το 2000-2014, ενεργοποιούμαι με σημαντικές συνεργασίες, με Γκαλερί του εσωτερικού και εξωτερικού! Επί ενεστώτος χρόνου ζωγραφίζω κατά μόνας, διά την μοναστικήν πολιτείαν του Αγίου Όρους (Ι.Μ. Φιλοθέου, Καρακάλου, Σεράι), όπως και με αντίστοιχα μοναστήρια Χαλκιδικής (Ι.Μ. Οσίου Αρσενίου, και αλλαχού).

Στο ενεργητικό μου πλέον σημαίνουσα θέσιν κατέχουν οι εκτελέσεις συγκεκριμένων Επικών συνθέσεων, πορτραίτα επωνύμων προσωπικοτήτων, όπως και άλλων τινών ενδιαφερομένων προς την τέχνη.

Έργα μου ευρίσκονται στο Μουσείο Ιστορίας – Συγγρού ΠΑ, σε ιδιωτικές συλλογές και σε Μοναστηριακά Ιδρύματα! Ζωγραφίζω ακόμη δημιουργικά στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (Θεσσαλονίκης – Χαλκιδικής).

Σήμερα, Ιούλιος του 2021 αναλογιζόμενος την εικαστική μου **περπατησιά**, συνειδητοποιώ την αληθοφάνεια μιας ρήσεως ζωγράφου τινός εκ του παρελθόντος: **«... Εμείς Νικόλα έπρεπε να ζούμε 300 με 400 χρόνια ώστε να καλύψουμε το 'θα' κάνουμε και εκείνο και το άλλο, σε σχέση με τον επέκεινα χρόνο»**. Όμως ο καλός Θεός, σοφά **τεμαχίζει** τον βίον μας για την κυοφορούμενη ίσως αθανασία μας!

Εμείς, ως οι Δωρεοδόχοι της Προίκας μας από **EKEINON**, καλούμεθα να την διαχειρισθούμε, πρώτα προς Δόξαν Του και μετά προς ωφέλεια του πλάσματός Του! Η Ζωγραφική Τέχνη είναι «η τέρψις των οφθαλμών», αλλά και της ψυχής ο δίαυλος προς την χώρα του ονειροπόλου...!

Σημειωτέον ότι: Ασκώντας εγώ την μαθητείαν μου συνεχώς, αποθησαυρίζω εμπειρίαν στην καλλιτεχνικήν μου συνείδησιν (ο Δανεισμός εικαστικών στοιχείων από μεγάλους της ζωγραφικής τέχνης, όπως: Caravazio, Rubens, Van Daik, Γύζης, Ιακωβίδης, Λύτρας και επί ενεστώτος χρόνου από τον ευγενικό και διδάσκαλό μου κ. Ιωάννη Τζοβανάκη κ.λπ.), καθότι το απορρέον πνεύμα αυτής της δεδομένης **καλλιτεχνικής ευδαιμονίας** και της αενάου παρουσίας του «ωραίου», μου διδάσκει συνεχώς την Ακαδημαϊκήν μου ευαισθησία, την δεσμευτική μου παρουσία έναντι αυτής και επιδίδομαι με χαρά παθιασμένη, σε ένα προσφερόμενο όργιο χρώματος, γραμμών και εικαστικών συσχετισμών, ένεκα του μεγάλου προσφερομένου πλούτου! Τοιουτοτρόπως, το αδιαλείπτως εργαζόμενο ενδιαφέρον μου, διαπερνά εις το μέτρον του εφικτού ολοκληρωτικά την παλλόμενη τονικότητα του φωτός, που πρωταγωνιστεί εις όλους τους πίνακές μου (πρωταγωνιστής είναι το φως), σε πολλές συζεύξεις θερμών και ψυχρών χρωματικών τόνων, με αποτέλεσμα το επιδιωκόμενον, το οποίον είναι η καθαρή ζωγραφικότητα, να εδραιώνη αποτέλεσμα, το οποίον πρωτίστως ικανοποιεί εμένα ως καλλιτέχνην και δευτερευόντως γίνεται αποδεκτόν από την Δημόσιαν θέασιν και κριτικήν των συνοδοιπόρων φίλων μου της εργασίας μου, προς την ημετέρα Τέχνην!

Ως επίλογον της ανωτέρω Ζωγραφικής-Εικαστικής μου Διαδρομής αναφέρω ότι: **εγώ ως Καλλιτέχνης της Ζωγραφικής Εμπειρίας, παραμένω μόνον ως το ΜΕΣΟΝ, έναντι του Μεγίστου Μύστη της Τέχνης, του Δημιουργού μας και Κυρίου μας, Όστις με επροίκησε με την ανωτέρω ευαισθησία, με σκοπόν να την υπηρετήσω πρώτον προς Δόξαν ΑΥΤΟΥ και δευτερευόντως να απολαύσω την αίγλην της μυστικής αυτής ζωγραφικής μυσταγωγίας, την οποίαν εδραίωσε μέσα μου, ως «δωρούμενον τάλαντον» προς το κτίσμα ΤΟΥ, με την ευθύνη μιας ιεροπρεπούς διαχειρίσεώς της!**

Θεσσαλονίκη, 25-7-2021

Μετά τιμής

Ο ζωγράφος

ASTREOS

(Βαρέλογλου Χρ. Νικόλαος)

“Ο Όσιος Παΐσιος ο
Αγιορείτης” 2002
(1.25X0.90)m

ΟΣΙΟΣ ΠΑΪΣΙΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΪΤΗΣ
(1924 - 1994)

Τοιχογραφία
“Το Πάθος του Νυμφίου”
εν εργασία 2000
(4.50X8.00)m

Διακλαδική Επιθεώρηση

“Ιεροφάντης” 2008
(1.45X1.25)m

“Το Πνεύμα του Ίκαρου” 2008 (1.45X1.25)m

“Σκαρίφημα”
Λεπτομέρεια Σύνθεσης
“Η αγάπη-απλότητα” 1974

(λεπτομέρεια)
“Η Έφορος-Παναγία του
Αγ. Όρους” 2001
(0.80X0.60)m

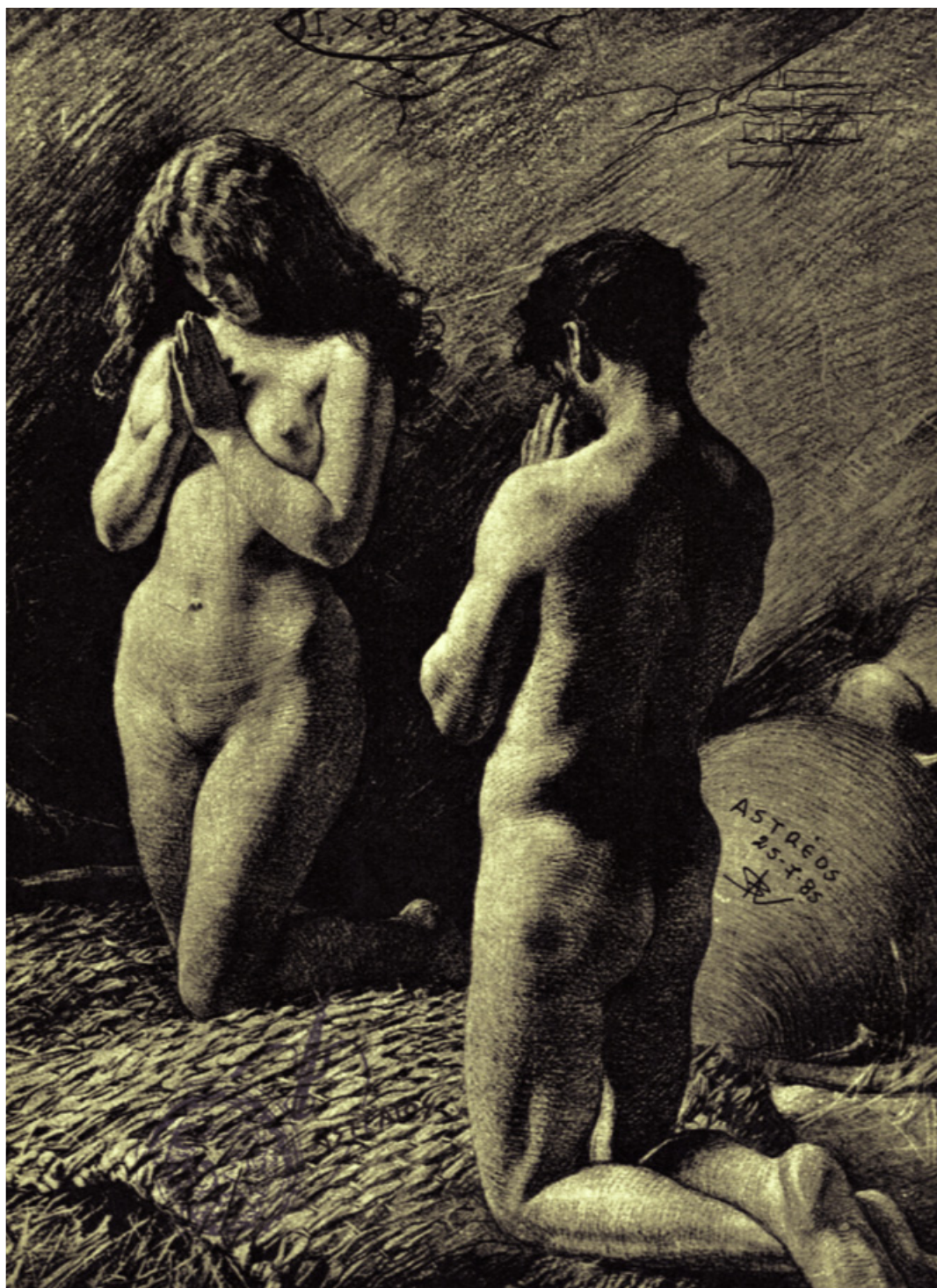

(Αντίγραφον)
 “Συναίσθησις στον βυθό”
 1976 (1.90X1.50)m

“Οι Ταξιδευτές του Ονείρου” 1978 (1.35X1.10)m

Απάνθισμα Σοφίας

Ευφυΐα - Παιδεία

Η παιδεία, καθάπερ ευδαίμων χώρα, πάντα τ' αγαθά φέρει.

«Η μόρφωση, όπως ακριβώς μια εύφορη γη, φέρνει όλα τα καλά».

Σωκράτης, 469-399 π.Χ., Φιλόσοφος

Μαθημάτων αναγκαιότατον τα κακά απομαθεῖν.

«Το πιο αναγκαίο μάθημα είναι να ξεμάθεις τα κακά».

Αντισθένης, 445-360 π.Χ., Κυνικός φιλόσοφος

Παιδεία τοις μεν νέοις σωφροσύνη, τοις δε πένησι πλούτος, τοις δε πλουσίοις κόσμος.

«Η παιδεία για τους νέους είναι σωφροσύνη, για τους φτωχούς πλούτος και για τους πλούσιους στολίδι».

Διογένης, 410-323 π.Χ., Κυνικός φιλόσοφος

«Η εκπαίδευση είναι θαυμάσιο πράγμα. Αλλά καλό είναι να θυμόμαστε ότι τίποτε από όσα αξίζει να γνωρίζουμε δεν μπορεί να διδαχθεί».

Oscar Wilde

«Αν σκέφτεσαι για ένα χρόνο, φύτεψε ένα σπόρο. Αν σκέφτεσαι για δέκα χρόνια φύτεψε, ένα δέντρο. Αν σκέφτεσαι για 100 χρόνια, δίδαξε ανθρώπους».

Κομφούκιος

«Ο πραγματικά σοφός δάσκαλος δεν είναι αυτός που σε σπρώχνει μέσα στον οίκο της σοφίας, αλλά αυτός που σε οδηγεί στο κατώφλι του μυαλού σου».

Χαλίλ Γκιμπράν

«Ο μέτριος δάσκαλος μιλάει. Ο καλός δάσκαλος εξηγεί. Ο εξαιρετικός δάσκαλος δείχνει. Ο μεγάλος δάσκαλος εμπνέει».

William Arthur Ward

«Τα παιδιά πρέπει να διδάσκονται πώς να σκέφτονται, όχι τι να σκέφτονται».

Margaret Mead

«Παιδεία είναι αυτό που επιβιώνει όταν όλα όσα έχουν μαθευτεί ξεχνιούνται».

B.F. Skinner

«Ο τελικός σκοπός της εκπαίδευσης είναι να μετατρέψει τους καθρέφτες σε παράθυρα».

Sydney J. Harris

ΑΔΙΣΠΟ

ΑΝΩΤΑΤΗ

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

ΣΧΟΛΗ

ΠΟΛΕΜΟΥ

Αποστολή ΑΔΙΣΠΟ

Αποστολή της Α.Δ.Ι.Σ.Π.Ο. είναι η παροχή διακλαδικής εκπαίδευσης σε ανώτερους αξιωματικούς των τριών κλάδων και των Κοινών Σωμάτων (Κ.Σ.) των Ενόπλων Δυνάμεων (Ε.Δ.), σε αξιωματικούς της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛ.ΑΣ.), του Πυροσβεστικού Σώματος (Π.Σ.) και του Λιμενικού Σώματος - Ελληνικής Ακτοφυλακής (Λ.Σ. - ΕΛ. ΑΚΤ.) καθώς και σε αξιωματικούς ξένων κρατών, επί στρατιωτικών και ακαδημαϊκών θεμάτων, συναφών με τα καθήκοντα που θα αναλάβουν να εκτελέσουν μετά την αποφοίτησή τους.

